

עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ

# אגרות נפלאות

כוללות תורה חכמה מוסר ודקדוק  
אשר נדפסו בתחלת ספר

## פרי מגדים

על שולחן ערוך אורח חיים

מאת רבינו הגדול

מוהר"ר **יוסף תואמים** זצ"ל

בעל המחבר ספרי פרי מגדים על שו"ע או"ח יו"ד  
ועוד שאר חיבורים

\* \* \*

אגרות הללו רובם לא נדפסו רק פעם אחת  
זה יותר ממאתיים שנה  
ומופיע כעת בעז"ה במהדורה חדשה ומשובחת

\* \* \*

פה ברוקלין נ. י.  
שנת טוב טעם ודעת למדני לפ"ק







**ואמרתי** אני בלבי כי טוב הוא לקבוע בדפוס בספר מיוחד, נוכחו שהעיד ע"י רבינו בעצמו בשער הספר כנ"ל שהוא **חיבור בפני עצמו**, ועת לכל חפץ, ודבר אחד מדברי איש צדיק לא יפול ארצהו ולצרף אליו גם האגרות שנדפסו גם בדפוסים שלנו ולהגיהם עפ"י הדפוס הראשון, ולסדרם כולם כאחד בסידור יפה ובחיר להקל על המעיין, ולקרב עיניו את פרי המתוקים להיות למאכל ליהנות בהם בני אדם, ובוודאי יתענגו על זה כל ישרי לב בעזה"ת. ויודעתי כי עדיין נשאר מקום להתגדר בו להוסיף ביאור על דברי רבינו שנכתבו ברמז ובקיצור מופלג, מ"מ אמרתי לא עליך המלאכה לגמור ועוד חזון למועד.

פרי מנדים חלק שני

**הנהגה:** חלק ראשון כמלך בדפוס בעו"ה ועתה התפללו חלק שני על מנגן אברהם וה' חלקים אללו צריכים : : : : : זה לזה מה שזה סוגר זה עותק זהיו לאחדים ביד הקונס אותם :

**תחת** ממשלת אדונית המלך האדיר והחסיד ומיוחס מאוד **פרידריך השני** השם ירום הורו ויחנשו מלכותו ממעלה למעלה אמן :

**בבית וכדפוס אלמנת סאדון המסיד א"ה דאקטר ופראפעסר גרוט :**

בשנת

**יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו**

תהי' התחלות התק' בה לפ"ק :

gedruckt zu Frankfurt an der Ober.

**על הטוב יזכר** ידידי האברך המופלג, יושב באהלה של תורה, כחשיכה כאורה, וכו', מו"ה **אברהם שלמה שווארץ** הי"ו, אשר טרח לשאת עמי בעול עבודת הסדר וההתקנה, זכות המחבר יגן בעדו בכל משאלות לבו לטובה.

**ובצאתי** מן הכרך אשא עיני למרום, ברנה ותפלה לא' נורא ואיום, שבזכות הפצת דברי רבינו הפמ"ג זי"ע אשר משמיא אסכימו על ידו שלמד תורה לשמה, יושפע עלינו שפע קודש ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות לשמה מתוך הרחבת הדעת.

**ישעי' אשר אנשיל וויים**



אמר המו"ל, היות שרבינו הפמ"ג האריך והגדיל הרבה בספר זה (וכן בעוד חיבורים שלו) את חכמת הדקדוק, וספרי הדקדוק, כאשר יראה המעיין בכמה מקומות, מצאתי לנכון לציין בזה איזה דיבורים מרבותנו זי"ע שיש בהם לימוד זכות על הונחת לימוד חכמה זו.

ז"ל הגאון ר' עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל בספרו לב העברי בשם מרן החתם סופר "מבואר בספרי פ' שופטים וכו' אף שהיה המצבה חביבה בימי האבות, מכל מקום עכשיו שנאוי מפני שעשו האומות אותם ג"כ חק לעבודתם וכו', וכן חכמת הדקדוק אף שהיתה חביבה למקום בימי האבות עכשיו מפני הרשעים והחוקרים בדת יהודה וישראל לקחו אותו לתפארת על כן כל ירא אלקים באמת ירחיק אותה ממנו" עכ"ל.

וגם חוץ מזה מצינו לכמה גדולי עולם שלא למדו חכמת הדקדוק, עיי' בשו"ת הרמ"א סי' ז' שכתב "כי מימי לא למדתי חכמת הדקדוק". וכן כתב הגו"כ במהדריק חו"א סי' ב' "והנה בחכמת הדקדוק אין לי יד ושם ולא למדתי מעולם אפילו אפס קצה מחכמה זו".

לתועלת הרבים הנני לרשום בזה  
איזה **כפלים נחוצים** ללומדי הפרי מגדים

(א) דרכו בקודש לדחוק עצמו ליישב דעת הקדושים אשר בארץ, ולהשיב מעליהם תלונות המחברים המשיגים, אף במקום שהקושיות חזקות כבר, והתירוצים שהמציא רבינו דחוקים בלשון הפוסקים שהוא בא לתרץ דבריהם, וז"ל רבינו בעצמו בספרו נטריקן (דף כ"ז ע"א) ואני העני מדרכי בראותי חכם אומר דבר **להעמים בו כמה דברים נפלאים** כי החכם אומר מעט ומכוין הרבה ואף **דברים שלא כיון בהם** הואיל ויצאו מפי חכם וה' יהיה חכמה לחכימיא נותן בפיו דברים יסבלו הרבה על דרך ניבא נולא ידע מה ניבאן ודרכה של תורה לרמוז במושכלות בדק העיון בדרך קצרה מאוד, עכ"ל.

(ב) ויותר מזה הגדיל לעשות לתרץ וליישב גירסאות הספרים אף במקום שקרוב לומר שיש שם טעות סופר והמפרשים האחרים הגיהו באמת, מכל מקום נדחק הפרי מגדים לכאן הלשון כמו שהוא ולא להגיה שום אות מדעת עצמו, וז"ל רבינו בעצמו בספרו נטריקן (דף כ"ז ע"א) וכמה גרוע השולח יד להגיה מדעתו הרצונית, גדול עון זה העושה זה במזיד ה' הטוב יכפר לנו ולכל ישראל אמן, וצריך לדונם כשונגים מרוב מהירותם וסוכרים מצוה קעבדי, אבל הוריו והזהיר אל ישלח יד, כללא דמילתא שב ואל תעשה עדיף והבן, עכ"ל. וכ"כ בספר זה בסוף אגרת הא' אות י"ט וז"ל: **הנה ראוי לדקדק בכל מלה ומלה ושלא להגיה שום אות אחת וכו'**, והביא שם דוגמא לדבר איך ע"י שינוי אות אחת (בין "אסור" ל"אוסר") משתנה הכוונה עד מאוד עיי"ש דבר נפלא.

(ג) לשונו של רבינו הפמ"ג נשקל אצלו בשקל הקודש, ושקל וספר כל תיבה ואות וקיצר וצמצם בלשונו הרבה כידוע וכמפורסם, וז"ל מרן החתם סופר (בשו"ת חאו"ח ס"ח ק"ט) **מצאתי דאתי לידי ספר פרי מגדים וכו' והנה לשונו מגומגם כדרכו ז"ל, מ"מ ברוך ה' שברוב דברים כוונתי לדעת הגדול זצ"ל וכו' עכ"ל.**

(ד) מגודל ענותנותו ויראתו הקדושה השאיר הרבה דברים בספק וצ"ע, ולא הכריע מדעתו מסקנא ברורה, ולא עוד אלא שהרבה פעמים כשחזר ושונה את הענין במקום אחר נראים דבריו כסותרים זה את זה, ותופס במקום אחד מה שדחה במקום אחר, וצריכים לזהר הרבה בהכנת הכרעת דעתו הגדולה לאיזה צד נוטים דבריו. וז"ל הגאון המהרש"ג בשו"ת ח"א סי' י' [נעל מה שהקשה השואל סתירת דעת הפמ"ג בסי' כ"ו לסי' נ"א בענין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני או מהנין ועכ"פ ידוע דכן דרכו של

## הסכמת הגאונים

שנדפסו בדפוס ראשון של הפרי מגדים חלק או"ח

מודעת זאת בראש וידיעה אני מכיר ויודע כל קבל די רוח ית"ר ביה בהאי גברא רבא כבוד אהו' ידידי הרב המאור הגדול הגאון החכם השלם מוה"ר יוסף נר"ו אב"ד דק"ק פ"פ דאדר אשר יגע בתורה בעיון רב מנעוריו יגע מצא ספרים אשר חבר וכבר יצא לו מוניטין בספרים אשר הביא במכשב הדפוס, והן היום יוסף ישית ידו שלוחה אלי במכתב שרצונו להדפיס ספר בקראו שמו **רב פנינים** על התורה וגמרות ומדרשים ואגדות. וגם בדעתו להדפיס ספר **פרי מגדים** על או"ח. וכוונתו רצויה לעורר עין הקורא ולב המעיינים לפתוח לבם בדבר הלכה. ואם אמנם לא מעמתי צוף נופת לא שופתם עיני מכל הנ"ל. אוקימנא אחזקת גברא רבא לדעתי יהיה לתועלת להמעיינים וגם ראוי יפוצו חוצה דברי כבוד הרב הגאון המחבר להיות נוצר תאנה יאכל פרי פרי הלולים תרי הלולי בזה ובכא. והנני מן המסכימים להביא ספרים הנ"ל לבית הדפוס וחלילה לפרוץ גדר ולהדפיס ספרים הנ"ל עכ"פ משך ששה שנים אחר כלות גמר הדפסה בלתי רשיון מהרב המחבר, לכל פורץ גדר וגו' ולהשומע יונעם.

כ"ד המדבר לכבוד התורה יום ג' י"ג תמוז תקמ"ב לפ"ק.

הק' **יוסף\*** בהרב הגאון המפורסם מוה"ר משה פנחס ז"ל חונה פה ק"ק פוזנא יע"א  
הק' **מרדכי זאב\*\*** החונה בק"ק לבוב.

הק' **צבי הירש** כאמ"ו הרב הגדול בדורו מוה"ר שמשון מייזלש זצלה"ה חפ"ק זאלקווא.  
הק' **יעקב** מלבוב שהיה אב"ד דק"ק מרעבוולא ולע"ע ראש ב"ד ומ"צ פה ק"ק לבוב יע"א:

## הסכמת הרב הגאון אב"ד דק"ק ליסא יע"א

[על ח"ב אשל אברהם]

מי ראה את אלו יוצאים לאור הני ספרא דבי רב מובהק הגאון ה"ה מוה"ר יוסף נר"ו אב"ד דק"ק פפד"א אשר חבר על הפוסקים וחידושים ולא יצא בשיר ובתהלות לעומתם. וגם עתה בחר לו להדפיס עוד על האורח חיים בתואר פרי מגדים שחיבר על הו"ד, וכבר יצא מדפוס על הט"ז ועתה רוצה לדפוס גם על המג"א ושאל ממני להעיד על תכונת ספרו זה החדש, וידעתי אני כי אין זה אך ענותנותו וא"צ להסכמה שלי. ולכן אם כי מדרכי לבלתי תת הסכמה על ספרים חדשים. ענותו כבוד הרב הנ"ל היא הציקתני למלאות שאלתו ומי לא ידע כי כזה כן זה, ומעז תכונתו יצא מתוק, וממגד חכמתו ישבעו חוקקי ישראל, והיה פריו למאכל וארח חיים למעלה למשכיל.

יום א' י"ג תמוז תקמ"ב לפ"ק פה ק"ק ליסא יע"א.

**דוד** הוא הק' מעבלי מבראד

הפרמ"ג שמצדד לכאן ולכאן כי מרוב ענותנותו לא רצה להכריע וכל דבר פלוגתא ה' בעיניו לספק ונוטה לחקור לכל הצדדים עכ"ל. [ועיי' בסמוך].

(ה) ביגיעתו הגדולה לתת אחר שרשי ההלכה דרכו להמציא ספיקות וחקירות בכל פינה ופינה ולחקור אחר כל הצדדים הקרובים והרחוקים, לידע ולהודיע מה לקרב ומה לרחק, ולכן אף דברים שלא הזכירו רוב הפוסקים לגדל פשיטותם, יימצאו מפורשים בפרי מגדים וז"ל הגאון המהרש"ג בשו"ת ח"א סוס"י ח': וידוע דרכו של הפרמ"ג כי לכל הצדדים הוא חוקר, עכ"ל.

(ו) כשמוזכר את ה"מפרש לירושלמי דפוס דעסויא" ולפעמים בר"ת ד"ד" כוונתו לפי "קרבן העדה" על הירושלמי. ועל סדרי נשים נזיקין הוא מזכירו בשם "דפוס בערלין". כי ספר קרבן העדה נדפס על סדר מועד בעיר דעסוי (שנת תק"א), ועל סדר נשים ונזיקין נדפס בבערלין (תק"י-תק"ב). ולדוגמא עיי' באשל אברהם סי' רמ"ט סק"ג שמוזכר מקודם "ועיי' בהגאון המפרש דפוס דעסויא בפ"ק דתענית וכו'", ובאותו ס"ק בסופו מזכירו עוה"פ "זכמ"ש הגאון המפרש שם דפוס בערלין", מפני ששם קאי על מס' כתובות.

(ז) דרכו בקודש לעשות כוככים (כזה \*) במקום שכתב חידוש דין או סברא, כמו שכותב בהקדמתו במעלה החמישי, וכן עשה גם באגרות הללו כמו שיראה המעיין בדפוס זה, והמדפיסים לא שתו לבם לכך והשמיטום, וכן לא יעשה.

(ח) הפמ"ג מזכיר הרבה פעמים (בפרט בספר זה) את הספר "מאיר נתיב" או בראשי תיבות "עמ"נ". וכוונתו לספר הקונקורדנציא (הראשון שנדפס בשנת רפ"ד) שחוץ מה שהביא כל המלות שבתנ"ך עוד הוסיף. ביאור על כל המלים לשרשיהם.

כמו כן מזכיר הרבה פעמים פירושי הפוסקים מספר "המגיד" וכנראה הכוונה לפי העברי מיימש על התנ"ך שנדפס בספרים הישנים תחת שם "המגיד".

וכן מזכיר "תנ"ך עם אותיות חלולים", וכנראה הכוונה לספרי התנ"ך שנדפסו בהם אותיות השורש בכל תיבה באותיות מיוחדות, ואותיות הטפילות באותיות אחרות.



(\*) הוא הגאון המפורסם הידוע בשם יוסף הצדיק חתן הגאון בעל נו"ב.

(\*\*) הוא הגאון אבי בעל ישועות יעקב.

## הקדמת המחבר

[על ספר פרי מגדים חלק אורח חיים]

**מסקינן** בקידושין דף מ' ע"ב לימוד גדול שמביא לידי מעשה ושניהם בידו כפירש"י שם, ות"ת דרבים פשיטא שמוכה רבים וגם צריך מקודם לידע הדין איך יעשה המצוה, ואשרי מי שזוכה לידע סודם כי אז עושה בשמחה בטוב לב, משא"כ אם עושה מצות אנשים מלומדה עושה ככבדות ועצלות. ובכאורי לקהלת כתבתי על פסוק (קהלת וי"ז ח"ת) כי מה יותר לחכם מן הכסיל מה לעני יודע להלוך נגד החיים, כי יארע שחכם וכסיל יעשו פעולה טובה, ואמנם לחכם בא לו הפעולה עפ"י חכמתו והשתדלותו ויודע תכלית הדבר והטוב שיבא מן הפעולה ההיא, הנה בעת עשייה ישמח על חכמתו שהביאה לו לעשות פעולה ההיא והטוב שנמשך לו ממנה. לא כן הכסיל שבמקרה בא לו הפעולה ההיא לא ישמח בעת עשותה ואין יודע ערכה והטוב הנמשך ממנה. והחכם עושה המעשה ההיא בכל התאמצות באופן היותר נאה ומעולה, וזהו שאמר כי היתרון בין חכם וכסיל שעשו איזו פעולה כאחד, כן הפרש בין עשיר-בתורה ועושה המצוה בשלימות ובשמחה אבל העני בתורה ועושה מצוה להלוך נגד החיים הנצחיים אי אפשר לעשות בשלימות לכן צריך לימוד קודם:

**ובן אדם** צריך להיות שלם בתורה ובמעלות ומדות וגם בעל מעשה. והנה מעלות ומדות יש מהם בתולדה ויש שיקנה ע"י ההרגל וההתמדה וזרירות, אבל מעשה, הכל ע"י מעשה ידיו. ואבאר זה, המדות ומהם עניו ושפל רוח קר בטבע לא נצב לריב מהר בעל רחמים לא אכזרי וכדומה לזה יצוייר בתולדה וטבע, ויש ע"י ההרגל כמאמר החכם ההרגל טבע ב', ומעלות יצוייר מהן רק בתולדה, כמו היופי והנוי והזכרון וכדומה. ואמנם להיות סופר מהיר ולנגן בכלי שיר ובעל מלאכה רק ע"י ההתמדה וההרגל. אבל בעל מעשה שיעשה מצות הכל תלוי בבחירתו. וחכם וכסיל מכריזין, מ"מ יתהפך הדבר שיהא חכם להרע וכ"ש צדיק ורשע לא קאמר. וא"כ עיקר הלימוד שיבא לידי המעשה. על דרך אל יתהלל כו'. והיינו שילמוד הגמרא עם תנ"ך וספרי הפוסקים שידע הדין על בוריה. ובעו"ה בצוק העתים ופרנסה קשה נתמעטו הלבבות אי אפשר ללמוד כראוי ומונעים רבים, וגם בני אדם מתרשלים בעצמם, כמ"ש בספר הנחמד יד יוסף לרבינו יוסף צרפתי פ' ואתחנן מאמר החוקר המעלות ראוי שיופעלו כמו שראוי בעת הראוי במקום הראוי (כלומר ג' תנאים צריך. העושה לעשותם, כמו שראוי לעשות, בזמן הראוי, במקום הראוי, כמן שקרה לבן כפר שאמר לו הרופא שיקח רעברבר"ע וכדומה וירפא מחוליו, הוא סבר קיחה ההמוניית ממקום למקום לקח מעט ממנו והניח ככנף בגדו אצל החזה בחוץ. אמר לא כן הוא צריך כך וכך משקל ולטחון ומים חמין וכדומה ולגמוע וחדר נאה לזה ובימי הקיץ כו'), וזהו שאמר משה רבינו עליו השלום ואתחנן כרש בפתח דרך תחנונים כמו שראוי אל ה' לבדו לא ע"י אמצעי מלאך ובתורת רחמים, בעת ההיא

## הסכמת הגאונים

**מודעת** זאת בראש וידיעה אני מכיר ויודע כל קבל דינא ית"י וי"ב  
בהאי גברא רבא כבוד אהו' ידילי הרב המאור בגדול הגאון  
פסכס בשלם מוה"ר יוסף נר"ו אב"ד דק"ק פ"ד דלדר אשר יע בתורה  
בעיון רב מעוריו יגע מנח ספרים אשר חקר וכבר ינא לו חסידים למעלה  
אשר הביא בעדכש הדפוס. והן ה"ס יוסף ישית ידו שלום אלי במכתב שרצון  
להדפיס ספר דקראו שמו רב פנינים. על התורה וגמרות ומדרשים ואגדות.  
וגם כדעתנו להדפיס ספר פרי מגדים על א"ת. וכוונתנו לזו"ר ע"י  
קקורא ולב המעינים לפתוח לבם בדבר הלכה. ואם חסידם לא טעמתי י"ף  
נופת לא שפתם עיני מכל הנ"ל. חוקימנא לחוקת גברא דבא לרעטייהיה  
לתועלת להמעינים וגם ראוי יפולח מנחה דברי כבוד דרב הגאון הממנה  
להיות נוצר תאנה יאכל פרי פרי הלולים תרי הלולים וכו'. והנני מן  
המסקימים להביא ספרים הנ"ל לביטול הדפוס וחלילה לפרוץ גדר ולהדפיס  
ספרי הנ"ל עכ"פ משך ששה שנים אחר כלות גמר הדפוס כלתי רשיון מהרב  
הממנה לכל פורץ גדר וגו' ולהשומע יוגעם. כ"ג במדבר לכבוד התורה יום  
ג' י"ג תמוז תק"מ ב' תלפ"ק :

הק' יוסף בבר' הגאון המפורס' מוה"ר יוסף שמשון ל"ל מונה פה ק"ק פוזנא יע"א.  
הק' מרדכי זאב המונה בק"ק לכו"ה : הק' נכנירש באל"מ  
הרב הגדול כדורו מוה"ר שמשון מייזלס ז"ל ה"ה מפ"ק זאלקווא :  
הק' יעקב מלכוכ שהיה אב"ד דק"ק טרעבובל ובע"פ ראש כ"ד ומ"צ פה  
ק"ק לכו"ה יע"א :

## הסכמה

**הסכמת הרב הגאון אב"ד דק"ק ליסא יע"א**  
פי' ראיה את חלו ינאים לאור הני ספר' דברי רב מוכהק הגאון ה"ה מוה"ר  
יוסף נר"ו אב"ד דק"ק פ"ד דלדר אשר יע בתורה  
לא כשיר ובתולדות לעומתם. וגם עתה כמר לו להדפיס עוד על האורח חיים  
מתוה פרי מגדים שחיבר על ה"ד. וכבר ינא מדפוס על ה"ט ועתה רולה  
לדפוס גם על המג"א ושאל מחני להעיד על תוכנת ספרוזה המדש. וידעתי  
אז כי אין זה חן עניותנותו וח"ל להסכמה שלי. ולכן אם כי מדרכי לכלתי  
מת הסכמה על ספרים מדשים. ענוות כבוד הרב הנ"ל היא הניקתני  
למלאות שאלתו ומי לא ידע כי כזה כזה ומעוטנותו ינא חתום וממנה  
חכמתו יאכל חוקקי ישראל והיה פרוץ למחלל וארח חיים למעלה למשכיל.  
יוס"ח י"ג תמוז תק"מ לפ"ק פה ק"ק ליסא יע"א.  
דוד הוא הק' טעבלי מבראד :

בעת רצון, ובעבר הירדן, ועכ"ז לא הועיל ודאי אתם גרמתם ויתעבר בי למענכם כו'. ומכ"ש עתה שלומדים במהירות לא כמו שראוי, ולא בעת הראוי בעו"ה כל יום נתמעטו הלכבות והעולים מתגברים, ולא במקום הראוי כי קאי חד כרעא כו', וודאי אין לנו שום הלכה ברורה כי אם אחר העיון היטב אפשר כולי האי נואלין, ולכן אין לסמוך על חיבורים חדשים כי אם אחר עיון היטב כ"ש איש כמוני כו'.

**כה** אמר יוסף ראה ראיתי את העני עם בני ישראל תלמידי חכמים נעים ונדים מטולטלים וממורפים חסירי לחם תשושי כח מרוב דוחק ולומדים תורה לשמה מתוך הדחק זו הלחץ, אשריהם בעו"ה ב ויזכו לרב טוב הצפון לשתות מיין המשומר בענביו, כמ"ש בספר מטה משה (כתחלת הספר כשער החמישי) וז"ל שם, כי כמו שהאוכל ענבים ומתענג באכילתו ואם לא ראה יין מימיו לא יוכל לשער שיצא מענבים דבר יותר ערב ומענג יותר מועיל מהם. ומי שיאמר לו שישג מעבודת הגפן תענוג יותר נפלא מאכילת ענבים יפלא מזה ולא יאמין שיהיה כן. אבל כשישקוהו מהיין יכיר וידע שהיין היוצא מענבים יותר משובח ויותר ערב ויותר מועיל מענבים ויפלא איך דבר מופלג בתענוג כזה יוצא מהענבים, וכן הגפש לא תוכל לשער שמעשיית המצות תשיג התענוג הרוחני המושג עד שתפרד מהגוף ואז תכיר ותדע איך התענוג יושג בעשיית המצות כמו שיושג היין בעבודת הכרם ושהוא כנוס בתאר עשיית המצות כיין הכנוס בענבים והמושגים בעבודת הכרם ולזה נקרא יין המשומר בענבים לומר כי כמו שאין דמיון בין תענוג ענבים לתענוג היין כן אין דמיון בין תענוגי עוה"ז לתענוגי עוה"ב ולזה שכר ההוא מעותד לת"ח לעוה"ב כי כל ת"ח מסלק עצמו מכל תענוגי עוה"ז כי זולת זה אי אפשר להתקיים התורה בידו. ואין ניכר שום תועלת אצלו בעוה"ז כלל. ואדרבה הוא גרע משאר בני אדם. כמו שאין היין ניכר בענבים. ולזה אמרו בחולין פרק גיד הנשה (דף צ"ב ע"א) אשכולות שבה אלו ת"ח רצו בזה כמו שהאשכול היין סגור בתוכו כן הת"ח השכר עוה"ב שהוא יין המשומר בענביו כנוס אצלו ולא יושג עד שתפרד הנפש מהגוף כמו שתכלית האשכול לא יושג עד שתפרד היין ממנו כנוצר עכ"ל הזהב:

**והנה** מהכת ההיא, רצוני הלומדים תורה לשמה בקושי ולחץ ויסורים כי בלתי זה אי אפשר לקנות שלימות התורה, וקריאת רות בשבעות וכמה מאמרי רז"ל מורים על זה ואב לכולם ג' נתנו ביסורים כו', מהם זוכים להרביץ תורה ברכים עם תלמידים ומגדיים נעשו תישים ותרב הדעת, ויש אשר לא זכו לזה מצאו עזר ותרופה לנפשם שכותבים בעט ברזל ועופרת ושמעתייהו מבדרין בעלמא ובפרט בעת ובעונה הזאת שמלאכת הדפוס מצוי וישר כוחם של המדפיסים, כי בעו"ה בצוק העתים לולי הדפוס ח"ו נשתכחה תורה מישראל לולי ה' הותיר לנו שריד וברכות יחולו על ראשם, כי ת"ל מצוי ספרים ישינים מקדמונינו ז"ל אשר ממש כבר נשכח זכרם והחזירו עטרה ליושנה, כך ה' חילם ופועל ידם תרצה אין פרץ ואין יוצאת ברחובותיהם אמן. וכס' הנחמד יד יוסף הנ"ל פ' שלח כשם מדרש משלי על

פסוק ברוב דברים לא יחדל פשע, הביא ב' מליצים עמדו לפני אדריינוס, א' למד זכות על הדיבור ואחד על השתיקה, התחיל המליץ ללמד זכות על הדיבור כי בלתי אי אפשר כלל, אמר הקיסר להב' תלמד אתה על השתיקה, התחיל מדבר בא הא' וספרו על פיו ילמוד מליצה מדידה אדידה יע"ש יפה. והנה עט סופר שליח הלב ולפעמים יותר פועל מהדיבור, כי הדיבור במקומו וכתב במקום רחוק ולרבים, על דרך המות והיים ביד הלשון וכי יש יד ללשון זה הכתב, על כן לקחתי עמי אתי ורשמתי מה שלמדתי בעוה"ז:

**ואני** הדל והצעיר יוסף מלמד תינוקות הייתי בק"ק לבוב והעמדתי מעט תלמידים ת"ל חשובים, וכבר אמר החכם מה שהרצון חשק אפיסת היכולת עשק (עב"ח בהקדמה ובמילי דרשות ראוי להיות מבינוני עבר אבל בתורה ההיפוך ועל דרך (תהלים קי"ט צ"ח) לכל תכלה החשק הוא הקץ וסוף חשב לעשות ונאנם כאלו עשה עיין יד יוסף פ' אמור), על כן מה שחנני ה' ראיתי לרשום, וזה שלש פעמים עזרני ה' וגם הפעם הד' פה ק"ק פפד"א זכיתי שספריי יוצאים לאור עולם ע"י מלאכת הדפוס לא כמעשי ידי כי אם חסד חנם חנני ה'. ומעתה כפי פרושות השמים יעזרני ה' שאזכה להדפיס חיבורי על א"ח ויהיה חינו נטוי בעיני הלומדים. ומשפט הספר ומעשהו כמשפט ספרי **פרי מגדים** על י"ד הנדפס בק"ק ברלין, וגדול יהיה בעוה"ז חיבור זה בכמות ואיכות. ויש בו שנים עשר מעלות טובות, שש מהן מבוארים בספר פרי מגדים על יורה דעה ואלו הם:

**א'** כל מקום שדברי הט"ז ומ"א נכתבים בקיצור וצריך ביאור כתבתי פירושם כפי דעתו. ולפעמים מביאים איזה ספר בקיצור וסמכו על המעיין ומי שאין לו הספר ההוא אין מבין. ביארתיו יפה. ובפרט דברי המ"א עפ"י הרוב בקיצור מופלג וציינתי באותיות לבית אבותם במקום שציינו הם ז"ל ככה עשיתי בכל אות ואות ממש. והראיתי לפעמים במקום שהמעיין חושב שהם דברים פשוטים שכוונה גדולה כיוונו ולרוחב שכלם היה די להם הקיצור:

**הב'** במקום שהט"ז ומ"א חולקים הם במקומם או שלא במקומם הבאתיו, ולפעמים נראה כחולקים ולאחר העיון הם לאחדים את הכל פירשתי יפה ת"ל:

**הג'** כל מקום שיש איזה קושיא בדבריהם הן מדידה אדידה או מגפ"ת ופוסקים הן מה שהקשו עליהם החיבורים הבאים אחריהם, או אני עיינתי ותרצתי אם הייתי יכול או מה שתירצו החיבורים הבאתי:

**הד'** איזה מחודש דין אחר החיפוש והיגיעה הן בספרים הקדמונים או בחיבורים הבאים אחריהם הבאתי על נכון. גם איזה מ"ס בדפוס או לא הובא הדף על נכון תקנתי:

הח' לפעמים כתבתי איזה מחודש דין דרך שו"ת בפלפול וסברא ורשמתי אצלו שושן ותכנית יד לומר ראה זה חדש הוא:

הו' לפני כל הלכתא כתבתי פתיחה דברים כוללים ונפלאים כאשר יראה הרואה. כל אלו הם בכאן ע"פ המעלות המובאים בספרי פרי מגדים על יורה דעה: ואלה הנוספים כאן. **המעלה השביעית** כאשר ידוע דרך המ"א קדוש וטהור בקיצור מופלג כותב וכן מוכח בגמרא ולא רמו מיניה כלום או אמרינן בגמרא תו' וכדומה ולא נודע מקומו איו פירשתי בעזה"י כפי כחי:

הח' בבאר הגולה שמתי עיוני בקושיא ותו' או איזה ט"ס בדפוס תקנתיו או אם מחולק עם המ"ז ומ"א) רשמתי:

הט' לפעמים הבאתי איזה קושיא ותו' השייך לגפ"ת ואיזה פירוש ואם מעט הוא המעיין ימצא בו תועלת:

הי' כתבתי כללים קצרים השייך לפוסקים ולפעמים גם כגפ"ת יש מהם תועלת: הי"א כתבתי פתיחה כוללת בריש הספר מלבד הפתיחות השייכים לכל הלכתא דברים נפלאים שייכים לכל חלקי הש"ע ובהלכות פסח ג"כ הארכתי מאוד ובסוגיית טכ"ע:

**המעלה השנים עשר** רשמתי כמה דפין הנהגות השואל והנשאל דברים רבים שייכים לכאן וליותר דיעה וכמה הלכתא גבורתא ימצאו בו המורים בעזה"י ישמחו וירוו המורים צמאון בה"פ כמה שו"ת השייכים ליד יוכלו בה"פ. ובה"פ דבר בעתו מה טוב. ושאר מעלות שא"א לפרטם הנה את הכל הוספתי מכ"ל אל הקודש והמעין ימצאם בעצמו:

\* \* \*

**כתב** השל"ה דף רס"ד ע"כ בהג"ה בגלות מרמ"ח מ"ע חייבים קכ"ז מ"ע ומשל"ה ל"ת רמ"ג סך הכל שפ"ט וסימנך אני ישנ"ח ולבי ער עם ד' אותיות שפ"ט (כלומר בגלות נדרמים בלי תשובה), וחסרו ממ"ע ול"ת רמ"ד, אותיות מרד כשמרדנו בהקב"ה והחרבנו מקדשנו וגלינו מארצנו. ממ"ע קכ"ז מ"ח מהם חייב כל אדם וע"ה

(\*) הוספה זו בחלק או"ח הוא בדווקא כי בחלק יו"ד נדפסו הטו"ז והש"ך בשנת ת"ר, והבאה"ג שחיבר ספרו אח"כ והדפיסו בשנת תכ"ג כבר ראה דבריהם. משא"כ בחלק או"ח שהטו"ז והמג"א נדפסו רק בשנת תנ"ב והבאה"ג לא ראה אותם, (וכמו"כ כפי הנראה לא ראו הם את הבאה"ג), וע"כ נחוץ לציין איה הם מחולקים.

מהם מי שנודמן לו ומרמ"ג ל"ת אין חייב אלא רכ"ב והכ"ג הנשארים (לכאורה כ"א צ"ל) אין חייב אלא מי שנודמן לו ס"ה מאתים ושבעים אני ישנה (בגלות) ולבי ער:

**ואין** לנו בגלות שיור כי אם התורה היא העד המסייע לנו מכל צרה וצוקה עדות ה' נאמנה. ואגב ארשום מ"ש **בתרגום יונתן** ז"ל פרשת שופטים על פסוק לא יקום עד אחד באיש כו' וז"ל לא יתקיים סהדא דחד בנגר לכל סורחן נפש ולכל חוב ממון ולכל חט דיחסי ברם על מימרא דה' למתפרעא על מומריא על מיא סהיד חד יומי למכפור ית מה דמסחיד עליה עכ"ל, ובפירוש שם לא ביאר כל הצורך. ולענ"ד י"ל כי יש פסיק בין על פי ובין שני עדים, והכוונה לא יקום עד אחד א"א לחייב מיתה או ממון, והא פליגי ר"א ור"י בריש סוטה לר"א משקה על פי עד אחד בסתירה וכשזינתה בדקו אותה המים ומתה הרי עד אחד מביא אותה לידי סורחן נפש מיתה, וכן נסכא דר' אבא משלם על פי עד אחד, לזה אמר אין זה עפ"י עד אחד רק עפ"י ה' להתפרע"א לגלות כמו פרעו אחרן כו', גם אלו לא רצתה לא היתה שותה, ובנסכא דר' אבא אלו רצה להכחיש מה שהע"א אומר היה נשבע ופטור עתה שהודה לעד א' אין חטפתי הרי כב' עפ"י הודאת עצמו ומש"ה משלם, וז"ש על מומריא סתירה על מים המאריים סהיד חד יומי שבועה למכפור מה דסהיד, כנ"ל הפירוש:

**ואם** שקצת מליון ומדברים על מחברי ספרים וראיתי בס' אחד נקרא עת רצון שאומרים על מחברי גפ"ת לא ידע בין ימינו לשמאלו. בפוסקים די בחומרת ראשונים ושמא מתיר אסורים. ובקבלה מקצץ בנטיעות. ובמוסר יש הרכה ואין פונח אליהם ומונחים בבזיון. הנה הכל יפצו פיהם לכו ראו כמה גדולי הדור אשר היו לפנינו ובזמננו מהם זכו להעמיד תלמידים הרבה וגם להדפיס ספרים ויש אשר לא הדפיסו ותורתם ושמןם פקיע בעולם, הם לא יאמרו זה ולא יקנאו בשפל ערך כמוני כלום מתקנא עשיר בעני, ואם באולי נמצאו קצת מרבני גאוני הזמן שאין דעתם נוחה בספרים חדשים החרשתי, אמנם אותם הלומדים חורגיים הנקראים מערערים ומפקפקים לא חוקריים, עיין עקידה שער ל"ז כו', מעטים הם ודבריהם בטילים ויותר הועילו **מחברים ספרים בזמננו מהמלעייגים ומליונים**:

**והנה** אין במלאכתי זה כדי עילוי והתפארות. ואני דומה לעני אשר ניתן לו רשות מאת המלכים והשרים לילך בחצריהם וטירותם יום יום לעת האוכל ללקוט משוורי הסעודה ומתוך הרגלו שם מכיר ברמיזתם וקריצותם ונהנה מהם ולפעמים מוצא שם דרך הילוכו איזה אבן יקרה בחצרם וגם לוקח מהם בגדים ישינים חתיכות קטנות אין בהם שלש על שלש ועושה לו בגד ממנו ושש ומתפאר בגוונין הרבה כן אני במיליי והוא בגד לנפשי במה אשכב אם לא במעט שחנני ה' ממה שלקמתי מאמריהם ויופי הפנינים שלהם:

**ובתקדמה** לפירוש א' על ש"ע דפוס מנטובה וז"ל אין דבר מבהיל כמיתה אך

ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם, ישבעו בנים על דרך דוד המלך עליו השלום לא נאמר (שכיבה) נמיתה, עיי' ב"ב קפ"ז ע"אן הניח בן צדיק ושמעתה הניחו יתרם לעולליהם וישמע יתרו כפי עוללים ויונקים ועמוד בין המתים והחיים הבלא דגרמי, תלת מדורין נפש קשור בעצם קטן בקבר (אפשר נסכו) רוח בג"ע התחתון ונשמה בג"ע העליון, יע"ש יפה, ויראה אמת התורה מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ע"י תפלתם של המתים ומכאן להתפלל על קברי צדיקים. וביד יוסף נפי' מאחז"ל ברכות ל"א ע"אן לשרי לן מר ווי לן דמיתנא, ואנן מה נענין אבתרך הי תורה ומצות דמגני עלן; כי במשנתה היין רצו לזמר ולהחריד עצמם שלא יתנאו ורצו שגם הם ינעימו השיר כדרך המסייעין והוא כיון ששר ענין מיתה שהוא המדריגה המבהיל ביותר מכל דבר אמרו מה נענה להנעים יותר, אמר יש יותר חרדה כי מיתה עם תורה ומעשים טובים אין כל כך חרדה ובשרו ישכון לבטח אבל הי תורה כו':

**אם כן** מי שמדפיס ספר כן ימצא בו איזה דבר טוב ומזכה רבים אין להלעיג עליו, ושלא יהיו ח"ו בכלל אלו דכתיב ואם בחקתי תמאסו, ולמה להבדיל כמעשה בוך קורים בכל יום כו', ותורה הקדושה בכל ספר יש בו חכמה ורפואת הנפש. וז"ל של"ה בדף רמ"ג ע"ב בשם ס' החרידים מאחר שרפואת הנפש דומה לרפואת הגוף ולפעמים יקרה שרפואה אשר צריך להוציא דמים סך רב יוכל למצוא במיני עשבים דוגמתה ישיגהו בדמים קלים והביא משל שם. וששה סגולות, העונה איש"ר בכל כוחו אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו, ושמירת שבת, ושירת הים בשמחה וכוונה, ולעבור על מדותיו, והתבודדות, והחושק לשמוע דברי חכם המכריז מוסר יע"ש. והנה בספר לפעמים ימצא בקטן מה שלא נמצא בראשונים או מקום הניחו לו או לרוב פשיטתו ורחב שכלם די להם והשימוט:

**והנה** כתוב תחת ידי חיבורים שבע שיטות ברכות שבת פסחים ביצה מגילה קידושין חולין המכונים בשם ראש יוסף, וס' חילוקא דרבנן על כמה הו"ה התחלת הזמן, וס' פרשת דרכים על פסח חדש ושאר שיטות, וס' זמנים חידושים על שלש רגלים. וקצת מנהגים וביאור על פרשת דרכים של המשנה למלך ז"ל. וספרי מוסר נקרא ספר המגיד. וקבלתי עלי קצת בנדר רק להדפיס חיבור פ"מ א"ה והשאר יהא מונח אי"ה יודפס. רק ספר המגיד אי"ה יזכני אדפוס בחיי. גם ספר אדוני אבי הרב המאוה"ג אם יזכני ה' אראה להדפיס:

**כ"ד** נאום הצעיר יוסף מקרי דרדקי מלבוב עבד נאמן למלמדי הזמן ואסקופה נדרסת לרגלי ת"ח ותלמידיהם נושק הרצפה מתחת כפות רגליהם כעהמ"ח ספ"י וגו'. חותם פה ק"ק לכוב עשרים יום לחדש אלול התק"מ. ועתה חותם שנית פה ק"ק פפד"א ד' ימים לחדש הנ"ל התקמ"ג בן לא"א הרב המאוה"ג המפורסם המוכיח ודרשן הגדול מוהר"ר מאיר ז"ל תואמים:

\* \* \*

## גם אלה דברי המחבר נר"ו

**הנה** ראיתי כתוב אגרת לרבינו אדונינו הרא"ה ז"ל בראש ספר החינוך טוב להעתיק קצת ממנו כאן וממנו נקח מוסר: וזה לשונו. אולי יחשוב מעיין בספר זה שהמחברו קבץ כל דיניו ביגיעו וטוב עיונו מדברי תנאים ואמוראים. ואילו כן היה יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרותינו בבליית ירושלמית וספרא וספרי ותוספתא. לכן הוא היודע עצמו וחכמת מה לו. ראוי לפרסם האמת לכל השומע קולו ואל יעשה מלאכת השם תמימה כקשת רמיה בצדיה וערמה. כמתהדר בילדי נכרים. כחלש מזדיין בשלמי הגיבורים. וכשפל אנשים מתעטר בכתרי המלכים. והנה הוא קורא ממקומו ומודיע ומעיד עדות נאמנה לכל קורא בו שרוב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי ארץ המפורסמים במעלה וחכמה בכל הגוים כו' יע"ש. ובחקדמה מסיים וז"ל. אמנם כי לא חסרתי דעת, כי הנמלים, לא יוכלו שאת משא הגמלים. וקטן שאין יודע למי מברכין לא ידרוש כמעשה מרכבה וסוד חשמלים. אלא שרוב חשקי למכול קצה המפה ביערת דבש המצות דחקני לכנוס ביער שאין לו תחומין, עם ידעתי שהרבה גדולים נכנסו שם והוציאו פחמין, אך אמרתי מי יתן ותהיה מחשבתי נטרדת בזה כל הימים ולא תפסול ולא תפגום בזמנתי עמל ואון כו', יע"ש. קיים בעצמו מקרא שכתב שלמה המלך ע"ה במשלי כ"ו ב' יהללך זר ולא פיך. ואם כי הוסיף והשפיל עצמו הלא כן עשה שלמה כעצמו שכתב עליו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני כמ"ש ביש"ש לחולין שלא על דרך ענוה דבר כי אם האמת, ושבת דאתא ממילא הוא שזה מראה גודל צדקתם ורוב חכמתם, ומעלת החכם אמיתי הוא להודות על האמת:

**ואמנם** אני העני ההדיוט אין צורך להעיד עלי ולכתוב אגרת כי איש כערכי או פחות מעט יבין חסרוני בקל שלא מלאתי כריסי בש"ס ופוסקים וכאפרוח שלא פתח עיניו ולפעמים איזה דין שאחשוב אני שהוא מחודש מאוד ימצא אותו המעיין בטור זה או בטור אחר משנה מפורשת. ואם לפעמים יראה המעיין איזה בקיאות בספרים שחברתי נגזר הוא אתי כי בתחבולות והמצאות, כי ת"ל עתה ספרי הדפוס מצויים בתכלית היופי עם מראה מקומות כמו מסורת הש"ס ועין משפט ובכל הספרים נרשמים הדפים היטב באר וחפשתי בחיפוש אחר חיפוש עד שלפעמים הכנתי מתוך דבריהם איזהו מקומן של זכאים לעיין עוד ועיינתי ומצאתי תאמין. וגם זה המעט לולי רבותינו נוהם כבוד בג"ע שנילו לנו כל תעלומות הייתי כעור מגשש באפילה. ואמנם זאת נחמתי שהזמנים שהוצאתי בעיין כגפ"ת ופוסקים ולא הרהרתי פהבלי הזמן די לי בזה, כמ"ש הרא"ה ז"ל. ועל זה י"ל אלו ואלו דברי ה' חיים. על דרך משל מלך בשר ודם אמר לעבדיו ואנשי מלחמתו שילכו ויכבשו מדינות הנה קצתם הצליחו וכבשו נותן להם שכר רב ועושר מופלג וקצתם טרחו ועשו פעולתם בכל מאמצי כחם ולא הועילו כי שנבה מהם עכ"ז נותן להם המלך שכר מה לרוב תשוקתם לאהבת המלך. ואמנם המלך מלכי המלכים הקב"ה אין

## אגרת א'

**אגרת** שכתב המחבר לאחד ממלמדי הזמן.

**שלוש** להמלמד החשוב התורני מהר"ר עקיבא בנימין נר"ו. יושב בשכנת תחכמוני בעיר בר באקריינא. (רמז עקיבא בן ימין על דרך איש ימיני, כל פנות לימין התורה שניתנה בימין איש יהודי וכו' איש ימיני יד יוסף פ' תצוה יפה יע"ש. המלמד החשוב השכל במוח ולב יעיר הגוף בר לבב. יש קהלה במחוז אקריינא נקראת בר, אקריינא דאגרת הזאת ישיב על לבו להיטיב):

**הנה** שנים הנה קריאתך אלי ובפרטן הם הרבה. ואשיב על הראשונה. שמעתי תלונתך על שלש כתות העומדים לנגדך ומעכבים מלהדפיס ספריך בחיך. ולא פירשת מי הם ואמנם זה פתרונו.

**הכת האחת.** אינם בני תורה וכל ימיהם כחנים כו' ואומרים שאסור לעשות קורדום לחפור בו, אני אומר טוב חופר מבן חפר, ושתוק ואל תען להם דבר ותקיים לאו דברי קבלה, וע' ברד"ק בהקדמה על נביאים וכתובים מבואר שיש לחבר ספרים ולחלקם ביעקב והאומר לא נאה כי אם לו ודכוותיה אין לו שחר. ובספר אבק סופרים בסוף הספר כתב אשרי מי שמדפיס ספריו בהייו ולא ח"ו להיות הכתבים מתבערים בע"פ לאשפתות וזבלים ונשים משלו בהם להבהב תרנגולים ועכברים גיצי בהם יע"ש, אם כן עשה מה שבכוך וזה יתברך יעזור לך. והכת הזאת מן המיעוט המה וכל ישראל בחזקת כושר ומחזיקין ידי לומדי תורה.

**הכת הב'.** לומדים חורגיים אוהבים פלפול של הכל אבני בהו על קו תהו ושונאים איש הישר הולך (והוא חגר ופסח והפוך כמוהו), זאת העצה היעוצה תאסוף ריעיד ותשחוק עליהם כמ"ש בזה לך לעגה לך בת ציון המצוינים בהלכה ולקיים ענה כסיל כאולתו בד"ת ולהראות להם שהם תועים מדרך הישר ולהחזירם לדרך הנכון.

**וכת הג'.** הם מן החכמים אשר אין דעתם נוחה בהדפסת ספרים, ענה להם במענה רך הלא כבר קדמוני רבותיי ובכל דור יש מחברים ואל תדבר להם קשות כי הם חכמים ויש להם זכות אבות. וגם לפעמים הוא מחמת קנאת איש מרעהו. ושאלת אשמדאי ותשובת שלמה המלך עליו השלום ידוע, ואמנם זה במי שאין רמה שולטת בבשרו ועכ"פ במי שאין עצמותיו נרקבין, אבל במי שעצמותיו נרקבין

צורך לו כלום משום כריה כמ"ש אם צדקת מה תתן לו רק אם האדם זוכה וכובש ועולה דרך ה' כמ"ש והודעת להם הדרך ילכו בה זוכה לעצמו ורחמנא לכא בעי וא' המרבה כו' וא"כ אע"פ שאלו מטהרין כו' והשיגו האמת ואלו לא השיגו מ"מ יש להם שכר רב ועשר מופלג כרב טוב הצפון והם דברי ה' חיים שיעמול כל אחד כפי כוחו ואפשר בזה שאמרו אוצר חנם למי שאין לו משלו כלום כי שכר מצוה מצוה ועמירותיהם בראשיהם והבן:

**גם מה** שפירשתי דברי הגאונים ה"ז והמ"א בא"ח ובי"ד כמ"ז וש"ך ז"ל פן כוונתי לפעמים האמת. ואם בכל החיבורים שעשיתי כוונתי שלש פעמים האמת די לי וטוב מאוד. ומה גם שאין ראוי לאדם להיות פונם מחשבתו ח"ו הרהורי עבירה קשה מעבירת ודאי טוב להרהר תמיד בד"ת כמ"ש הרא"ה ז"ל בהקדמתו הביאותיו לעיל:

**עוד שם** כתב ז"ל באגרת כי שש מצות צריך שלא יליזו מהאדם כל הימים אפי' רגע. א' להאמין בשם. ב' שלא להאמין לוולתו. ג' ליחדו. ד' לאהבה. ה' ליראה. ו' שלא לתור אחר העינים והלב. וסימנם שש ערי מקלט תהייה לכם. עכ"ל. אחשוב אני כמו הרוצח מיד שיצא מתחום מקלטו נרצח ורשות ביד גואל הדם להמיתו ככה שש מצות אלו צריך לשום מחשבתו בהם תמיד ואם ח"ו רגע א' זו מהם אין טוב, וז"ש תורה מגינה ומצלי. היושב בתחומה אני חומה ושדי כמגדלות הנה עיר בצורה מוקפת חומה חזקה אנשיה. בטוחים יושבים שקטים שלא יבא השונא בעיר וא"צ לכלי מלחמה כל כך, והמגדלות שיש בחומה הוא להרוג השונא שבחוץ לירות בכלי מלחמה אליהם כי פן ברוב הזמן יקלקל החומה מעט מעט השונא ושלא לקרב אל החומה. ופירשתי היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, כי יש כלים מעוררים שמחה כנור נעים עם נבל, ויש מעוררים בכי כחלילים, ושופר מעורר רק חרדה ופחד עיין יד יוסף פרשת האזינו, וא"כ בשדה ודאי צריך חיזוק הלב לעורר שמחה ובעיר בצורה לעורר חרדה שעכ"פ האויב בא על עסקי נפשות להזדרז ולעמוד ולהשגיח בחומה ומגדלים, ככה דברי תורה כחומה ושדים המשפיעין ומניקים הם דברי עיון תועלת להכרית המקשרינים וללבן כתמי הנפש. יה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ויקוים ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים אמן:



(\*) בגיטין דף ס"ח ע"ב שקל [אשמדאי] קניא ומשח ארבעה גרמידי ושדא קמי' א"ל מכדי כי מיית ההוא גברא [שלמה] לית לי' בהדין עלמא אלא ד' גרמידי השתא כבשתי' לכולי עלמא ולא שבעת עד דכבשת נמי לדידי וכו'.

בעו"ה א"צ לד' אמות ותרוד רב ונצל כשהוא נאסף מחזיק מקום מועט ביותר. טוב להיות ד' אמות של הלכה מקומינו ושתוק, **הלא ידוע מאדונינו המ"א ז"ל כל ימיו** חולין בטהרה ובצמצום והיה לומד תורה לשמה וכעת רשכב"ג וכו' מאיר מסוף עולם ועד סופו. ואני מבקש ממך כשתלמוד עם תלמידים תעיין לפעמים בחיבורי ומצוה הוא לחבב דברי חבירו:

**ועל השנית יש בה פרטים רבים** הנה סדר הלימוד מבואר בספרים ועיין בעמודי שש ובשול"ת חזק יאיר ושאר ספרים. ועל מ"ש מן התלמידים הבחורים הבהירים ובוררים להם לומר הלכה זו נאה, באומרם טוב ללמוד חלק יורה דעה עם הש"ך לבד וחשן המשפט עם הסמ"ע ואה"ע עם הבית שמואל, כי הם אוהבי הקיצור, וחלק אורח חיים אין רוצים ללמוד באומרם כי ספרי מוסר כראשית חכמה טוב למוכחים, וחלכות פסח לבד בהכרח לומדים כי הוא כעין יורה דעה עם המ"א לבד כי הוא בקיצור. אני אומר שאסור לשמוע דבר זה והאומרה לא יתפאר, הלאי שגלמוד בכל יום שיעור ספרי המוסר, וראשית חכמה יראת ה' יקר הערך ומחברו היה גאון מפורסם וכוונתם לש"ש לזכות ישראל, הלא נראה מחיבוריהם שהיו תנאי עולם. והנה **הלכות נט"י וכדומה שיטות והלכות חמורות** לא שפתו עין רואה בכמה סוגיות ומשניות והלכות חמורות מאוד, וחלק א"ח לו משפט הבכורה, ודרך קצרה ארוכה היא מאוד. סוף דבר צריך שילמוד כל ד' חלקי ש"ע עם כל הפירושים ואז תבין על אשורו ודרך ברור הוא. וכל הלכות בחלק א"ח דברים נוראים הם להמעין ולומד לש"ש בעומק העיון ירווה צמאנו מאד בחריפות ובקיאות של אמת:

**ומה שאמרת שאין לך ספרים ללמוד בהם**, אמת אמרת כי אין אומן בלא כלים ואיה ספרי תנ"ך מקראות גדולות דפוס בומברג"י מוגהים עם התרגום והפירושים גדולים מחז"ל המאירים לנו עינים כמעט אין רואה אותם, וספרי הרד"ק מכלל ושרשים ומכלל בן מל"ך וערוך ומתורגמן וכדומה אשר עליהם נשען בית ישראל ולשונינו לה"ק כמעט ח"ו גשתכח בזמן הזה. והבחורים אשר אומרים כי חרפה להם ללמוד בשיבה פרשה חומש עם רש"י וקפיטול בנביאים וכתובים, לו חכמו ישכילו היו לומדים זה ראשונה מכל. ראה נא הרא"ם ז"ל אשר האיר עיני כל ישראל בחיבורו על רש"י על התורה. ואני משבח הספרדיים בזה אשר לימודם עולה יפה,

**(\*\*)** כמו שכתב בנו בהקדמתו ז"ל: ברוך אברם לא' עלין אשר מגן צערו בידו וכו' לסבול לקבל עליו יסורין של אהבה שלא הי' בהם ביטול תורה, כי אף על משכבו הי' נאנח, לא שקט ולא נח, כל ימיו חולין בטהרה היתה לו, ולא משו תלמידיו מבית אהלו, וכמעט שלא הי' בו כח, נרדו נתן ריח, וכו' עכ"ל, נוכחותו מבוארת שהי' חולה ובעל יסורין. ומה שהוסיף הפמ"ג "ובצמצום" ליתא שם, ובדפוסים האחרונים הוסיפו בפמ"ג כאן "אוכל" חולין בטהרה, ואין זה נכון.

ובוודאי כי לא אלמן ישראל בינינו האשכנזים ת"ל גאוני הזמן אשר לומדים כסדר הראוי והנכון, אמנם ראוי היה שישגחו בעין חמלה ולזכות הדור שהמלמדים ילמדו עם תלמידים כראוי ולצוות להדפיס ספרים שיהיו מצויים לעניי ישראל שמהם תצא תורה כמ"ש חז"ל יזל מים מדליו כו', ולא כאותן שלומדים עם תלמידים גפ"ת עם שיודע להקשות איזה קושיא ותירוץ חכים ורבי יתקרי ובתנ"ך אין לו שום ידיעה ולה"ק מונח בקרן זויות, ואם שגם אני אין לי ידיעה מרובה בזה אנוס אני כי לא היה לי שום מלמד על זה ואין מעורר אותי גם לא היה לי הספרים הצריכים לזה ובחמלת ה' עלי נתעוררתי מעצמי ולמדתי קצת עם התלמידים מה שחנני ה':

**ואגב** אכתוב לך מה שרשמתי בזכרונתי בלמדי עם התלמידים:

**א. תהלים ק"ד** פסוק ישברו פראים צמאם כו' מבין עפאים יתנו קול. ישבר"ו ש"י"ן ימנית שוברים הצמאון במים וכ"ה ברד"ק ושאר ספרים, והמון עם קורין השי"ן שמאלית טעות מפורסם ושכשתא כיון דעל כו'. עפאים אלף נחה והחיר"ק תחת הי"ד כ"כ הרד"ק ובמכלל בן מלך הי"ד נעה והיא למ"ד הפועל. יראה כוונה יו"ד במקום א' למד הפועל ובשרשי רד"ק עפ"א, ובקונקורדנסיום עפ"א, ובתנ"ך עם אותיות חלולים עפ"א שורשו, וכמוהו פתאים יו"ד הרבים נפלה והיו"ד תמורת ה"א למ"ד הפועל, וא"ת מרתה כ' לא תבוא תי"ו במקומה אבל אהוי"י יבואו במקומה. וכרוב דפוסים טעות החיר"ק תחת האלף. (ורמו אמרתי כי פ"א שמעתי אומרים החזנים שמזמרים בבית הכנסת י"ל משום דאל"ה יש קצת נערים שלא יבואו לבית הכנסת ועי' כן יבואו, והנה ר"מ אלשיך ז"ל פירש עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים" עלים או ענפים באילנות יתנו קול וחסד ה' שהפרא יודע ע"י הקול והולך שם ובכל דור ה' יהיב חכמה לחכימיא לגוף חכם נחל גשם יתן חכמה ממקור עליון המשלח מעין בנחלים להמתיק בין הרי"ם גדולי ישראל כו' ישקו כל חיתו שדיי ההולכים לבית הכנסת הנקרא שדה תפוחים. אבל פרא למוד מדבר אין בא כלל לבית הכנסת ולא ישמע לקול המוכיח והדורש עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים" עלי ודפי סידור התפלה יתנו קול ויבואו לקולו):

**ב. חידוש** בעיני מה שכתב הרד"א ז"ל באבודרהם (דף כ"ט ע"ב דפוס פראג) [עמוד צ"נ] על אדניי שפתי תפתח בשם ה"ר שמואל, שהפרש בין כשנכתב ביו"ד ה"א אדון כל הנבראים, וכשנכתב באדניי מדבר בעד עצמו רבוני וגבורי ביו"ד, וכן אליך ה' אקרא ביו"ד ה"א ואל ה' אתחנן באדניי, לומר אני קורא אליך לשני ענינים שאתה אדון הכל ואלי היטבת בפרט יע"ש היטב, וחפשתי בכל הדפוסים ונכתב השני גם כן ביו"ד ה"א וכן במקראות גדולות דפוס ויניציאה ג"כ ט"ס, רק בתרגום ולותר אלקי אצלי, ואיני יודע למה כתוב אלקי במקום אדני, ועם שכאבודרהם כתב שם על פסוק העירה והקיצה תהלים ל"ה שאלקי ואדני גבירי ורבני מ"ט כתוב הוא באדני- (אדני- בקמ"ן הנ"ן לשון רבים דרך כבוד עיין כשרשי רד"ק מ"ט הי"ד

מורה אדני שלי' עד שמצאתי בתהלים כרך קמן כמדומה דפוס הענא כתב כהוגן  
הא' ביו"ד ה"א והב' באדנ"י, ובסידור קווארט עם רד"ק כתוב כהוגן. ויראה אליך ה'  
אקרא בקריאה לבד כי מהוה הכל ודבר הצורך לרבים אתה נותן מיד, משא"כ  
הנוגע ליחיד צריך תחנה ותפלה הרבה ועיין ר"מ אלשיך במ"ש ה"ה ותבין. ויראה  
העירה והקיצה למשפטי לעשות משפט במי שעשה רעה לי אלקי תקוף וגבירי, גם  
בחרוף אותי אדם בדברים לבד אל תשתוק כי אדנ"י אתה, על דרך חסיד א'  
כשהיה מחרפין אותו שחק ואמר אד' ישיב עיין בראשית חכמה:

**ג. בברכת** הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה, מקרא באיוב ל"ח או מי  
נתן לשכוי בינה עיין הראב"ע וברלב"ג, ויראה רמז יום מדת אמת בקר שחר, ולילה  
ערב מעורב הכל, ותרנגול ברא הדוכיפת מהימן אשכנעה ואין משקר גיטין ס"ח ב',  
ערוך תרנגול ובמוסף שם לשכוי בינה לתרנגול ברא ביונתא, ובבקר כשאדם קם  
ונשמתו היתה במרום ונזכרת שבועת הר סיני מזכירין זה נוע"ע לקמן אות י"ב בזה:

**ואנב** בפ' מסעי ויסעו מיטבתה ויחננו בעברונה ויחננו בעציון גבר תרגם יונתן ורמז  
(בעה"ש גם כן כתב רמזים שם) יטבתה אתר טוב וניח עוה"ב ותורה ומצות ה', כמ"ש ר"מ  
אלשיך ז"ל הירש גיהנם צריך גיעה רבה, ויורש ג"ע בקרב ביתו אתהלך בתם לכבי  
כו', ויחננו בעברונה עוה"ז אחר עבר וחלף כמנוחא על דרך גז חיש כו', והשב ומכין  
והולך בעצת התרנגול המכריו והשמש גדול כמבואר בפרק שירה טוב לו, וז"ש  
בכרך תרנגולא שם העיר יע"ש. ורמז יפה הוא:

**בינה** הבי"ת דגושה, וי"ג רפויה, ומקורב גרפס סידור עם ויעתר יצחק כ"כ, ובאמת  
במקראות גדולות הבי"ת רפויה, אבל בסידור שערי תפלה בס' נ"ט האריך בזה כי  
מעם מפסיק הוא בספרי אמ"ת נאיוב משלי תהלים וצ"ע:

**ד. בתהלים** סימן ס"ה שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו, מלת עדיך אליך בחלוק  
אתוון, וכן פ' המגיד שם. והנה מלת עד פה עיין מאיר נתיב בשרש ע"ד, תהלים  
ק"ג ה' המשביע בטוב עדיך לד"ק, ועיין בשרשי רד"ק ובמכלל ב"ן מלך שם עדיך  
פה, וכן עדי"ו לבלום תהלים ל"ב יע"ש, ועיין רש"י חולין ק"ו ב' ד"ה בלם אומצא  
תהלים כו' עדי לבלום של סוס היינו עדי פה של סוס לבלום לחתך הפה כי המהג  
והרסן עשוי לכך, ועל דרך תחת גערה במכין מהכות כסיל מאה וטוב להכין ברמז  
מעט ולשוב עד שלא יבואו יסורים ח"ו, ורש"י בתהלים פירש כפי' הבי' יע"ש.  
ובהגהות מכלל ב"ן מלך למהר"י אבנדאנה ז"ל י"א עדיך יופי וקישוט עדי כי הנפש  
כבוד הגוף וקישוטו יע"ש. ויראה כי אין צדיק ולא יחסא ותשובה מהני, ואיזהו בעל  
תשובה באותו זמן ומקום כי בזקנה אין כחו כימי עלומיו והמשביע בטוב הנפש  
שתהא תשובה שלימה תתחדש כנשר כימי עלומיו ככחו אז כו' ותהא תשובה  
שלימה. ובמגיד תהלים ק"ג עדיך פה או קישוט או זקנה יהיה עדיך מלשון עדנה  
עיין מאיר נתיב בשורש עדן. ורמז שומע תפלה כל בשר ביחד ושומע תפלה מהכל,

כי הפה שלנו שלו הוא יתברך הוא שם פה לאדם על דרך ה' שפתי תפתח, עדיך  
הוא שלך, ולכן כל בשר יבואו יחד ויתפללו ואתה שומע עיין רד"ק שם ותבין.  
באופן מה טוב ומה נעים שיהיה המלמד מבין ולומד עם התלמידים גירסא דינקותא  
תנ"ך ויהיה מבין ות"ח גדול. ועיין תרגום תהלים ק"ג והראב"ע תמצא ג' פירושים  
עדיך יע"ש:

**ה. איוב כ"ד** וישם לאל מלתי, אלף בפתח-ללא, הראב"ע, וכ"ה בתרגום שם  
וערש"י שם י"ל כן, ובקצת דפוס לאל האלף צרויה וט"ס הוא יע"ש. וכן פירש  
במכלול ב"ן מלך ובהרכה ספרים כתוב כהוגן:

**ו. באמירת** תהלים בכל יום ראוי לומר בספר מוגה ובסידורים יש הרבה טעות,  
גם כל קרי וכתוב אין מדפיסים לפעמים כהוגן. והנה בסימן יו"ד נזכר ג' פעמים, א'  
עיניו לחלכה יצפוננו, ב' בעצומיו חלכאים, ג' עליך יעזוב חלכה, ובמקרא גדולה  
הראשון ח"ת צרויה למ"ד בשוא נע הכ"ף רפויה, השני חלכאים במסורה כתבין חד  
מלה וקריין תרין חיל כאים הח"ת בצירי ולמ"ד שוא נח כאים הכ"ף דגושה,  
השלישי חלכה ח"ת בצירי וכן הלמ"ד בצירי הכ"ף רפויה, כן הוא במקרא גדולה,  
ובתהלים קמן שלי מוגה כפי הנראה מאוד, כתוב חלכה הג' הלמ"ד בסגול והוא  
חידוש בעיני. ובפירוש חלך חידוש בעיני כי התרגום הא' לחלכה מפרש מסכניא  
והב' והג' עניינא, וא"כ חלך הא' העני ומסכן ורש נקרא כן עיין בשרשי רד"ק ומכלל  
בן מלך ומאיר נתיב, וחלכאים וחלכה משרש נכה או כאה שבירה או כאב ומתרגם  
ענייא מלשון עוני ועיניו וערש"י ומנחם פתר כו' וכ"ה יסוד בתיבה הכ"ף והה"א  
יוחסר הנ"ן נכה, ואפשר כאה, ולקמן כתב ומנחם פתר ר' יסוד חלך וצ"ע. ובקצת  
דפוסים חלכאים ח"ת בסגול וט"ס. ומצוה רבה מי שיש לו ידיעה ברורה ומדקדק  
גדול להגיה ספר תהלים על ברור ולאומרם בכל יום כראוי ואין אתנו ידיעה  
בחכמה זו כי אם מעט מההתחלות ראשונות. ומצינו למידין כי חיל כאים י"ל נכה  
שורשו נך' לבד יסוד בתיבה או כאה שורשו וכ"א יסוד בתיבה אבל לחלכה וחלכה  
י"ל ג' פנים חלך העני נקרא כן או נכה (ראה) נאן כאה, וי"ל כפירש"י ז"ל חילך  
ישראל חיל שלך. ובתהלים קמן חלכה הלמ"ד בסגול כן מצאתי בקונקורדנסיום  
חלכה יע"ש\*:

**ז. ראוי** לשום לב בשני ימנית ושמאלית כי רבה הוא יש קורין להיפך ואזכיר מעט  
מה שחנני ה'. תהלים (ובקבלת שבת) ס' כ"ט ושריון כמו בן ראמים, ש"ן ימנית  
עיי' מאיר נתיב בשורש שרה. ויחשוף יערות ש"ן שמאלית מחשף הלבן חשף  
שמאלית: עיין מאיר נתיב לשון גילוי (יראה אומרים חצוף פנים עיין שרשי רד"ק  
גילוי פנים כלומר אין מסוה הכושה על פניו), ואמנם פ' דברים ג' פסוק ט' צידונים  
יקראו לחרמון שריון כו' שניר שני השינין שמאלית, כן הוא בחומשי פפד"א וכ"כ  
אור תורה ז"ל בס"י, ובמקרא גדולה כולילא שניהן בש"ן ימנית, והרי אתה רואה  
מאן מסהיד האור תורה כמאה עדים דמי. ובתרגום יונתן דמסרי פירו וע' ירושלמי

ובת"א סרי, ובמ"ק בתרגום שריון, וצ"ע כי לפי ת"י ג"כ בסין וראוי לומר כן כמ"ש לעיל. ברוך טנאך **ומשאריתך** נכפ' תכא, ואומרים זה כמוצ"ש אצלן ויתן לך, ש"י ימנית, שאר בסין הוא עיסה, והכלי שלשין בו נקרא משאריתך משארות צורות בשמלותם, שאור בסין שמאלית חימוצו קשה ומחמץ אחרים עיין מאיר נתיב שאר. ובחומש מהר"א ז"ל פרעמשלא שריון שניר בסין באור תורה יע"ש. ואמנם בתרגום תהלים כ"ט ושוריהון ה"ך עגלא לבנן וטור מסרי פירו' ה"ך בר רמאי, הרי שתרגם כיונתן כפ' דברים ולכאורה ג"כ בשר"ן שמאלית וצ"ע בזה\*. והנה שריון לבוש כלי זיין ובא גם כן בסין, סרה עיין מאיר נתיב בשורש סרה סריונות ירמיה מ"ו ד' יע"ש. ופ' ואתחנן (דברים ד' מ"ח) עד הר שיאון הוא חרמון בשר"ן שמאלית, ועיין יונתן וירושלמי מסרי פירוהי הוא טור תלגא היינו ששניהם אמת מסרי פירי מרוב שומן או מסריחין מרוב שומנן, ותלגא-בארץ לחה האילן מרבי פירי כו', כדכתיב והיה כעץ שתול על פלגי מים כן נראה לי במעט מה שחפשתי וראיתי בזה:

**ה. אמר הכותב** ראיתי לכתוב תרי ותלת מילין בגמ'.

**מלת מסכת** עיין תוס' יו"ט בהקדמה מזיגה, ויהיה המ"ם פ"א הפועל עיין מאיר נתיב בשורש מסך, ובשם ספר חסידים סימן תתק"ט לשון אריגה כמו המסכת דשמשון יע"ש (שופטים ט"ז), ולכאורה פ"א הפועל נון עיין מאיר נתיב ובשרשי רד"ק ומכלל ב"ן מלך מסכת נסך כיסוי המטה (שקורין לילך), ואמנם לפירש"י שם יראה עץ שמיסך כו' וערד"ק ות"י יע"ש. ובמוסף הערוך בערך מסכתא הסכת ושמע ישראל תורה בע"פ ע"פ השמועה וזה שמעתתא עכ"ל, והיינו תורה שבע"פ רק מפה לאוזן וזה מפי השמועה למדו כמ"ש הרמב"ם ז"ל כמה פעמים, וא"כ שרשו סכת עיין שרשי רד"ק ומ"נ בשורש סכת והמ"ם לתפארת הקריאה כמשכן מזבח מקדש ודומיהם. והנה שופטים ט' שוכת עצים עיין מאיר נתיב בלח"ק שר"ף ענף מענפי האילן, ובדחול זבים פ"ג מ"א ות"ט שם סכה שכוחה רע ובב"מ ק"ה ב', א"כ יש לומר מסכת ענף מענפי האילן כי התורה בכלל עץ חיים היא למחזיקים בה, ות"י כעין תי"ז הסמיכות ענף ברכות וכדומה. עיין שבת פ"ז מ"ב והמיסך שני בתי נירין והפירוש הר"ם ז"ל ות"ט שם לכאורה מיסך סידור ויהיה מסכת סידור ברכות ודומיהם\*:

**ט. תיק"ו** הנאמר על בעיא דלא איפשיטא בערוך ערך תק כתב כדבר הנתון תוך תיק ואין ידוע מה בתוך תיק כן זה, ויהיה תיקו יהיה נתון בתוך תיק שלו. ובמוסף הערוך בשם הרב רבינו יעקב ששפורמט ז"ל תיקו תהא קאי בספך יע"ש. אבל מה שאומרים תשבי יתרץ קושיות והוויות זה ס"י לא פירוש \* יע"ש. והנה מצינו כמה

פעמים תיקו בדרבנן ולחומרא וצריך מעם, וי"ל כי ג' פירושים איתנהו ביה כי מצינו כמה פעמים שבעיא לא נפשטא במקום זה ופשטא במקום אחר כההוא דכחני שלוחי דידן או דרחמנא ע' קידושין וכדומה, בזה הפירוש תיקו מלשון תיק שלו כי בעל המעות ותיק שלו יודע מה שכתוכו רק אדם אחר אינו יודע כן זה. גם ספק חסרון חכמה אין בגדר הספק לומר ספק דרבנן לקולא כי חכם גדול יודע לפשוט א"כ בקבלה להם שתיקו נאמר באופן זה תיק שלו. וחכם גדול יכול לפשוט אותו ואף בדרבנן לחומרא משא"כ תהא קאי או תשבי יתרץ כו' לא הוה ספק חסרון חכמה ובדרבנן לקולא, ובד"ת היכא שיש עוד ספק הוה ס"ס וכאמור. ומש"ה סיימו במלת תיקו בד"ת או בדרבנן כאן לחומרא וכאן לקולא ועמ"ש בכללים קטנים מזה\*\*.) ועיין יש"ש ב"ק מזה והבן:

**י. לשון הקודש** כל דבר שם יש בו או לשון זכר או נקיבה ויש שבא בלשון זכר ונקבה כידוע. ובלח"ק ה"א סימן נקיבה ובארמית אלף סימן נקיבה. בגיטין דמתקרי לזכר, ולנקיבה דמתקריא באלף, ועיין תוס' חולין מ' ב' ד"ה והלכתא סכין אמרי בעי"א הדחה אסכין קאי דלשון נקיבה, דבשר זכר הוא והיה לומר בעי בלא אלף יע"ש:

**ואגב** אכתוב לך קצת מלות בגמרא. **כיון**. בתשבי מצאתי כיוון בב' ווי"ן הכ"ף בצירי והוי"ו בפתח כמו הואיל, וענינו תיכף ומיד, כמו ב' מפתחות ובא' פותח כיוון אבל אינו כל כך מהר ומיד יע"ש, ועיין חולין ק"ח כיון שנתנה מעם בחתיכה, עכ"פ שיעור מה בעיני, וכדתנן שם ניער הקדירה וכפירש"י ז"ל מיד ועיין ביו"ד סימן צ"ג והבן:

**ומלת כגון**, הביא בשורש גון כמו יע"ש, ועיין במהרש"ל פסחים יו"ד ע"א בתוס' ד"ה על יע"ש הבנתי מלת כגון כמו כגון כעין מראה ודמות, ומלת כעין ג"כ כדמות כעין הבדולח כו'. וערש"י כ"פ ותראה לומר כן וממעט מילתא אחריתא לומר אם הוא כגון זה אז שייך ביה הדין ולא בגוונא אחרא. וגוון הוא מראה וצבע כמו ססגונא ששש בהרבה גוונים שלו עיין שם בשורש גוון:

**יא. והואיל** וחנני ה' שבא לידי ספר התשבי אכתוב כמה חידושים ומה שנלע"ד. בשורש **יוכנה** ובשורש **כולי** נקוד **מסכת** בכורות מסכת פלוני, מ"ם פתח סמ"ך וכ"ף בשני סגולין, כעין המסכת שופטים ט"ז, והתם סמך קמוצה בהפסק מאמר, ועתי"ט בהקדמה הביאותיו לעיל:

**בשורש רב** כתב רבי עקיבא רבי ישמעאל וכדומה רי"ש בחירק וכן הבי"ת בחירק לא ריש בפתח ולא בשוא רק כמ"ש, ורא"י בפייטנים רבי אלעזר בריבי קלירי

(\*\*) בכללים שנדפסו בסוף הנהגת או"ה אות כ"ב ועיי' מה שציין בזה בשו"ת מגידות סי' ל"ב במגד יהודה אות ב'.

(\*) עיי' עוד מה שכתב בפ"י מלת תיקו לקמן באגרת השלישי בסוף א-ב השני בערך תשבי.

ורבי שמעון הגדול חתם ב' יודין שמעון ביריבי יצחק, ור' מאיר שליו צבור באקדמות מילין חתם מאיר ביר ריבי יצחק ב' תיבות, ביר בר בירושלמי יע"ש. ובמחזורים שלנו לא מצאתי חרוז יו"ד בין ריש לב' רק החרוז רבי יצחק וחידוש בעיני אולי חסרו החרוז ההוא ומי יתן אמצאהו כי התשבי נאמן יותר מק' עדים. ביר י"ל כולל ג"כ באר עיין מאיר נתיב בשורש ביר ירמיה ו' ו' כלומר בר ובאר ממעיין אביו יצא מעיין חתום וקדוש ג"ל. ובסידור שערי תפלה ויעתר יצחק ושאר ספרים כמדומה לא עיינו בתשבי כאמור ולכן אין לזוז מנוסחא ישינה בזה. רבי ישמעאל רי"ש בחירק וכן הבי"ת שורשו רבב (והיוסד) (והיו"ד) נוספת יע"ש, וי"ל שהיו מקטינין עצמן ולא מתגדלים:

**שם** באות וי"ו וי"ל בראשית י"א כב' קמצים, ולד בשמואל ב' הלמ"ד בסגול ובשרשים הנדפסים בויניציאה יש טעות יע"ש בשורש ילד עכ"ל. הנה אות וא"ו פ"א הפעל לית כ"מ ווי העמודים לבד או שם מקום והב עיין מאיר נתיב ולד וא"ו במקום יו"ד עיין מכלול ב"ן מלך רק התשבי הביאו זה בדרז"ל משתמשין בו יע"ש, ובשרשי רד"ק בשורש ילד הביא ילד שמואל ב' ו' נקמצת הו"ו בהספק היינו ששם הקרי והכתיב במקרא גדולה מדינחאי ומערבאי כנרשם שם וברד"ק שם או הכתיב ילד או הקרי ילד א"כ איני יודע מהו הטעות וכאמור:

**שם** באות אלף אב, האל"ף פתח וע' בתרגום שני שהוא ירושלמי כמ"ש התשבי שם אסתר ג' פסוק ו' נכתבו י"ב חדשי השנה על הסדר, **ניסן** פתח תחת סמך ובפסוק סמך בקמן, **אייר** ב' יודין ופתח תחת הו"ד, **סיון** יע"ש, ועיין אה"ע, **מרחשון** יע"ש, ציינתי לדעת כמה צריך המלמד ללמוד עם התלמידים גיהסא דינקותא\*:

**יב. עוד** ארשום קצת ב"ה, **תפילין**, בברכת להניח תפילין באל"י רבה בשם ל"ח הלמ"ד דגושה כי שרשו פלל ובסידור תפלה שערי תפלה ובסידור תפלה ויעתר יצחק נדפס מקרוב יע"ש. וכמדומה שלא ראה מ"ש התשבי בשורש תפל ותמה מאוד על מה שכתב הערוך בשורש תפל תפילין כי שורשו פלל יע"ש ותפילין בת"ג הפ"א מ"מ יבא דגש בטעם או מתג במקום נ"ט. וי"ל תפל בלי טעם כי החוקה מימים ימימה טוב לשמור כל המצות דרך חוק אע"פ שיש בהם טעם והבן. בענין תפילין שכתבתי למעלה, בתשבי הנוסח פ' בלא ת"ג יע"ש עמ"ש בפנים מזה:

**ובשורש תרנגול** כתב עמ"ש המתרגם תהלים סימן ג' פסוק ו"א ידעתי כל עוף הרים וזיו שדי עמדי וסימן פ' פסוק י"ד יכרסמנה חזיר מיער וזיו שדי ירענה והתרנגול ברא יתפרנס מינה, וסיים התשבי ז"ל שהוא חידוש יע"ש, ועמ"ש לעיל (אות ג') בהנותן לשכוי בינה איוב ל"ח תרנגול ברא בחורבן אנו גרמנו משדי שתחרש אברהם קראו חר כו', וגמטין ס"ח ב' תרנגול ברא במקום הרים עושה ישוב ע"י שמיר יע"ש, גם עשו כיבד אביו ואם אב איה כבוד כו' לכן מנ"מ וזיו שדי ירענה שומר

השבעה, והאמת על ג' דברים עולם עומד בזמן ביהמ"ק קיים משא"כ בגלות מלכה ושריה בנוים אין תורה ולא עבודה ולא גמילות חסדים בידי להפקיע עצמו רק נשאר אמת ובכללו דין ושלום ואנו מפורים כו' ישנו עם אחד מפורז כו', ולשון הרע ואין אמת היפך מדת תרנגול ברא, וז"ש ידעתי כל עוף הרים וזיו שדי הוא תרנגול ברא עושה מהר שדי ודי לעת עתה בזה. חזיר מיער מאנס הליבאה ויוצא נמר והבן:

**יג. ואתה** ידיד המעיין בעין רצון מודיע לך כי מיום שראיתי ברא"ם על התורה נתחדשו לי בפירושי רש"י על הגמרא כמה ענינים ומה מאוד עמקו מחשבותיו ז"ל, וכמ"ש עליו **בלתי רוח הקודש אי אפשר לחבר פירוש בזה**. והנה ארשום לך מעט מזער במקומות מועטים:

**ביצה** דף ל"ג א' במשנה ד"ה ואין מוציאין את האור משום דמוליד וד"ה אין מלכנין באור ובגמ' מפרש טעמא, הנה במשנה ואין מלכנין בוי"ו העטוף, אין מוציאין האור בלא וי"ו, ורש"י מהפך לה לעיל הוסיף וי"ו וכאן חיסר וי"ו, ולומר שלא ככוונה הם מלחזכיר. והנה אין מוציאין אש י"ל נולד ומוקצה, נע"י מש"כ בזה בשו"ת מגידות ס' ק"ן וי"ל כטעם הר"מ ז"ל דמוליד ביי"ט ומכשירין שאפשר מעיי"ט כו', ורש"י אע"ג דפסק שם כר"ש ביי"ט כנולד י"ל פוסק דאמור כר"י, מש"ה הוסיף הוי"ו מישך שייך לדלעיל אין נוטלין קיסם מוקצה ואין מוציאין נולד, ומש"ה הוי"ו כאלו כתוב וי"ו ואין מוציאין אש, ולא כתב בגמרא מפרש כאמור, ואין מלכנין הרעפים חיסר הוי"ו, דל"ק שצריך לבדוקן וטרחא שלא לצורך הוה כעין מוקצה דיש ג"כ טעם דאמור בשבת וי"ט דיבטל מי"ט ויעשה עובדין דחול, וללשנא כתרא לחסמו והוה גמר כלי ל"ש למוקצה כלל מש"ה חיסר הוי"ו, ובפריי ס' תק"ב ותק"ח כתבנו. גם אין מלכנין באור מיותר לכאורה וי"ל בחמה וכדומה ללשנא קמא אסור וללשנא כתרא י"ל והבן:

**יד. בחולין** דף ע"ט א' ד"ה בריספק עגלה שהיה רוכב בה. לכאורה מיותר היה ליה לפרש בריספק עגלה לבד או עגלה שיושב בה מלת רוכב לכאורה אין לו מובן, כי הנה מחולקין ר"מ ורבנן היושב בקרון אי לוקה או לאו עיין בבא מציעא ט' ב' ובי"ד סימן רצ"ז יש מחלוקת אי הלכה כר"מ או כרבננים ואם נאמר דיושב בקרון אין לוקה אבל אסור מדרכנא א"כ י"ל דמנהיג עכו"ם וישראל יושב בה מדרכנא הוא ולא הוה מוכח סימנין ד"ת, אבל ריספק הוא מרכב לשרים שהם עצמן מנהיגין הסוס ונקראת העגלה הזאת מרכבת המשנה בפסוק שהוא הרוכב על עגלה והסוס ושיניהם הולכין מכוחו והוא מנהיגם, וכזה פירשתי בשמואל (ב' ו' ג') וירכיבו הארון על עגלה חדשה שנושא את נושאו מש"ה היה הארון רוכב ומנהיג בכוחו ומש"ה חרה בעוזא כו' היה ללמוד נושא את נושאו. ועיין רש"י גיטין פ' הניזקין (נ"ה ע"ב). מלת ריספק:

**טז. ואגב** אכתוב עוד קצת דברים בדברי חז"ל, ושייך על פסוק במגילה (אסתר ח')

י"ז) ורבים מעמי הארץ מתייהדים כו'. בספר המגיד פירשתיו, שאלה ישראל וגר אחד אכל כדי שביעה ואחד כזית אם אחד מוציא חבירו. ב' עמ"ש רש"י והר"ם ז"ל דכרת קודם כ' שנה אין חייב בב"ד שלמעלה רק מלקות (וההוא דאכל חלב בן ח"י שנה וקרבת חייב מיהת כל שזודון כרת כו') והנה יש מחלוקת בזה ועשו"ת ח"צ וכמדומה בצ"ל מזה. גם לשון חז"ל בנדה י"ג ב' וקידושין ויבמות מ"ז קשה גרים לישראל כספחת מהו הלשון, והר"ם ז"ל פ"ג מהא"ב שינה וכתב קשה כנגע צרעת ואין דרכו לשנות. וכדד ישב עיין הראב"ע כי הגעג ר"ל חולה המתדבק. והנה לראשונה פשוט עיין א"ח סי' קצ"ז במ"א ס"ק י"א דרבנן מוציא לד"ת דממעם ערבות רק שיכול לומר שאכלנו ובשנים שיכול לומר על אכילת מזון שאתה זן כו' יע"ש, ובגרים כנראה מחלוקת רש"י ותוס' נדה י"ג ב' קשה גרים לישראל יע"ש היטב, והר"ם ז"ל פ"ג נ"ב כרש"י כו' א"כ במחלוקת שנויה, ובפתיחה כוללת כחלק ראשון כתבנו מזה בשם שו"ת סמא דחיי יע"ש. ולשניה הנה בסופה ל"ז ב' לכל אחד ת"ר אלף כו' ערבות בריתות והביאו רש"י נדה שם שם וט"ס שם כריתות בכ"ף יע"ש, והא היו יותר הרבה בני י"ט פחות כ' שנה ולכל אחד נתערבו, ואם נאמר דערבות רק מה שחבירו חייב בדיני שמים ועונשם אז נתערבו כל ישראל, אתי שפיר קצת כי פחות מכן כ' לא נתערבו עליהם, וזה דוחק גדול דא"כ במצות כה"ג נימא דאין ערבות פחות מכן כ' וי"ל. ועל השנות מ"ש הר"ם ז"ל כנגע צרעת למ"ש חז"ל כספחת, עיין פ"א דנגעים מ"א שאת וספחת פלוגתא דרבי מאיר ורבנן ולר"ם ספחת דשאת גבוה יותר ב' דרגות מאב עיין בהר"ש ז"ל שם, כך ישראל כשלומדים מעכ"ם גרועים יותר, במצריים היו ישראלים מספקין ע"ז למצריים וז"ש כספחת וזה לרבי מאיר, והר"ם ז"ל נקיט אליבא דהלכתא כרבנן תולדת השאת שפלה מאב רק כנגע המתדבק ועיקר ספחת אשאת קאי ורמז נכון יש בדבר. \* ה' יתן לנו לב טהור ולעבדו ביראה אמן. והנה גרים לרש"י י"ל דרבנן ולתוס' ד"ת ערבות נמי עיי' מג"א סי' קפ"ז. והבן. ופירוש הפסוק מתייהדים תי"ז התפעל בעצמם אבל לא קבלו אותם כי דהא רק מחמת פחד גיירו ואין מקבילין, או תי"ז הראות כמעט יש מתעשר כי אע"פ שראו כי פחד שנפל ושכן על היהודים שחייבם המערכה ח"ו כימים נהפך עליהם עכו"ם ואעפ"כ לא נתגיירו בלב שלם ועיין יד יוסף ובספר המגיד הארכנו בזה אין מקומו פה:

**מז.** ומרם אשים קנצי למילי אומר אני לך ידידי המלמד החשוב עשה ואל תתאוה לכבוד המדומה אשרי מי שלומד תורה עם תלמידים ומקרבן לעבודת השי"ת ב"ה וב"ש וילמוד שיעור תנ"ך בכל יום וספרי מוסר וכי וזקין לא יסור ממנו. ואשרי מי שלומד עם התינוקות לש"ש וחכמת הדקדוק הוא פינה לתורה ובלומד שיעור גמרא יהיה ג"כ לפניו ספרי דקדוק בתרגום כי יש בו מהתרגום כמו הערוך ז"ל עם מוסף הערוך ומתורגמן ותשבי ושאר ספרים למען ידע הנער מה הוא אומר ושכשתא ח"ו כיון דעל כו':

**ראיתי** כמלת **לספס** רוב שוגין וקורין לסטים ביו"ד מ"ם הרבים, ובתשבי ששורשו בתרגום לסט וסמך שנייה נוספת לסטס כו' ובריבוי לסטין יו"ד נ"ן הרבים ע"ד בנין ובנן, וכמוהו תפילין אם שורשו תפל כדעת הערוך אפשר הוא ארמית אתי שפיר י"ן רבים, ואם שורשו פלל בעברי י"ל מ"מ נקראת בלשון חז"ל בלשון נקיבה במס' כלים תפלה של יד כו' ובפריי סי' כ"ה במ"א ח' כתבנו מזה\*:

**יז.** והנה פירוש ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים מחזיר פקדון יקר לצדיק מוסיף אומץ בכל יום שפיר אבל לרשעים זהו חידוש וחסד חנם, עיין תשבי כמלת פגר ומלת נבל הפוכים המה נבל כעור ושפלות וגנאי יאמר על בהמה שמתה מאליה, ובאדם שמת ע"י אחרים רק אחד יחיו מתוך נבלתי יקומון, ותמיה איך כנה גופי הצדיקים בלשון נבלה ויש טעם לחכמים ולבעלי הקבלה ואנכי לא ידעתי עכ"ל. הנה בהמה הנשחטת תתוקן ע"י שחיטה וברכה ואוכלים ושבה לבשר אדם צדיק משא"כ במתה מאליה, ובאדם להיפך מת על מטתו נאה לו ומיתה מכפרת עם הוידוי משא"כ מת משונה פתאום ע"י אחרים, וישעיה כ"ז מתוך החשובים שלך אבל הם רשעים, ונבלתי הצדיקים אלו הלוקין בפ' הזכרים על דרך צדיק ורע לו תרווייהו יחיו, אלה לדראון ח"ו ואלה לחיי עולם יקומון הקיצו שוכני עפר צדיקים עיי' ר"מ אלשיך ז"ל שם פ"ל אורות כו' וארץ רפאים תפול הרשעים. או נבל ב' פירושים, כיעור וגנאי, נבל כלי זמר שמנבל כל מיני זמר כאשר כתב התורני המופלא מוה"ר איצק סטנאב בספרו הגדרים, אם כן נבל בעצמו וא' שמנבל אחרים, וז"ש נבלתי שלי הצדיקים שמנבלים הרשעים קימה תהיה להם. ואמנם מלת פגר היפוך הוא ורק על אדם ורוב על רשע רק אחד העיט על הפגרים עכ"ל. והנה פגר חלושות או עצמותי ע' רד"ק בשרשים, ובערוך חידוש שבת ד' קכ"ט ב' יומא דמפגרי רבנן יומא דמשפמי פירוש תיקון השפה בחנם ועיי"ש וברש"י ותו' ותבין. וי"ל יומא דתני רבנן שלא בכוונת חלב רק משפה ולחון כמו יום טוב וראש חודש שממחרין לשמוח בסעודה וכדומה קראו יומא דשפמי על דרך כפיו ובשפתיו כבדוני ולבו בל עמו רק מהשפה ולחון, וז"ש עושה חסד חנם לפגרים ביטול ושכיחה אין בו לחלוחית מצוה אבל הרשיעו והמיתו עצמם מחזיר נשמות אולי ישובו. ה' יתן לנו חיים כדי שנוכל לשוב בתשובה שלימה אמן:

**יח.** ובשבת קכ"ט ב' יומא דמפגרי רבנן כו' חלשים ולא יכולין למגרם, בא העונש בשביל שהיו לפעמים מבטלין ללמוד בבריאותם ודברו דברים בטלים ח"ו משפה ולחון, ע"ד כל עמל האדם לפיהו בשביל פיהו וכמאמרם ז"ל אם במלת מן התורה יש לך בטילים הרבה כנגדך. ושם נאמר מאה קרנא בזוי מאה רישי בזוי מאה שפמי ולא כלום, עיי' תוס' וערוך, רמז כי התורה תיקון הנפש כנסתר ודם הוא הנפש בלב עיקרו, ואמנם מאה קרנא תיקון הדם מבשר אין כל כך שוה וכן מאה רישי עיון במוח כנגלה בזוי ואם האדם זוכה ללמוד בנסתר ולהבין סודות התורה אין למעלה הימנו, מאה שפמי לומד מהשפה ולחון בלי עיון כלום ולא כלום, ומ"מ

## אגרת שנייה

### שאלה

**שְׁלוֹם** ממני הצעיר עקיבה בנימין להתורני כמהר"ר יוסף נר"ו. לא איש דברים אנכי גם להרבות בתאר לא הדר הוא לכל חסידים. ואף למי שהוא איש פשוט. ואני מתפלל על אותן שמרבים בשבחים וכותבים לפעמים מלת הגאון הלא ידוע מ"ש בשו"ת רש"ל בענין רש"י והרי"ף ז"ל אצל מי למדו ומשם ואילך פסקו דור הגאונים. ואף מ"ש הרב המאור הגדול זה שבח של השמש אשר נאמר בו ואזהביו כצאת השמש בגבורתו שכבש ושתק בעת דברה הירח ואולם מדת ב"ו לא כן הוא גע בו כי אז יעשן בו, ומה אני הצעיר שבישראל חלילה לדבר נגד חכמי ורבני הזמן כי ידעתי כי לא ניהא להם בשבחים רק על הכותבים החנפים אני כועס. הנה אגרת שלך קבלתי וקצת דברים שם נוחים לי ובענין הלימוד עם התלמידים שצריך ספרים רבים ומה אעשה כי אין לי כל הצורך ואני דואג ונאנח על זה. ואנכי אודיע לך בלומדי ההתחלה ראשונה האלפא ביתא עם הנערים נתעורר לי כמה ספיקות בלשון חז"ל ומבקש אני ממך שתשיב לי תשובה עליהם אם יש בידך ואסדר אותם בסדר אלף בית. אמור לי מלת אווזא איך כותבין. מלת אי אפשר. באר לי מלת בר אווזא איך כותבין כי הכלימני נער א' בשואל אותי ולא ידעתי להשיב. גם במלת גרגון כתוב לי הפירוש. דבר א' תבאר לי במלת דופי. הלבניני במ"ש בתלמוד לא הרי זה כהרי זה. ובמלת הר בערוך יש לי ספק א' בו באר לי. וגם מלת וושט איך כותבין ופירושה. ומלת זה מהו. זה לי זמן רב נסתפקתי אם יש הפרש בין זמן לעת. חשבתי לדעת מלת חרג שקורין לכן אשתו וכדומה לזה. מעם לי מלת טעם ומלת טיב פירושה. יודיע לי מלת יונה אם יש לכתוב על זכר יון. ומלת יבם יבמה. כתוב לי ג"כ מלת כביכול פירושה. להודיע לי מלת לכאורה המורגל במפרשים מה היא וממה נלקחה. מלת מטרוניתא. פירושה ואם המ"ם שרשית בה. נא אל ירע בעיניך לבאר לי מלת נוטריקון ומלת נוף. סכות נא לדברי ובאר לי מלת סכת ומלת סגן ומלת סרגנס. עוד תודיע לי מלת עם הארץ למה נקרא כן ומלת עבר ומלת דיעבד. פרוש לי מלת פזמון מה הוא ומלת פסול ופטור. צריך אתה לבאר לי הפרש בין מלת צריך וצורך. קורא אני אליך לבאר לי מלת קבע ומלת קונטרס שקורין בעלי התוספות לרש"י ז"ל. רואה אני דברך טובים אין אומן בלא כלים באר לי מלת רמו ומלת רכב. שמע נא למלי ותודיע לי מלת שדך ומלת שדל בארמית. תמו דברי א"ב תודיע לי מלת תלמיד חכם:

**נאם** עקיבה בנימין מלמד תינוקות פה באר יצ"ו

### תשובה

**שְׁלוֹם** להמלמד החשוב התורני כו'. אשריך רבי עקיבה שגופך טהור בחל מיני

טוב זה כשהם חלשים מלדבר ח"ו דברים בטילים, וכשמעיין בנגלה לשם שמים חלקו גדול מאוד אבל נסתר עין לא ראתה כו'. ומלת פגר עיין בתשבי, ומלת מגר תהלים פ"ט וברד"ק ובראב"ע הביא ראייה מעורא ו' ימגר יע"ש וברש"י שם ימגר יפגר ו"ל בומ"ף מתחלף, ובס' המגיד הארכנו כי הריסה ושבירה ב' ענינים כמ"ש רש"י בפסוק אל יהרסו לעלות הריסה ממצבו ממעמדו, וכן נתיצה הריסה מזכותם. תתוצון מכנינו, אבל מצבה אבן אחת תשברון, וז"ש וברוב גאונך תוכל רק להרוס קמך וישארו חיים כדור הפלגה, וע"י שליח דרכו לכלה אותם כענין מחנה אשור, נשפת ברוחך יכול תוכל אתה לקבץ הנפרדים כו', רק אמר אויב כו' והקב"ה עשה להיפוך נטל ממנום והחריב הים יצאו ברכוש גדול ביות הים. ובערוך הביא ונתן הבית ויפגרון יע"ש, ומלת פגר כמו מגר מפסיק ממעמדו וממצבו, וגם פירוד החלקים היסודות, ובתשבי כי לא נאמר רק על רשעים, וצדיקים אדרכה זורח הוא שם כו' וז"ש המחזיר נשמות לפגרים מתים והבן:

**יט. ואסיים** כי הנה ראוי לדקדק בכל מלה ומלה ושלא להגיה שום אות אחת. ופסחים כ"ט ב' ו' א' אמר רבא הלכתא ותוס' שם בקצת דפוסים אוס"ר ובקצת אסו"ר, והנה ארמוז לך בקצרה ע' סמ"ע ח"מ סי' ע"ב אות ז' וח' בין דרכו לשנות זו ואצ"ל זו ובס' ק"מ סמ"ו ובין מחיצה בין אין מחיצה ו"ל ג' שנים בעינן עיין סמ"ע שם, והנה מין במינו לרבי יהודה במשהו ו"א בלח לא יבש כתרומה וי"א חמץ דשיל"מ מיקרי והיינו לרבא לא לרב, וי"א דשיל"מ דווקא כיבש עיי' יו"ד סי' ק"ב, והפרש יש בין אסו"ר פועל כיבש מיירי שהחמץ לא נתבטל ונשאר באיסורו וכל התערובות אסור שמא חמץ אוכל, ואוס"ר פועל בלח מהפך ההיתר לאיסור בטכ"ע ובחמץ במשהו, וע' שאלות פ' צו במ"ש לר' יוחנן ותבין, ומתורץ כמה קושיות ובשבת הגדול תקמ"ו דרשתי בק"ק פפד"א יע"א באריכות בזה:

**ואתה** שלום וביתך שלום.

**כ"ד** הטרוד יוסף מקרי דרדקי מלבו



חוי' בתרגום עיין תשבי, ויתכן לכתוב על נקבות שתי בר אווזות. והכותב לחבירו הנני שולח לך שתי אווזים אין ללעוג עליו, כי מצאנו עזים רחלים עיין הראב"ע שמיני. בת היענה לא ימצאו זכרים כפי דעתי ששם המין בלשון נקבה כמו חולד חולדה עיין תי"ט פ"ק דפסחים משנה גררה חולדה (ואמנם המחליף אין מדקדק במלת שתי ושני כי נגב הוא, ע"כ טוב לפרש שני אווזים זכרים שתי אווזות נקיבות ושיחת חולין ג"כ צריך לימוד):

**והנה** מין אווזא ובר אווזא יש בהן הפרש משאר עופות הנאכלין (לנו) [בין] דברים, **א'** כי אין להם זפק ומוושט יצא לקורקבן וצריך גבול בין וושט לקורקבן כי וושט קוץ תחוב בפנים כו' עיין יו"ד מזה. **ב'** נמצא מחט בחלל הגוף ודאי טריפה דרוב הנבלעים דרך וושט, וביש זפק י"ל דרך זפק יצא והוה ספק ונ"מ לדינא, ובפריי ליורה דעה כתבנו מזה. **ג'** בר אווזא הזכרים קנה שלו כפתור ומפוצל ולא נקיבה ולדינא עיין יו"ד מזה. **הרביעי'**, אווזות דידן כעוף המים דמיין ביו"ד וי"ל ולצרף סניף אי ספק הוה או ודאי כעוף המים ובר אווזא י"ל אין בו ספק יע"ש. **החמישי'**, רגיל בדקין בר אווזא כמין יבלת ותחתיהם תולעת בפנים ומיעוט המצוי צ"ע להשליך בלי בדיקה עיין יו"ד מזה. **הששי'**, בר אווזא חוי לאומצא שבת ככ"ח א' ובא"ח סי' ש"ח סל"א בט"ז ומ"א שם, וביצה ל"ג בר אווזא שדי מעייה לשונרא מעי' בצירי או ה"א בקמץ וכבר כתבנו בסמוך:

**ג. מלת גרגרן.** זולל וסוכא נקרא כן בערוך גרגרת וגרגרן במוסף שם כי הייתי זוללה גרגרניתא, פחות חבליעה מקדים קנה לוושט, ועתי"ט בטוהרות וכאילו אוכל ושותה גם בקנה הוא הגרגרת. ועיין יו"ד שיש הפרש בין קנה לגרגרת בפנים [וחוץ] יע"ש. ומוסר כי לשון הרע עם האכילה אכל קורצי בחנפי לעגי מעוג עיין רד"ק בשרש עוג, נמצא עיקר פרנסת בעלי לשון הרע בגרגרת וז"ש גרגרניתא. עיין אות ו'.

**ד. דופי.** רד"ק דפה דבה רעה, ויש מפרשים דו פי א' בפניו וא' שלא בפניו, ובתשבי ב' פיות א' בפה וא' בלב יע"ש, ויראה צועק והדיבור בלעגי שפה, והוה שכתוב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו והבן:

**ה. מלת לא הרי זה כהרי זה,** ולפעמים לא ראי זה כראי זה [רישן] כ"ק כו'. בתשבי הרי כמו הלא הרי זה משובח בל"א ור וואר הנה כפי' אמת (רישן ולמ"ד מתחלפין הרבה פעמים משתדל משתדר הרמב"ן ז"ל פ' משפטים) א"כ לא אמתת השור כאמתת המבעה לפי האמת שיש פירכא, או תחסר הא' הראות מין מראה וגוון של זה כזה. ועי"ש ברש"י לא ראי כמו לא ראוי ביו"ט, ומ"ש שם ולא ק"ו כל שכן כמו שאתה אומר אבל כל שכן לחודיה יתפרש בענין אחר והבן:

**ובערך** הר משמע לכאורה מקלקלין פטור ואסור מן התורה, דבקרא מלאכה אסורה והלכה למשה מסיני פירש דחיוב אין בה, והנה מלאכה שאין צריכה לגופה

טהרה (כמו"ל שיחת חולין של ת"ח) כ"ש בד"ת. וכחול תרבה ימים. וחול לטוב קוה לה' ויאמץ לבך עקיבה בה"א שמך אתה לומד תורה לשמה (רמז עקב יה) ופה ולב אחד לעבדו שכס אחד (רמז פה בר הפה ברר עם הלב באר מים חיים של תורה) ומסתפק בהכרחיים נוטל שכר לימוד בעבור מקרא טהור הוא כמבואר ביו"ד רמ"ו ס"ה. והנה הטרחת אותי בחנם כי מה אדע ולא תדע וחלילה לחשוד אותך שבאת לנסותי ולגלות חרפתי ח"ו שאפי' מקרא לא קרייתי וכבר הקדמתי באגרת הא' אנוס הייתי כי לא היו לי ספרים כדי צורך ולא רב וחבר ללמוד אותי מ"מ אשיב לך כפי דעתי ההמוניית ואם אדע אומר לך וכל ספק אודה ולא אבוש ולמען יזהרו אולי יקחו מוסר כל שיש יכולת בידו וזיכה ה' אותו בכנים זכרים ישכור להם מלמד הגון ילמוד עמם בינקותם כל תנ"ך עם הפירושים עם הספרים אשר אלה שמותם. מקראות גדולות. ב' ספרי רד"ק ח"א וח"ב מכלל ר"ש בין מלך. ספר מאיר נתיב. מתורגמן. תשבי. ערוך עם מוסף מעריך המערכות. גם צהר התיבה בכחרותו ילמוד וכשיזקין יוסיף אומץ. גם תנ"ך עם אותיות חלולים השורש בדיו והשימושים והחסידים לבינים טובים מאוד לנער בכחרותו ללמוד מהם:

**והנה** אשיב על שאלותך כפי אשר יורוני מהשמים.

## [[אלפ"א בית"א ראשון]]

**א. אווזא.** בתשבי משמע קצת אווז בלי אלף זכר, ואווזא באלף בסוף נקבה, ובברבי אווזים אווזות עיין תוס' חולין ח' ב' ד"ה והלכתא בעי זכר בעיא נקיבה כעין זה. ובפרק שירה אווז הבית אווז הבר אומרת שירה כשרואה כו', יע"ש אלף קמוצה לכאורה בנקיבה, ואין ראייה כי מצאתי נוסחאות חלוקות ואין בידי פרק שירה מונה. אווז בשני ווי"ן תשבי, ובס"פ הפרה נ"ה א' אווז ואוז הבר כלאים ואי שניהם טהורים או הבר טמא עיין בפוסקים, וראיה מדברי שמואל שם דפריך עליה ואי א' טמא פשיטא מ"ה כלאים, י"ל בוילדי גענ"ש, ובפוסקים דברו מזה אין מקומו פה:

**מלת אי אפשר.** אי בחירק כמו אי כבוד אי נקי. **אפשר** אלף בסגול, ואפשר לחוד אלף צרויה תשבי בשרש אי ושורש אפשר, וכתב האומר אי בצירי טועה, לשון איה. אפשר ארמית ומפניך אסתר תרגום יע"ש בראשית ד', ושמואל ב' י"ד בתרגום דלא אפשר, ותהלים צ"ד היחבדך כסא מתרגם אפשר אלף סגול ושין פתח, ובינותן בתורה האפשר א' צרוי' ומשמע לכאורה במקף מלה חדא א' סגול ולבדה בצירי, ולפ"ז אי אפשר ראוי במקף, ובתשבי שם בתרגום שלנו אינו כן יע"ש והבן\*:

**ב. מלת בר אווזא.** כמו בן אווזא, ובחולין כ"ח ההוא בר אווזא קועי' דמא זכר יע"ש, י"ל בן של אווזא קטן מאם. ובמלת בני יונה יע"ש ברש"י ורד"ק בשרש יון, וראוי לומר שני לא שתי, כמו שני בני יונה ושתי תורים. ויש לומר בר אווזא, אווזא חוציות, כי היא אוהבת יותר לצאת חוץ ולשוט עי"פ המים מן האווזא, ובר [פירושו]

לר' שמעון פטור ומותר מן התורה, וכביצה גבי החופר וא"צ אלא לעפרה משמע דרכנו, וי"ל ד"ת כשבת לאו כ"ט מותר עיין תוס' פסחים ש"מ הבערה אב יע"ש, מ"מ בכמה דוכתי משמע משאצ"ל מדרבנן, וי"ל מקלקל לר"י מן התורה וצ"ע גם בזה כי משמע דמדרבנן:

**ואגב מלת הדיוט.** תשבי משמע כהן הדיוט פשוט שאין כהן גדול, ויש הדיוט קל איש רש ונקלה הדיוט, כל הפטור ועושה נקרא הדיוט מן המתמיהין, ועתי"ט פ"ק שבת מ"ט כלי לכן י"ל לתי' א' דוקא בעושה הא בשוא"ת ומחמיר י"ל שאין נקרא הדיוט:

**ו. מלת וישט.** בתשבי ב' ויין י"א וישט עשו הבכורה מאוס ממאכל, ומעות כי ויין שרשית ושם ויין שמושית מן שאט נפש יע"ש, ובמוסר הארכת:

**ואזדיע** לך אגב מלת קנה. עש"ך יו"ד סי' כ"א א' קנה בפנים הגרגרת כחין בשם מהרי"ו, ופלא מצאתי בפ"ו דטהרות מ"ט בר"מ ז"ל נשים גרגריות הומות לאכול מגרגרת הוא השפוי כובע תרגום כי הייתי זוללה ארי הויתי גרגרנית בירושלמי יע"ש, ועתי"ט מ"ש שפוי כובע א"י מהו יע"ש, ועיין חולין קל"ד פיקה של גרגרת ועי"ד סי' ס"ג ובערוך ערך פקא, ולפ"ז י"ל קנה הוא כל הקנה וגרגרת הוא השפוי כובע תחלת הקנה, וא"ש שתאיבין ופותחין בתחלת הקנה כו', ומש"ה נקט באלו מריפות פסוקת הגרגרת ובמשנה פ"ב שחט הוושט ופסק הגרגרת היינו הגרמה שלא במקום שחיטה הוה נבילה. ובמשלי א' ג' ו' וענקים לגרגרותיך, התורה מיפה השפוי כובע שיוצא וכולט באדם כחוש וכן פיקת הצואר מעורף עיין ערוך, ובמוסר הארכתני אין מקומו פה. ואי"ה באות ס' וק"ף קנה אכתוב עוד:

**ז. בין זמן לעת אם יש הפרש,** בתשבי מסופק, ויראה זמן זימון מועד שאדם קובע זמן לדבר, ועת ממילא הוא עתות היום והסבובים:

**ואגב מלת זונה.** בתרגום פעם פונדקיתא, זניתא, מטעיא, ברחב פונדקיתא זונה בעצם, זניתא כענין ותהי כך הפך הנשים בעקידה [במולך], מטעיא סברה מותר לזנות שו"ע אכן העזר סי' (קע"ז) [קע"ח ס"ג], דור אנושי, נפקת ברא כדניה, כלומר הכוונה הואיל ויצאה לראות בכנות הארץ אינה נפקת ברא בין העינים:

**ח. מלת חרג.** כמו ויחרגו ממסגרותיהם עיין רד"ק ומכלל לר"ש בן מלך, ועיין מאיר נתיב הפוך חגר, כן בן אשתו וכדומה פעם נראה כבן ופעם לא:

**ואגב** אבאר רוממות קל בגרונם וחר"ב פיפיות בידם ושייך למלת גרון, פי שיעור:

פי שנים וכדומה. תשבי חסידים פיהם ולבם שוים פי שיעור שתי פיות שגורה תפלה רואין שפה ולב שוין כושה כחרב להכרית המקטריגים, יעלוזו בכבוד ומשכבותם נפש ובשר בטוחים כי רוממות ה' בעוד בגרון אף מדת אל דין חסד אל כל היום לאט כו' וחרב כו' בידם ברשותם צדיק לבם ברשותם והבן:

**ט. מלת מעם,** מעימה בלשון או עצה עיין רד"ק, ונגינה נקרא טעם, וכרבו טעמים הם' שוואית עין קמץ, תשבי. ויראה טעמו וראו כי טוב ה' הקדים טעימה לראיה, כי ערב מעט טוב ורב מוזיק, מועיל בינוני טוב הרבה לא יועיל, על דרך עושר שמור כו', טוב תמיד כל מה שאתה יכול לרבות הודו לה' כי טוב, וזהו שאמר טעמו מעט וראו כי טוב ה' אשרי יחסה בו כולו ודבוק תמיד ובתורתו יהגה כו' ותשנה כו' והבן:

**יב. תשבי בשרש טב עסק,** ויוציאו דבת ארץ ירושלמי טיבא בישא, ורש"י קידושין ו' טיב גימין הלכותיהן כמו לעסוק בדברי תורה:

**י. יונה** באה לשון נקיבה וזכר יון, רד"ק. ובדרז"ל אם תקדים יונג ליון יע"ש, ולא ראיתי לכתוב יון:

**מלת יבם ויבמה.** תשבי בשרש גם גיסי גימתי ואשה קוראה לאחי בעלה אף בחיי בעלה יבמה היא בחירק, ולא נוהגין כן אל יפתח כו' וכתבין גיסי, גם ורגיל:

**כ. כביכול.** תשבי יש חולקים לשתי תיבות כב יכול, התורה ככ"ב אותיות יכולה לומר כך, ודחה זה ופירש כביכול מלה אחת התורה דברה כמו ביכול לקבל זה אע"פ שכלפי מעלה לא שייך זה יע"ש:

**ל. לכאורה.** בערוך בערך כאר כתובות נ"ד א' לכאורה כשמואל ומלה ארמית, וערש"י [שם בכתובות] פתאום מרוצת משמעות המשנה [כשמואל אבל כי מעיינת בה לא וכו']:

**מ. מטרוניתא.** בתשבי כמו מטרניתא וזכור פטרון לא מטרון יע"ש. והנה י"ל מטרוניתא אם כמו מטרפולין ושרה עקרה לא היה לה עיקר מטרון עיין במדרש:

**נ. נוטריקון.** עיין בתשבי ונוטרי הוא סופר, קון ר"ל קו, כי הסופר כותב ראשי תיבות וקוין עליהם קוין קטנים, הנז"ל להקטין הענין:

**ומלת נוזף.** בתשבי הדבוק לבית לשון גערה ויגער בו אביו ונוזף ביה אבוהי, ואין דבוק לבית לשון השחתה, ובפרקי אבות מי שאין עוסק בתורה נקרא נוזף שנא' נזם זהב באף ר"ת וסוף נוזף יע"ש. עיין יו"ד סימן של"ד סי"ד נזיפה היא שאדם גדול גוער בו וכו'. ומה שכתב כשאין דבוק לבית הוא לשון השחתה, כעת לא ידענא מהיכן למד כן, וספר מתורגמן אין תחת ידי כעת:

(\*) ר"ל כחינת דור אנוש שכתב הרמב"ם בתחלת הלכות ע"ז שעבדו ע"ז בטעות שחשבו שמוחר לעבוד ע"ז עיי' במפרשים בטור או"ח סי' רמ"ב.

**פ. סכת.** כרד"ק האזנה לא קבלה מדהקדים הסכת ושמע, ונעשה ונשמע י"ל מ"ע ול"ת יע"ש, וזה יצדק למ"ש בעקידה פ' האזינו האזנה מרחוק היינו שצריך להמות' אוזן תחלה ואח"כ שומע ומקרב רק שמיעה ומתכוין ערש"י שם, ובשם רבינו חיים כהן רפאפורט ז"ל אב"ד דק"ק לבוב פירש שומע קול שופר צדיק פשוט מרחוק, ומאזין תרועה בקרוב מבעל' תשובה, ואין דומה לך שלא כמדת בשר ודם ודפח"ח וש"י. ויראה לעקידה נמי אתי שפיר, שומע קול שופר צדיק בקרוב אין חידוש, אבל מאזין מרחוק לבעל עבירה ומקטריגים עליו ואין מניחים לו ליכנס לשער המלך ה' שומע מלא כל הארץ כבודו, על דרך שמע ה' קול הנער באשר הוא שם עיי' ר"מ אלישך ז"ל, ומסיים שומע קול תרועת כו' ברחמים, כי אח"כ נתקרב ושומע מקרוב, ומזדון זכות ורחמים:

**מלת סרגנס.** לא שמעתי עד כה, ובתשבי מצאתי בגד פשתן לבן לובשין בג' ימים נוראים קורין כן ואנו קורין קיטל. ובדרך הלצה סרגנס אשה כמו אנדרוניגוס עיין ערוך ותשבי, כי בהיותו מלובש אחר המות בו סר ממנו האשה הנפש החיוני כי היא חברתך ואשת בריתך, וכי ימכור כו', ויכנע לבו ובטוחים בתחיית המתים כ"י ט"ל אורות מליך:

**שמחה ששון.** יראה שמחה בלב ששון בפזעל. כל מקום שנאמר וי צער זה שמחה, יראה על דרך יסר יסרני יה כו' יש בו דין קצת, אבל וחי' כולו רחמים, ועל דרך כי יעקב בחר לו לעצמו מדת יה קצת יסורין למרק, ישראל צדיק גמור טוב לסגולה יסורי אהבה:

**ע. עם הארץ.** חשוב מכור, עכ"פ ירא חטא, הלאוי ונחיה כך:

**עובד אדמה.** ובערוך ערך כרגר בב"ר פרשה ל"ו אות ג' (בל"ה צ"ל) נח איש האדמה כורגר ע"ש בורגרותא, פירוש איש האדמה על שם שעובד האדמה. נראה שקורין עתה לא"ה ב"ב בורגר על שם כך. ובורגר מיישטר שר וחשוב בודאי כי צריך אומנות גדול לצאת ידי עוה"ז ועוה"ב. ורמז. בור גר על דרך עקביא נבן מהללאל אומרן הסתכל [בשלושה דברים וכו'] גר שדעתו לשוב בודאי זהיר וזרין:

**עבר.** עבירה על מצות ה':

**דיעבד.** דאי עבד:

**פ. פזמון.** כסליחות. בתשבי י"א ויען איוב הא' תרגם ופזם צעקה, ולא כן תרגם שלנו אולי תרגום רב יוסף כו'. והנה בערוך ערך פזמא בשם פסיקתא בחדש השלישי לצאת ממצרים יחלצני כי הפץ בי אמר ר' יוחנן פזמא ידידה היא מלכת ביה במיתן לי אורייתא ובמוסף שם בלשון יוני פזירות ונדיבות יע"ש, היינו בתורת נדבה נתן לנו חמדה גנוזה, ולפ"ז מליחות תחלה מבקשין מחילה ומליחה על חטא

אח"כ מבקשין פרנסה כעני כפתח בתורת נדבה, ואם אין אנו זכאין, בתורת פזירות מפור לכל גם לנו תן. על דרך משל עשיר א' היה מכה לעניים שבאים לשאול ממנו ממון רק עני א' היה מטיב עמו, השיב מפני שסתם עניים שונאים ומורדים בעשירים וגם אין יודעים לבקש ובאים בחוצפה אתה עשיר תן לנו, ובאמת ההיפך כי העני אין לו אלף זוז, ועשיר מאה אלף אין לו מאה אלף, כמ"ש מהר"ם שיף ז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה אין לו חצי תאותו, משא"כ זה העני תחלה מכניע עצמו ומבקש מחילה אם עשה שלא כהוגן אח"כ אומר בתורת נדבה ופזירות והבן זה נ"ל\*:

**ומלת פסול.** ענין כריתתה כמו פסל לך:

**פטור.** כמו פוטר מים עיין תשבי:

**צ. צרוך וצורך.** הוא תועלת מה, וצריך הוא לשון סיפוק עיין בתשבי מזה:

**ק. מלת קנה.** כבר כתבנו במלת וושט וקנה הוא הגרגרת, ודברי הר"מ ז"ל פ"ז מטהרות מ"ט ות"ט בזה. והנה באיכה א' י"א ידו פרש צר כו' כי הייתי זוללה בספר לחם דמעה למחרש די אוזידה ז"ל דקאי על התורה יע"ש יפה מאוד, כי ראו עמון ומואב שרפו ספר תורה חרדו נתנו מחמדיהם ותאותם באוכל להשיב נפש ללמוד תורה משיבת נפש ולחמה של תורה, ראה ה' וחמול כי הייתי זוללה מתאוה לאכול לחמה של תורה וכו', ואתי שפיר רמז נכון התרגום גרגריתא מתאוה בגרון להיות קול יעקב שולטת.

**ואגב** מה שאמרו (ב"ר פרשה ס"ה אות כ') בזמן קול יעקב מצוין בבית הכנסת אין ידי עשו שולטות, בערוך מצוי. כעין מצווה צווח חולין נ"ג א' איהו מצוי ואינהו מקרקרן יע"ש, וג' דילן מעוואי וערש"י שם, לא מצוי רגילות. וב' אלו נושט וקנה, הבכורה לקנה יתפלל ויקרא ואח"כ יאכל (הלצה ושט לעשו הבכורה), עקידה פ' ויחי שמא יקדים קנה לוושט יע"ש יפה.

**סוף** דבר הכל נשמע ה' ברא את האדם ישר והתיר אותו מכבלי היצה"ר בשני סימנין בני אכילה ושתיה, הבכור הקנה לקום באשמורת ולהתפלל וישליש שליש במקרא כו' (תורה שבכתב אכילה ובע"פ שתיה עיי' ר"מ אלישך ז"ל בפ' מן ובענין כפה הר כגיגית), אח"כ הוושט באכילה ושתיה תלויין כמה עשין ולאויין על דרך במנך ערימת חמים סוגה בשושנים עיין עוללת אפרים, נמצא הקנה מזון הנפש בפשטי דאורייתא וסוד וקבלה לנשמה, והוושט לקיום הגוף, ורמז ונתתי עשב בשדך לבחמתך והדר כו' יודע צדיק נפש בהמתו נפש הבהמיות והבן. וזהו שאמר מכרה כיום בכורתך לי על דרך הרמז כמו שחלקו בנחלת ב' עולמות יעקב עוה"כ שהוא יום כמ"ש בריש פסחים ולילה אור בעדני יע"ש, כן ימכור לי חלק עבודה בבכורה בעוה"ז כמ"ש רש"י ז"ל שעבודה בבכורים עד שלא הוקם המשכן, השיב

עשו שהוא הולך למות כפר בעוה"ב ולמה ז"ה בעוה"ז עבודה בככורה כפר בשכר ועונש ויבז כו' (נתן לווישם הבכורה על דרך הלצה כתרנומו כמש"ל) עיין רש"ב"ם ז"ל פ' חיי שרה הלזה מרחוק הזה בקרוב יע"ש. לאו דלא תאכלו על הדם שנתגא"ה כאילו עעכו"ם ומתפלל אח"כ ח"ו כו', לכן יקום בזריזות ובפרט בקיץ שלא יעבור זמן ק"ש ותפלה:

**קבע.** בלשון הקודש, א' גזל והכרה, ב' שמרים, ג' כמו כובע שם כלי זיין כובע קובע נחשת עיין רד"ק ועיין מאיר נתיב. ובדרז"ל קבע זמן, קובע מזוזה, קבע עתים לתורה. עיין תשבי. והנה קבע עת לתורה י"ל בהכרח וגזל, קבע מזוזה במוסף הערוך ויתקעה בבטנו וקבע במעוהי. בתשבי שמרים קבועים בתחתית הכלי. ונאמר קבע עתים כלי זיין לעתים, ובפרט בקיץ יום ארוך אינו יודע מה לעשות (המייילים בהיפך), לתורה לבית המדרש על דרך משכחו כו'.

**קרקע.** קר קע, ערש"י כתובת קעקע תחיבה ושקיעה, כשמשוקע האדם בקרקע נעשה קר והלך רתיחת הדם והימוד, על דרך נסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו' ולאן אתה הולך:

**קונטרס.** בתשבי רש"י חיבר קונטרסים מעט מעט ואחר כך נתחבר, ובלע"ז קווינמו חמש היו נוהגין לעשות מחמשה בויגין קונטרס וע"ש:

**ר. רמז,** מראה באצבע תשבי, שלח אצבע תרגום מרמו באצבע, ובעברי בהפוך אתוון ירמוז עיניך. (איוב ט"ו):

**רכב.** פירשתי באגרת האי רוכב על הסוס או בקרון ומנהיג בעצמו נקרא רוכב בקרון, אבל כשאחר מנהיג נקרא הוא יושב בקרון, ומרכיב כלאים אפשר ג"כ מזה המין עיין תשבי. אבל מלה מורכבת או הרכבה ברפואות וכדומה צ"ע קצת והוא פי' מחובר:

**ש.** מלת **שדל ושדך.** עיין תשבי. שדכן, י"ל מלשון ותשקוט הארץ וישכו המים תרגם ירושלמי ושדוכת ארעא כדכתיב ומצאנה מנוחה אשה בית אישה כן יש מפרשים. ובערוך ערך שדכן שבת פ"ה ע"ב דאיכא שדכא, ובהמוצא תפילין גבי אפור לילך ע"ג עשבים, ובכא מצינא צ"א ב' שדכי בדלית גרס, משמע לשון עירוב וקישור, ג"כ שדכן מקשר ומערבן הווג יחד, ובגמ' דילן גרס ברי"ש שרכי, משמע מלשון ועד שרוך הנעל בשין שמאלית קשר:

**ואמנם** מלת **שדל** יש לנו דברים בגוה. בתשבי כתב כי יש הפרש בין השתדלות תי"ז התפעל הוא ענין שקידה וחריצות (ענינו תחבולה נ"כ), ושדול הוא פתוי ודבר שמרמין בהם בני אדם קורין שדול יע"ש היטב. וערש"י פ' משפטים וכי יפתה מדבר על לבה, שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי, ועיין ברמב"ן ז"ל ותבין חידוש מה ערש"י ז"ל נזהר מזה ופירש שאין מרמה אותה, ובפתוי לשום אישות מדבר עיין

קידושין מ"ו כתובות ל"ט ותו' שם ובית שמואל אה"ע סימן קע"ז. והכלל רש"י מחלק בין השתדלות תי"ז התפעל הוא תחבולה ועסק, ובין שדול הוא מדבר דברים רבים יכולים להיות אמת עד ששומע חבירו, ומדבר על לבה כענין דינה וידברו על לב הנערה, ופן יפתה לבבכם תרגם יטעי לבכם לא כאן, וכירמיה פתיתי ואפת פירש"י ז"ל ללכת בשליחותך לא כתרנום יונתן שם וערד"ק שם. ועיין בית שמואל אה"ע סי' ל"ז אות ח"י בשם הרא"ש דאם נתרצה האב אח"כ חלין הקידושין למפרע וכן משמיעין לכאורה דברי התוס' כתובות ל"ט ב' ד"ה מפתה ועיין תוס' ישינים שם ד"ה לכשיצא כשהאב מעכב. וז"ש החזקוני שם מהר ימהרנה בע"כ יש ליישב כהאי גוונא, ועיין צידה לדרך שם, ורש"י פרשן נקיט פירוש המתיישב יותר על לשון המקרא, ולפעמים אף שלא כהלכה, וכאן י"ל כהלכה ולריש לקיש לחכמים כתובות איך יצויר קנס הא חייבי לאוין שוגגין פטורים, ע"כ בפיתה לאישות, ערש"י בפסוק קדשה. ובפסוק אל תחלל בתך להזנותה, י"ל מפרש כהרמב"ם ז"ל אף בפעם אחד הוה קדשה, מהר ימהרנה כתובה שנשאה בע"ת אם נתרצה האב, וכתובה דרבנן וכאן דבר תורה, וע"ז השיב הרמב"ן ז"ל מכתובות ל"ט, ובהו"ת כתובות אלו נערות הארכתי אין מקומו פה. ובאונם יש לומר מ"ל לרש"י לא לקה הוא משום קדשה עכ"מ פי"ז מהלכות איסורי:

**ת.** מלת **תירין.** תשבי טוב וישר ותרין דברי צדיקים תרגם דברי תריצין:

**מלת תלמיד חכם.** בתשבי דרך ענוה ושפלות, כמו חכמי היונים תחלה קראו סופוס היינו חכם, אחר כך הסכימו ביניהם שלא לכתוב דרך התפארות וגאווה רק פילוס אוהב חכמה, (בלה"ק י"ל פלס שוקל לידע הסוף לא כמו שנראה לכאורה), כן תלמיד חכם ויהיה פירוש תלמיד מן חכם, ובעו"ה עתה שנתמעטו הלכות אפי' ת"ח לית עתה לכמה דברים עין יו"ד וחושן משפט מזה:

**וסופר** מחכם אחד בהיותו בן ח"י שנים יפה עינים טוב רואי מושכל במעלות ומדות נתאוו תאווה לעלות במרומים הלך וישב לו בדרום (ע"פ הגר), השתדל עד שנתקבל לרב בקהלה, וכתבו לו אגרת בשבחים ותוארים עד כי גאה גאה, ובכואו העירה סמוך לערב בלילי טבת הארוכים, והנה איש בזוי ושפל מאד קטן הערך לקראתו ויבז לו לשכל מלי' ושחק ולעג עליו מאוד, ויתעצב הרב אל לבו וילך סר וועף לבית הרב אשר שם דירתו וכת טבת מות די נור דטמר דליק ביה ויתנכל כל הלילה איזו נקמה לעשות באיש ההוא והיטב חרה לו, וממש כל מדורי גיהנם שלטו בו ר"ל מקר לחם, ויהי בבוקר והנה לאה וחולה עד מאוד ואנשים שלחו שילך לבית הכנסת ואין כח, מה עשה נשמת מהמטה וישב על גבי קרקע ויתחיל להכות באגרוף על לבו ויאמר אהה הפתי הנמהר אתה גרמת לך כל המחלה והצער הזה כי מי הגיד לך שהאיש הלז"ה שפל ובזוי מאוד, זכור מאמרם ז"ל אל תהי כז לכל אדם, רק גודל התרוממתך שכתבו אליך הרב המאוהב וכדומה פיתו אותך ויוכלו לך, איך כלילה הארוכה לא עלתה לך ארוכה וכווע בקרבך אש נכרי וזרה, והנה

## [אלפ"א בית"א שני]

**ומרם** אסיים ראיתי לכתוב עוד מילין זעירין וקלילין ימצאו המעיין בהם תועלת הן רב או מעט:

**אבוקה.** ב' נירות קושרין יחד כמו ויאבק איש עמו לשון קשירה תשבי, עיין מ"א סימן רצ"ח אות ד' וסי' תל"ג אות ו'. רמז בדיקת חמץ חטאים, וגם לידע שיש בורא ב"ה וב"ש משמש וירח על דרך מרגליות טובה כו' ולבנה קטרגה כו', בדיקה המעולה לאור הנר נשמת אדם, בגדול החל ימצא מיד ובקמן אחר החיפוש, ולא אבוקה ב' אפילו קלועים לא מבעיא רק סמוכים זה לזה יצ"ש ויצה"ר אין בדיקה, רק ביום התענית כשלבנו חלל בקרבו אף קלועים וקשורים כאברהם לבנו נאמן מ"מ זה שהיצה"ר לא היה מחפיו אוכל שיתן לו עצה הוגנת אין טוב רק יצר טוב לבדו:

**בעל, ביאה, שכב.** יש הפרש ביניהם להמעיין בתשבי, והוא דבלשון המקרא כל בעילה דרך אישות (לא זנות, וכן ביאה בקרא כמו יבמה יבוא עליה כו'), ואמנם בעילה משמע כל בעילות דרך אישות וביאה לא יקרא כי אם פעם ראשונה שבא עליה דרך אישות לא בעילה שניה. ובלשון רז"ל בעילה (וגם ביאה) אף בזנות קורין בעילה, ומלת ביאה לא תתרכה לומר ביאות יע"ש. והנה כריתות ט' בשפחה חרופה ביאות הרבה בזנות ועבירה, הא ביאה באישות י"ל אף ברו"ל אין קורין רק לביאה ראשונה, ויבמות כ' ב' גזירה ביאה א' אטו ביאה שניה, והם נמי שניה בעבירה עכ"פ הוה אע"ג דכרת לית מכל מקום חייבי לאוין הוה יע"ש. ובריש קידושין ובביאה, נקט לשון כבוד עיין תשבי במלת ביאה, א"נ י"ל כי הבעילה לישנא דקרא יש לפרש אף ביאה אחר ביאה, ואינו כן כי ביאה אחר ביאה יש לומר שגומר, ודומיא דכסף ושטר תנן דאירוסין, לכן נקט ביאה ראשונה לחוד. ומלת שכב אף בקרא על זנות ידבר, שכב אחד העם, ובאונס ושכב עמה, וכן כולם. ובמלאכי ב' ובעל בת אל נכר הביאו התשבי שם, והיינו שהוכיחן דמתחתן עמהם שזה איסור תורה ועיין אה"ע (כו') נס"י מ"ן ובר"מ ז"ל פ"ב מהלכות איסור"כ אף דכרת בחיתון כתיב הוא הדין בזנות בפני עשרה מישראל כרת מדברי קבלה, וק"ו הוא אף דאין עונשין כרת זה גילוי מילתא, ועיין בית שמואל וחלקת מחוקק שם. וישעיה ס"ב כי יבעל בחור בתולה נמי דרך אישות ועיי' ר"מ אלשיך ז"ל שם דרך דרש יע"ש:

**גיגית.** כערוך כלי שעושין בו שכר שעורים או סלים העשויים חורין חורין ובתשבי יע"ש. ורמז נראה כפה הר כגיגית תורה שבכתב רצו לקבלן ותורה שבעל פה לא רצו ותורה שבכתב נקרא אוכל ושבע"פ משקה עיי' ר"מ אלשיך על התורה בפ' מן ושאר דוכתי, כמו גיגית מליאך יין כלי ובשוליו נקבים נקבים מושך היין דרך שם וכן שכר, ועיין מטה משה הביאותיו בהקדמה בחלק ראשון היין כשימשך יוכר סודו, ובספר החינוך סוף ספר ויקרא ימצא פירות טובים למאכל ויש בו סגולות רפואות היודעים כן ולא יודעים יאכלו מפני מתיקתו יע"ש והבן זה. ואתי שפיר



שלא כפה לעכו"ם כי לא רצו אפילו שבכתב לא תרצח כו', משא"כ ישראל שני שדיך [כשני עפרים] כו'.

**דבר, דבור, מלה, תיבה.** עיין תשבי, דבר, כל מה שהוא נקרא דבר. דיבור, היוצא מפה בחיתוך האותיות נקרא דיבור (אמירה בלב ג"כ ורכה, ודבור קשה ובפה), מלה, ג"כ כפה ואפשר ג"כ בכתב, ותיבה, רק בכתב, ע"י תשבי מזה, דבור זכר ובריבוי דברים, ועשרת הדברות ע"פ אבות משפחות, ותשבי שם ובמלת מסר הדיוטת תינוקת הבכורת כי כן דרכם ז"ל יע"ש. ורמו עשרת הדברות בכתב כדמות נקבה ותורה שבע"פ משפיע בהם טוב מעם ודעת עיין באות גימל:

**הגדה או אגדה,** עיין תשבי, ושניהם חסירי פ"א נו"ן, אלא שזה ענין משיכה וארמית וימשכו ונגידו (ובלשון הקודש נגידים אדבר קצת מזה), והגדה דבור:

**וותר.** ברד"ק שוע הוא וותרן, ובתשבי וותר מדה רעה מפור באכילה ושתייה, ושוע יותר מנדיב בדברים ראויים יע"ש. ומה שאמרו איוב וותרן בממונו היה, כל האומר הקב"ה וותרן כו', יראה ד' מדריגות, א' כילי, רע, ב' נדיב, כפי כוחו והראוי לו, ג' שוע, יותר מהראוי לו המבזבז יתן חומש (עיין אור"ח סימן תרנ"ו ובמ"א) ד' וותרן, מלשון יותר מדאי מי שמרגיש בנפשו שדי לו בקב חרובין כו' ונפשו כאין נגדו, עיין יו"ד סי' רמ"ט:

**זרז.** בתשבי ובערוך יע"ש. והנה זרז ב' פירושים חזק הלב או מהיר, ותרגם וירק את חניכיו וזרזו, למהר לשלחם למזרזא, ובחולין ק"ז ב' זרזו וזהיר יע"ש ברש"י. וביו"ד סי' רמ"ה ס"ב בנו זרזו וממולח נבון ומשכיל היינו חזק הלב והבן זה:

**חזקה.** לשון אחיזה ועודך מחזיק בם תשבי, הן חזקה ג' שנים בבתים, הן חזקה דמעיקרא כנגע, הן חזקת הרוב או הרגל בני אדם, חזקה אין אדם פורע תוך זמנו וכדומה יע"ש:

**טעמא** דכתב רחמנא, בלשון רז"ל, הוא כמו מטעם המלך עצה וסברא והכנה. ובתשבי טעמא בל"א רעכט יע"ש. וחיך אוכל יטעם מענין זה:

**טריפה.** ענין חטיפה וההכאה וכריתה עיין רד"ק אסברה לי היטב, ודרוסה בפירוש ושאר הלמ"מ שהם נכללו בכלל לאו טרפה ער"מ ז"ל הל' מאכלות אסורות, וריאה סירכא אינה בלא נקב הוא ההכאה וכריתה ערד"ק, משא"כ אי הטעם שאין יכולה להניף ולרחף עמ"ש בפריי ל"ד סי' ל"ט. ולפ"ז תבשיל הנאסר מחלב ודם ובשר בחלב לא שייך טריפה רק אסור, ואלי דרך ההשאלה עיין תשבי והבן\*:

**יד.** מורה ענינים רבים. האב יד האדם. תולדותיו יש כיוצא בו ר"ל קרוב לענינו ופשוטו, כמו כח ועצה ורשות נכלל במלת יד, ויש קצת רחוק כמו מקום, ויד תהיה לך, ארבע היות חלקים, נכללו ג"כ ביד שמשמשין בחלקם ובמקום מיוחד לצרכם

ערד"ק. וערש"י פ' שלח לך על יד הירדן יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור, כי בתרגום על ימא ועל כ"ף ירדנא, י"ל תוקף סלעים כו', לזה אמר יד כמשמעו כידות הנהר וכלים שהם הגופים וסמוכים להם ידות, כן יד הירדן הגוף והידות קרקע הסמוך לו לצורך שמוש הגוף על הים סמך קצת רחוק, אבל על יד הירדן עליו ממש ויד אצלו מיד ממש והבן:

**ואמנם** על ידי נביאך וכדומה, י"ל ג"כ כמשמעו הדבר הנמסר מיד ליד, על ידי מעשה הכיר בה, על ידי שכתב יחוסי עשו כו', על ידי שכתב יצחק בן אברהם, י"ל כן כי הקדום היה יד למה שאחריו כמו לידי עבירה. ואמנם בריש נדה מעת לעת ממעט על יד מפקידה לפקידה, ברש"י על כח כו' יע"ש היטב, כלומר מעל"ע ממעט כח פקידה, ובעזרא על ידו י"ל כן, אבל הרע"ב פירש על יד אחר ועל ידו אחריו יע"ש, ובר"מ ז"ל ותהיה כוונת הדיבור בין אם היה מפקידה לפקידה ימים הרבה אינה ממעט על יד אלא מעת לעת, יראה כמ"ש התשבי על יד עם או בסכתו יע"ש, א"כ הפירוש מעת לעת אין ממעט המהירות שתשוב אחר ולטמא למפרע על יד בסכת מפקידה רק מעל"ע והבן זה. ולרש"י י"ל על ידי עמוד ענן על כחו יע"ש:

**כל שכן.** כמו קל וחומר בתשבי יע"ש, ויראה כל כלל ק"ו הכלל מן החלק לחומר או לקולא, או כל לפעמים כל שהוא והבן:

**לא לתר.** כמוסיף הערוך אל תור בלי זמן רק מיד, או אל אתר במקום זה מיד יע"ש, וכמו בירושלמי והוא ששנה על אתר ובא לעולם בלמ"ד שמושית יע"ש:

**ממנו.** מלה זו בין מדברים בעדם או לרבים נסתרים או ליחיד נסתר בא ממנו דגש הנון ובמלאפום לא בחולם, ועיין באר רחובות ברש"י פ' שלח כי חזק הוא ממנו, ובתוס' ערכין י"ו ע"ב ד"ה אל תקרי, ובית שמואל אה"ע סדר גט שלישי אות. מ"ו ממנו בדגש הנון ובמלאפום, ערד"ק בשורש מן מזה, ואם יאמר ממנו הנון בחולם נמי אין גוערין בו והבן. וידחוק הנו"ן היטב לחסרון נו"ן שנייה גם דלא לשתמע ממני ביו"ד:

**נוסח.** בתשבי לשון העתקה מספר לספר כמו נסחתם היסח הדעת, ועיין רד"ק בשרש נסח:

**סמים.** נותנים גם כרפואות, ויש מהן לתבשיל, אבל בשמים רק לתבשיל תשבי. ומלת תכלין גם כן לתבשיל ושום ובצלים לפעמים ג"כ תכלין:

**עת וזמן.** כתבנו באלפא ביתא א', והנה ברש"י ריש נדה מעת לעת ממעט על יד על כח מפקידה הוא בא וממעט, וד"ה אלא ממעט יע"ש, דלא תפרש ממעט נקבה קאי אאשה וכנראה לכאורה בפירוש המשניות שם (עיין מה שכתבתי לעיל במלת יד ותבין), לזה בא רש"י לשלול זה אלא קאי אמעל"ע וזמ"ן פקידה, דזמן נמי זכר הוא כמו שמכרכין בזמן הזה, ועת בא זכר ונקבה עיין מאיר נתיב וערד"ק בדרחו"ל

לעתותי ערב ברבוי זכר ונקבה (ו"ת לנקבה י"ד לזכר), ומלת על יד ולא אמר ממעט יד כח, אלא כלומר כח מעל"ע ממעט כח מפקידה, ואתי שפיר מלת על, שכח זה יותר מתגבר על כח מפקידה והבן:

**פשפש.** בהלכות נדה תולה בדם פשפש, ראיתי כותבין שקורין בלשון אשכנז וואנ"ץ, ואינו נכון רק וואנט"ש כמ"ש התשבי, הוא הכנה הנאחזת ונולדת בקירות הבית והמטה שקורין בלשון אשכנז וואנט"ש לוי"ז יע"ש. והנה במבטא הוחלפה וואנ"ץ יע"ש:

**צורבא מרבנן.** י"א חריף, י"א חזק, ושניהם ממלת צרבת אש חד וחזק תשבי. וערש"י ביצה ז' א' בפירושו משום דצריבין בישול כל צרכן כמו צרבת המכוח בשול, יש לפרש צורבא מדרבנן נגמר כל צרכו ועדיין לא נסמך, ע"י תשבי, ואמרו באתרא דלא ידעי כו' מדרגה פחותה מעט יע"ש והבן:

**קרובין, קרובת, פיומים, מחזור, יוצרות, יוצרות,** על שם שאומרים בכרכת יוצר אור, מחזור, שחזור בכל שנה, פיומים, לשון דיבור, קרובין, י"א ר"ת קול רינה וישועה ביאהלי צ'דיקים, וי"א קרובת שמקרב לבן של ישראל לאביהם שבשמים ועיין תשבי:

**רבין.** מרביצי תורה, ותמהתי שזה השם עפ"י הרוב לחיות ובהמה תשבי. והנה ביששכר חמור גרם רובין בין המשפטים התלמידים יושבים ע"ג קרקע ולומדים, רמז יששכר יודעי בינה מלמדי תורה לרבים, אף כשרו ישכון לבטח בקרב, רובין בין השפטים שמעתתיה בפומא דרבנן, אף. הוא שפתותיו דוככות על דרך והחכמה תחיה את בעליה, חמור שלו גרם תקיף, עיין בתרגום יונתן, המרבץ ביתו זורק מים להשכיב העפר עיין ערך רבין, התורה מים משכיב העפר הגוף, מה תקנתיה מרפא לשון עץ חיים, וזהו רובין בין המשפתיים על דרך הרמז:

**שחרר.** שחר, שורשו שחרית הדבק לשחזור תשבי. ויהיה שחר כמו ישחורני, השררה הכל מחפשינ אותו. ובן חורין אפשר לובש בגדים נאים חור וכרפס בערוך ערך חרי ע"ש:

**תרגם.** פירוש, יהיה ארמית או שאר לשונות תשבי. אמרי' בגמרא, להכי כתב קרא, זכר, כתבה התורה, נקבה, כתב רחמנא זכר, קאי על הקב"ה עיין תשבי. רחמנא פרוק רחמנא שזיב השתא בעגלא ובזמן קריב אמן. והתמתי שמי שנית יוסף מקרי דרדקי מלכוב:

## אגרת ג'

**אמר הכותב,** בא אלי מכתב ממלמד אחד ממלמדי חזון, ופתחתי האגרת ושם כתוב לאמר וז"ל, שלום עליך יוסף מלמד העני, ממני לוי המלמד העני, שלום כפול לך ואתה שלום וביתך שלום. אל ירע בעיניך שלא סמכת'ך בשם מוריני ואף לא בחבר, כי מי יסמוך על משענת קנה הרצון, ואין סמיכה בנשים רק בזכרים, ושם אחד לשתי'הן א' ומתפרש בתרי לישני כראוי לכל אחד מהם צא ובדוק ותמצא כמוני כמוך. הנה שמעתי שחברת ספריך על אורח חיים וגו' שלח נא אלי מהם כי אני יושב בכפר אין בו ספרים הצריכים למלאכת הקודש וגם יקל עלי הטורח ואוכל להבין יותר כמאמרם ז"ל קנה [לך] חבר ותלמידים יותר מכולם, ובפרט כשאני משכים בלילה בלילות הארוכות טבת ושבת, וקלי בל יוצב, ועקרת הבית צועקת ללחם לפי הטף, ושמלה בלי חמלה, והלב מלא הרהורים, הן המה יסורים, שאין של אהבה, או אני פותח הספר, ולומד ומהרהר, בדברי תורה, והיא עיר מקלטי להנצל מכל רע, וכשאני אין מכין מחמת בלבול וטרדה או שאין לי ספרים כראוי נוסף יגון על יגוני, ופן אמצא בחבורך דבר אחד טוב ויפה אשמח מאד, כמאמר החכם מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספקות לא טעם טעם שמחה מעולם. כה דברי לוי המלמד העני.

**וזאת תשובתי אליו.** שלום לך וכו', הנה אגרתך ג' בנויה על הקדמה יקרה הביאותו (לקמן באל"ף בית השני) באות תי"ו בשם ספר החיים (חלק ב' פרק י' עיי"ש) על פסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יאסף אהרן וכו' בפ' חקת, כי האדם הוא הנפש והשכל, והגוף — בשר אדם, ומי נתן שם לבשר ובהמה, רק עיקר השם לאדם, ועל דרך ההשאלה ג"כ לגוף כמו רות כו', והנה **כמוך** הדמיון, שם יוסף לנפש — יוסף דעת, שעל זה שולחה לכאן, והגוף — יוסף מכאוב, וכל ימיו כעס ומכאובות, וכמו ששמעתי אומרים בשם א"א הרב ז"ל נרמז בפסוק למטה יוסף למטה מנשה למטה יוסף, כלומר שולח לכאן יוסף אומין ותבונה, למטה, כשבא לכאן, מנשה, שוכח הכל, כמו נשני ה' כו', וכן שם לוי — חבור ודיבוק עם ה', והגוף — לוי לשון לוח, בכל יום לוח ואין משלם ולסוף מתאבל ונהמת באחריתך עיין ברד"ק בשורש לוח ותבין. וכ"ז גרם שהומרה היו"ד בה"א, וא"כ ודאי המלמד העשיר הוא השכל שמח בחלקו, והמלמד העני הוא הגוף יש לו מנה חפץ במאמץ, והסמיכה הוא לכה השכל לא להגוף **קנה רצון** וזה כולו מבואר.

**והנה** הטבת אשר דברת ואני שולח לך ספריי ותמצא קצת תועלת בהם בעזה"י, ואין אומן בלא כלים — ובתלמוד תורה (נ"כ) [ג"כ] כלל גדול הוא, ואשרי מי שמחזיק לומדי



תורה במים ומזון של תורה לוקח ספרים ומשאיל לאחרים. ובוזו ראוי ונכון לי להזכיר מעלת איש ידידי ה"ה הקצין פרנס ומנהיג התורני המופלא כבוד הר"ר יהודה ל"ב ג' נר"ו בן התורני המופלא הקצין פרנס ומנהיג הנכיר מוה"ר מורי הכהן ד' ז"ל מפפד"א יע"א, שעשה עמי טובה. ומה גם בהלואות ספריו הנחמדים ללמוד בהם זה אין לשער, יחולו ברכות על ראשו יתן ה' לו משאלות לבו לטובה אמן. והיה זה שלום כפול, לו — לנפש, ולביתו — הגוף, ולנו ולכל ישראל כן. ואשים קנצי למלי.

כה דברי המלמד העני יוסף מקרי דרדקי מלכוב:

\* \* \*

## אגרת

מהודרת מקומרת מור עם ראשי בשמים, מעוררת לבות בני אדם לבלות ימיהם בנעימים, ולא יהיו נרדמים, לבלתי היות בב' עולמות נועמים, ויזכו לראות רגלי המבשר על הרים הרמים, אגרת דברים טובים וניחומים, פשוטה וקשומה מעוטרה בעדי עדים, מקיצה ישינים לעמוד על נפשם בלי רישולים, ונוכח לנחמות ציון וירושלים, אמן. ממני המלמד העני לוי הנזכר, לאחי ידידי יוסף מלמד להיות זריו ונשכר, בני אדם נבראו להיות שומרי שכר, שאול הוא כל הימים, וחייב בכל אונסא דמתילד ופטור הוא במת מחמת מלאכה מלאכת עבודת הקודש, הנה תקבל ברכה בגודש, תפרש לי חידה קצרה היא ארוכה, ואגב תכתוב לי אלפא ביתא אחד בענין ברכת הריח עליה אמרו חז"ל (ברכות מ"ג ע"ב) [מנין שמברכין על הריח שנא' כל הנשמה תחלל ה'].

והנה זאת תואר החידה אשר מצאתיה באמתחתו: **לאם שמות שלשה, על כן יזכור בבוא לקחת הנושה, וארבעה המה מטיבי לכת, לעסוק תמיד במלאכת שמים כל הימים.** וכפי דעתי מ"ש חולין דף נ"ה ב' א', היא אם כל חי, היא אמו, טרפחת, שלפח, ובהפוך שלחף, המה יזכור ויטיב דרכו (על דרך ערום אשוב

ג) רבינו מזכירו גם בהכרת התורה שנדפס לעיל (אחר ההסכמות). והוא הוא שזכה להר"ל את הראש יוסף על מס' חולין אחר פטירת רבינו (פפד"א תקנ"ד).

ד) רבינו מזכירו במש"ז אר"ח סי' קס"ז סק"ז וכותב שם בשמו דבר תורה ומסיים שם: ואמנם מגלגלין זכות ע"י זכאי כי ידעתי ומכירו הייתי אותו שהיה ירא ה' מרבים ע"כ הזכרתי שמו על הספר ולכבוד נשמתו תנצב"ה עכ"ל, ובאותו לשון גם שם בס' קפ"ו.

א) אהא דתנן ניטלה האם שלה, תנא היא האם היא טרפחת והיא שלפוחית. ורבינו כאן מפרש בזה את החידה, לאם שמות שלשה, דקאי על האדמה שהיא אם כל חי.

שמה, הלואי שתהא יציאה כביאה, שניאות מי יבין, הוא הפח ח"ו, ומתרגמינן בירושלמי ותחליף משכורתו ושלחפתא עיין מתורגמן). עוד הולידה ד' שמות – ארץ, אדמה, תבל, עפר (ג), (בראשית ב' ז') ויברא וגו' האדם עפר מאדמה עיין רש"י ג', ורמז מגרש אשתו ראשונה (בשלהי נ"טין) אף מזבח מוריד דמעות, ואמנם "עפר" הדק שהכל דשין וכו' כן אדם עניו ונידוש לא כאדמה שינתה ג', ארורה האדמה וכו', "עפר" מרוחק מאדמה לא נמשך אחריה, [מלשון] עופר רץ כצבי והנצל, כעופרת בקרקע נתוסף בכמות ואיכות, כן גדולים צדיקים במיתתן עיין רד"ק בשרש עפר ותבין, ומן העפר אשר יהי"ה בקרקע הוא המשכון. "ארץ" – הגלגל רץ עליה, והאל"ף נוספת, רד"ק, והנה רץ בערב שבת עוסק במצוה, ב' ריצות הן עומד לא, וזוכה להיות מהלך בין העומדים, "אדמה" – ידוע החלש נבור העשיר עני וכו', "תבל" – בלול, וגם נבל, אשרי מי שבלול במקרא ומשנה וגמרא.

## ומעתה אתחיל בעזה"י אלפא ביתא [הראשון].

**א. אפרסמון** — הוא הצרי ונטף בקטרת, רד"ק בשרשו — באלסמ"ו בלע"ז, נוטף מעצי קטף שרף, ערוך אפרסמון אפוסלמון, והצרי בגלע"ד רפואה לנשיכת נחש, עיין ברד"ק בפירושו, רמז לנחש עקלתון, ועיי' רש"י בראשית ל"ז מ"ג ושמות ל"ד, צרי קורין טריא"קת. ורש"י ברכות מ"ג ע"א. וביחזקאל כ"ז פנ"ג, אפרסמון, וצורי כתיב וכבר טען הרד"ק בזה בפירושו. ותרגם "צרי" בנביאים "שעף", ואונקלוס תרגם "נכאת" "שעף", ורש"י בראשית ל"ז [כתב] אונקלוס תרגם לשון שעוה, אולי שעף כמו שעו, וירושלמי [תרגם] שעוה, [כן כתב] במוסיף הערוך בשרש שעוה, ולא מצאתי כי אם ביונתן שלפנינו וכאמור, ועיי' רמב"ם ז"ל הלכות כלי המקדש פ"ב ה"ד, ובכס"מ בשם הרמב"ן ז"ל פ' כי תשא, משמע צרי ב' הן, אחד קורין טריק"א, ואחד מקטף, וברמב"ן ז"ל על התורה מצאתי שאהבה נפשי בפ' כי תשא טריא"ק לשון טריה ההרכבה משאור דבש אבק עקרים בשר אפעה ארס טריאק, שעף לשון שמן שיי"ף יעויין שם. הצרי אין בגלעד רמז שמחבר לאש, כן ישראל התורה מחברתה, והמגיד פירש טריקאש כפירוש הרמב"ן ז"ל עיי' מ"ש אי"ה באות ב'.

**ב. בלס"ם** — עיין רד"ק נטף צרה באלסמון, וכן בערוך, ובתשבי אפרסמון בלס"ם יע"ש, ומתורגמן הדודאים נתנו ריח בלסמון, ולדעתי "פרסם" מפורסם, כי ריחו מעולה מכל ריחו ע"ש, כך בלס"ם בחילוף אתונו למ"ד ודל"ת בתרגום מתחלף, הרמב"ן ז"ל בפ' משפטים (שמות כ"ב ט"ז) כי יפתה השתדר להיות איש כמו השתדל, וא"כ בלס"ם ברכה

ב) שכתב על פסוק זה: נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי.

ג) כמש"כ רש"י (בראשית א' י"א) שלא הוציאה עץ פרי אלא עץ עושה פרי, וכשנתקלל אדם נפקדה גם היא על עונה.

בורא שמן ערב, הוא שרף מעצי קמף, ואם בידך בורא עצי בשמים יצא עיי' א"ר או"ח סי' רי"ז. עמ"ש אי"ה באות ד'.

**ג. גנה** — הפרש יש בין זרעוני גנה ובין עשבא דדברא לענין ברכת אכילה, וכן לברכת הריח בסימן רי"ז ס"ט נרגים הגדל בגנה ועמ"א ס"ק ט"ו (וט') [וטו"ז סק"ן], ועמ"ש (בט') [באות ח'] חבצלת.

**ד. דודאים** — ד' הם, אחד, רש"י בראשית למ"ד סימלק יסמין כפי מה שהגיה הרא"ם ז"ל, וצ"ע כי רש"י ז"ל פירש הוא עשב, וסימלק עץ הוא לברכה כבס"י רי"ז ס"ז וברכות מ"ג ב', ואם שמתייבש, מ"מ לריח עץ הוא. והרשב"ם ז"ל מפרש כמו דודאי תאנים. והראב"ע ורד"ק כמדומה מפרשים עשב כצורת אדם וטוב להריון. ובמתורגמן בשרש יברח דודאים יברוחים כל"א אלריונן, אבל הדודאים נתנו ריח כל"א וויאלן תרגם כריח בלסמון עכ"ל. הנה דודאים אין אילן אפרסמון קמף צרי ואפשר וויאלן דומה ריחו קצת לריח בלסמון ולא ראינו וע' רש"י שיר השירים ז'. ורמז הצרי קישוט נאה, רק אין לקרב לאש הרבה כעובדא דחמתא וכלתא בשבת פרק במה מדליקין (כ"ו ע"א) כן התורה בתורת ה' חפצו ובתורתו יהג"ה, וח"ש פתחינו הפה כמו נצרה על דל שפתי ערד"ק, מגדים חדשים וגם ישנים הם מה שתלמיד עתיד לחדש, אבל סודה בלבי צפנתי לך והבן. ושמעתי וויאלן שושנה המריח בלילה, הגלות טוב עיי' נתנו ריח במעשים טובים ומצות, ונמצא על פתחינו פתח תקוה כל מגדים לעתיד לבא.

**ה. הנדי** — בא"ח סי' רי"ז ס"ג קנמון עור הגדי בקצת דפוסים, וט"ס וצ"ל. עוד בדלי"ת הנדי בנו"ן, ונמשך המעות כי בכ"מ פ"א מכלי המקדש קנמון מאיי הודו ובפי' המשנה עור הנדי, ובפי' המשנה עוד בדלית וכ"כ בפ"ב עוד בדלית הנדי מהודו, וסברו "עור גדי", ראה כמה מעות, ובקצת "עור הנדי", ולע"ד "עור הנדי" כמו שביארנו. ועמ"ש אי"ה באות ק' קנה וקנמון יע"ש.

**ו. וורד — ומו וורד** — עיין סימן רי"ז ס"ג בורא עצי בשמים ומ"א סק"ז, (וצ"ל) [וצריך לחלק] בין שמן שסינו דאין להריח בו ובין מי וורד ששרה ושלך וורדים במים דמברך בורא עצי בשמים, כנראה מסתימת דבריהם, ואם עצרם עד שיצא גוף המשקה מהם עסי' ר"ב בזה. וורד ארמית ובדבריהם ז"ל. ואי"ה באות ח' אבאר עוד.

**ז. זעפרן ואפרן** — כתשבי כרכום, ובמתורגמן כרכום בשיר השירים נרד וכרכום, ומוריקא צבען ירוק (געל). ובמוסף הערוך בפסוק ואשה כי תהיה זבה בירושלמי ומוריק כזעפרנא בלשון ישמעאל כרכום, וכן בלשון עמים שעפרנא בחילוף אתוון. ולא מצאתי בירושלמי שלנו וביונתן שלפנינו הנדפס אצל חומשים ה' כרכים ויקרא ט"ו י"ט על פסוק ואשה כי תהיה זבה אדם סומק ואוכם ומוריק די כגון זעפרנא או נרגישתא כו'.

יעויין שם, ואנן קי"ל כחכמים (נדה י"ט ע"א וי"ד סי' קפ"ח) ירוק מהור, ונרגשתא מימי אדמה מתורגמן נרגשתא גוש עפר יע"ש. וברכה ריח על זאפרן י"ל בורא מיני בשמים לא ריח טוב בפירות, כעין נעגליך, ואי"ה באות נו"ן וק' יבואר עוד.

**ח. חבצלת** השרון שושנת העמקים שיר השירים ב', וורד רוזא בלעז רד"ק, וששן פירש צמח לבן ששה עלים יע"ש, וכ"כ הראב"ע, ורש"י שם פירש חבצלת היא שושנה, וכן משמע בין חוחים, רוזא גדל באילן סנה (רמז יאה עניותא כוורדא סומקא דין לסוסיא חיורא, גוף מלוכין וברור בלי פסולת, הא עב גס מבעט ח"ו, השכל רוכב על הגוף רסן, והוא שכל ישר, והגוף בהמה ציית רצון בעליו אל אשר יחפוץ יטנו, לא ח"ו שכל מעוקם חכם להרע, ש"י עולמות מנ"מ שכל ישר — ש"י, עולמות — תענוגים שכליים, רסן כמנין ש"י, ובל"א מי שיש לו ד"א יש לו ש"י, ובהמה משונעת הסוס ש"י, כי הסוס יש לו ג"כ שכל כבהמה ומבעה לציית בעליה, וכשהיא בשכל ישר כעין אדם ואין ציית כמ"ש באגרת ב"ח אז משונעת) ועיין תרגום שם ובא"ח סימן רי"ז ובמ"א אות ו'.

**ט. טריאקה** — הצרי אין בגלעד ירמ' ח' ומ"ו, עיין רד"ק ולעיל באות א' ב', והמגיד שפירש טריא"ק עפ"י הרמב"ן ז"ל בפ' כי תשא, וטריאק פירש שם הרמב"ן ז"ל הביאותיו לעיל באות א"ב, וכמדומה ההרכבה, ויש טריא"ק מיוחד למכה ולאבר מיוחד, וטריא"ק הכולל, עיין ביד יוסף מזה, תפלה כוללת מ"ע רמ"ח לרמ"ח איברים וכו', תורה כוללת רפאות לשריד ושקוי לעצמותיך, מרפה בח"א קשיות הגוף ועורף ומשקה עצמיות הנפש כי לכך נוצר. והנה טריאק הכולל, כל המרחם על הבריות מרחמין משמים, כל העושה עבירה ומתבייש מוחלין לו עפר"ח כל האומר בשם אומרו מביא גאולה לעולם וכדומה. והנה משל לבן מלך נולד עם יליד ב"ת ומקנת כס"ף ברגע א' בר גילו ובר מזלו, והרופא בחצר המלך אעפ"י שראוי לבקר הבן מלך תחלה בבריאותו ובחוליו, מ"מ מבקר בן האמה תחלה, אם בבריאותו — שזה יש לו אחריות ממערכת השמים לבד, ובן האמה מאכלים ומשקים גרועים וחברה רעה, ובחוליו — בן מלך חס על חייו ונפשו ומבין ונוטל דברים מרים וסובלן בטוב, ובן האמה אוהב מאכלים גסים ומתוקים ומופקר אין רוצה בקיומו באיסור וענוי נפשו. והנה היא לומה בערב ויותר פועלת כשהיא גלויה, וקורא אני טובה תוכחה מגולה ממה שהיא לומה באיזה פשוט ופלפול, אבל אין ברירה כי לו משפט הבכורה ורב יעבוד צעיר.

**יוד. יסמין** — רש"י בפ' ויצא דודאים יסמין בלשון ישמעאל, עי' רא"ם ז"ל שם. ואני העני תמה ממ"ש הפר"ח ז"ל בא"ח סי' רי"ז סיגלי ווייאלש רש"י, ובפ' ויצא וכו' וראוי שלא להריח ביאסמין, וא"כ קשה דברי רש"י גופא שפירש בברכות מ"ג ע"ב סמלק יאסמין וכמו שהגיה הרא"ם ז"ל בחומש סמלק במקום סיגלי, ועל יאסמין לכ"ע בורא עצי בשמים, וסיגלי בורא עשבי בשמים לכ"ע, ומ"ש רש"י הוא עשבו כלומר נתייבש עצי. ולא תמעה דודאי אילן אפרסמון הדודאים נתנו ריח שהוא רק טעם המאמר. עמ"ש באות

יבואר בסמוך. ובתרגום וקנמן בשם — וקנה בוסמא, יורה כרש"י. ובשיר השירים קנה וקנמן — קנה בוסמא הוסיף וקנמן לא הוסיף, עיי' רא"ם. ובשור"ע סי' רי"ז ס"ב קניילא וקלאו, במ"ז נעגליך וצימרונד כבס' ר"ב סי' וי"ז וי"ח, ועא"ר סי' רי"ז אות מ' באורך, וברמב"ם הל' כלי מקדש פ"א ופ"ב ובכ"מ שם, ונעגליך ספק יע"ש, וה"ה כרכום כה"ג י"ל בורא מיני בשמים וקליפת מאראנצין וכדומה המריחין, ספק ברכה באכילה, ה"ה המריח רק בורא מיני בשמים וצ"ע. וטוּמִין או שנוף מאבאק המריח בבשמים ומוגמר ראוי לברך ברכת הריח, וכן טוּמִין קנסטר וכדומה צ"ע, ושמעתי אומרים על הגאון כנסת יחזקאל היה נוטל סוקאר ומברך שהכל ושותה טוּמִין, ונראה כמ"ש העולת תמיד [שעל כל מיני ריח אם בירך] שהכל יצא עיי' אלי' רבה סי' רי"ז אות ח'.

**ועיין** רד"ק קנה — קנילה, ומשו"ה השמיט המחבר קנה רק קנמן.

**קדה, קציעה, קושט,** י"א אחת היא ענבר בלע"ז, וי"א קושט קוסט רד"ק בשרש קדר ובקציעה יע"ש, ועיין מתורגמן בשרש קצע קסאי צ"ע. ועיי' א"ר סי' רצ"ז אות א' אין להריח בענבר, ומיהו אם יש לו בורא מיני בשמים וגם נותן ריח טוב בפירות מריח גם עליו. וברכת אכילה עיין הלכות ברכות. (כפ"ב מכלי מקדש ה"ד ענבר משמע כפת הירדן יע"ש). ותפלה במקום קטורת, הקושט היא העיקר, על כן יתפלל בציבור, תענית ח' ע"א י'.

**"קנמן"** בלשון עמים "צנמן", אפשר כמו ציסר קיסר תשבי יע"ש.

**ר. רתם** — חצי גבור שנונים עם נחלי רתמים (תהלים קכ"ד) ושם פירש המגיד בוקמן ביום, אולי מה שקורין בפולין בוקאווע האלץ אילן סרק וגדילים עליו כעין אגוזים בני שלש זוויות, וברכתם נראה שהכל דאין פרי טוב, עסי' ר"ג במ"ז סק"א ומ"א סק"ב. ובמלכים א' י"ט רתם אחת, אחד פ' וואכולדר, אולי הם שגדילים עליו גרעינין עגולים מעשנין ומגמרים בתי חורף הולדר בירין ובפולין יאלוויץ, אעפ"י שמטגנין אותם מ"מ יראה לברך שהכל, ועל ריחם בורא מיני בשמים. וערש"י תהלים גחלת כבו בחוץ, בוקאווע נראה כן.

**ש. שחלת** — מתורגם טופרא ערד"ק וריש כריתות ופ"ב מהל' כלי מקדש.

**ת. תהלות ה'** יתנו הנוף ונפש, כל הנשמה תהלל ה' מברכין על הריח עיי' או"ח סי' רי"ז במ"א סק"א אף שאין מברכין על דבר שלא נהנה ולא נכנס בגוף — על הריח מברכין שהנשמה נהנית מריח מאוד, עיי' א"ר אות א' בשם מהר"ם דיין ז"ל שהחיינו לא שייך דנשמה נצמיות יע"ש, והיינו כי הנוף ג"כ נהנה מריח טוב אלא שאין נכנס בו גשמי, ולזה אמרו שאין נהנה, וא"כ עיקר על הנשמה, מש"ה שפיר אמר, ורמז הללויהו בתקע

שופר, רמז לצדיק פשוט, כנבל וכינור הצדיק מנבל ומחפיר לרשע, ואף לבעל תשובה י"א צדיק פשוט עדיף, מ"מ נאה הוא שיהיו באגודה אחת, כל תענית שאין בו כו', כמו הכנור שמסייע לנבל מייפהו בתוף ומחול מעוררי השמחה ועגב החשק, ערד"ק בשרש עגב, כי עיקר החשק והשמחה תחת אשר לא עבדת בשמחה, רחמנא לבא בעי, בצלצלי שמע ברד"ק בשרש צלל ב' כלי נחשת מקישין ויוצא קול ערב, הקיש בן ארזא בצלצל, כי הנה מצחך כנחושה גרועה וחולדה, אבל כשיפגע ב' בעלי עבירות כמו הנואף ונואפת לעשות רצונם וידמו עליהם כד' עדים ויפרשו וכמעשה שהיה (מנחות מ"ד ע"א), אז יפה מאוד, ידמה כמו ב' קערות שמקישין זה בזה כו', ההקשה ההשכלה לא ההמוניות. הללויהו בצלצלי תרועה, הבעל תשובה לאחר שסר מעון ומתחרט ומכניע הזדון וזכות, ומשום הכי "כ"ל" הנשמה תהלל ה', כי עמך הסליחה למען תורא, אף פושעי ישראל יכולין לחזור ולהודות לשם ה'.

תם האגרת אם תם הכסף לא נעתם, לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד, אגרת פתוחה וקשומה, עוד היא לזמה, ומן שלמה יהא שמלה, והנה אני וחבירי על האגרת הזאת שמנו עינינו, וחתמנו שמינו שנינו, העני לוי המלמד. העני יוסף מלמד.

תם



(\* שאמרו שם שבציבור אפי' אם ח"ו לבם לא נכון עמו [עם הקב"ה] ולא נאמנו בכריתו, מ"מ והוא רחום יכפר עון, משא"כ ביחיד אינו אלא א"כ לכו מכוון. וזה מרמז רבינו ב"קושט".

## אל"ף בי"ת שני

**אמר הכותב.** בא אלי מכתב מבעל הבית נכבד של אנשי קהלתי כבוד שמו רבי יום טוב חיים נר"ו לאמר כתוב עוד א"ב אחד ובקיצור. (רמז. הוא המלמד להועיל, ובעל הבית בעיר קטנה — השכל המושל על בני הבית, כי מי שאשתו מושלת עליו — החומר בעוה"ז, חייו אין חיים באמת, רק חיים הנצחיים לעוה"ב שכולו יום ומוב).

וזה החלי בעוה"ז:

**א. אגוז** — שקורין וועלשי נוסין, אבל הקטנים האזיל נוס נקרא לזוים או במנים, עיי' מה שאכתוב אי"ה בשרש בטן לזו שקדים, עמ"א סי' תקפ"ג אות ד', ובמדרש רבה (שיר השירים פ"ז עה"כ אל גנת אגוז ירחי) א"ר ברכיה מה אגוז ד' מגורת והסירה באמצע, כך ישראל ד' דגלים ואהל מועד באמצע יע"ש ובמתנות כהונה. ודבר שבמנין במשהו ערלה וכו', האזיל אין מנין, וגדולים — לפי מקומן ושעתן. וברכה על האזיל ג"כ פרי העץ עמ"ז סי' ר"ג אות א', ואפשר אם שניהם לפניו י"ל לברך פה"ע על הגדולים מבורר ויפמור הקטנים שיש קצת ספק, ומ"ש המ"ז שם כתפוח בעצי יער עיין לקמן אות יו"ד ואי"ה שם יבואר. ולענין בריה אעפ"י שקולפין קליפה הדקה מאוד ממנה כלחין, י"ל ברי' הוה עמי ר"י במ"א אות ד'. וערלה השומר קליפה אגוזין נמי אסור, עיי' יו"ד סי' רצ"ד, והאזיל אם נטעו אם נוהג ערלה הואיל ואילן סרק, וגם עפ"י הרוב עולה מאילן, אף על פי שנמטעו — י"ל לאו ונמעתם כל עץ מאכל הוה, ועיי' רמב"ם פרק עשירי ה"י מהל' מעשר שני ונטע רבעי ויו"ד סי' רצ"ד ט"ז ס"ק כ"ד וכלאים פ"ק מ"ז בר"ש וצ"ע.

**אסד** — וישם מראשותיו (בפ' ויצא) תרגום ושו' איסדוהי, ובערוך אסד — סד, כסת שתחת ראשו, וברכות נ"ו ע"א פטר חמור דקאי אאיסדן, ותרגם ראש ריש', אבל זה הוא הכסת, וכן בשמואל א' כ"ז ז' וחניתו מעוכה בארץ מראשותיו, (ושם פסוק י"א) את החנית אשר מראשותיו ואת צפחת המים, (ושם פסוק י"ב) את החנית וצפחת המים מראשותי שאול, ב' ממין ראשונים שוואים נוספים כי החנית היה מענה וסומך ראשו אליו כמו לכותל, ותרגומו איסדוהי, וכן כאן הממין שוואים במדויקים, משא"כ ויקח החנית וצפחת מראשותי שאול המ"ם צרויה במקום מן, ובעבור הרי"ש נשלם הדגש בצירי. ואמר חנית וצפחת כי הצפחת היה קצת רחוק ולא סומך עליו, ותרגומו מאיסדוהי כי מ"ם שמושית, כן הבנתי במתורגמן, ולרש"י שפירש מרוב, נמי האבן שסמוך עליו כמו כותל נקרא מראשה, וז"ש עלי יניח ראשו — יסמוך, עיי' רא"ש ז"ל.

**ב. בטן** — מתורגמן ובערוך בלעז נוצילי האזיל נוס וברד"ק יש מפרשים פסתאק, ועיי' רש"י בראשית מ"ג י"א ובשם ב"ר, וכ"ה בירושלמי משח דבטנים ומשח לזוים יע"ש וברד"ק, ובתרגום יונתן שלנו כן הוא, ולא נמצא בתרגום ירושלמי שלפנינו. וערש"י

בראשית ל' לזו אגוזין דקים משמע האזיל נוס, אבל לתרגום ירושלמי ויונתן לזו שקדים המה, כמ"ש הרד"ק בשרש לזו ובשם רבינו סעדי'. ובספר מלים הנדפס כברלין בטן מאמלין או האן בוטין, אולי הוא מרד"ק, נמצא אגוז — וועלשי נוס, שקד — מאנדלין, לזו — י"א אגוזין קטנים וי"א כו' וי"א בטן קטנים וי"א כו'.

**ג. גזירה שוה** — מלת גזר חתיכה חתוך פסק, ומלת תיבה הוא חתיכה ממאמר עיין תשבי, וכלומר תיבה שוה, כמו קיחה קיחה (קידושין דף ד' ע"ב). והנה יש לפעמים גזירה שוה ממש, ויש בקצת — יקח באות איתן עם קח, ויש ששוה רק במובן — שב הכהן ובא הכהן, ובזה מדדמי ילפינן, אבל יקח וקח צ"ע בזה.

**ו.אם** בגזירה שוה שייך מלתא דאתיא בק"ו מרח וגמור הלל"מ, כתבנו בספר גנת וורדים ועיין בספרי כללי התלמוד, ויש הפרש בין תורה שבכתב לבעל פה, עמ"ש בפתיחה כוללת. ושם בקדושין (ה' ע"א) דפריך תיתי חדא מתרתי, ערש"י שם ותבין כי סובר מה הצד אע"ג דתחתלו בק"ו סופו מה שמצינו הוה משום הצד השוה אף אני אביא וכו', ועמ"ש בספר גינת ורדים, ובש"ל"ה בסוף ספרו ג"ל ותלמודא פריך אתנא נהי דחדא מחדא לא אתיא בק"ו מ"מ תיתי מתרתי במה מצינו עכ"פ והבן זה יע"ש.

**וכ"ל** מלת "גזרה" בדקדוק או גזר חז"ל הוא ענין חתוך ופסיקה, ומלת "גם" ענין תוספת וריבוי, ושתי גמין — כענין כ"ף השיווי — כעם ככהן עיין רד"ק. תרימו תרומה גם אתם לרבות השליח, אתם עצמות הדבר, ורמזו ומוסר הן הנפש שהוא עצמות האדם, ושליח הגוף, מכל מתנה תרימו לה' חלק ממנו, ותהיה מופרשים ג"כ מכל אומות העולם מה אתם בני ברית ושבועה ושמעה קול אלה, אף שלוחכם בני ברית מושבע מהר סיני עמ"ש אי"ה באות תי"ו יבואר עוד.

**ד. דוכס** — מלכותא בלא תגא, ובל"א הערצוג. ובערוך משמע דוכוס — שר, סנהדרין ל"ט א' תנו לי דוכס אחד כפי' רש"י שופט יע"ש. והנה "דו" שנים, [טכ למיתב] מן דו, אעפ"י ששרשו "דיו" נבלע היר"ד, "דוכוס" חלק, מנת כוס, והמלך או הערצוג יש בידו לזכות למי שירצה ולחייב למי שירצה, כוס ישועה או כוס פרעון, גם המלך יש לו ב' עולמות עוה"ז ועוה"ב כידוע, וזה "דו — כוס", ואמנם השופט הממונה בעיר לראות ולהכיש איזו מחויב קנס ועונש ולהעניש אותו, ג"כ נקרא דוכוס, "דו" מלשון צופה ורואה עיין בערוך, "דוכוס" העוף שקורין פלקון נץ צדין בו שאר עופות, כן השופט אעפ"י שהוא רק ממונה על דבר זה נקרא דוכוס כההיא דסנהדרין. והפרש בין זה לזה, כי קסטר או קסדור שופט וחוקר בערוך יע"ש, נמצא לשופט סתם י"ל דוכס הכף דגושה, כמו דוקס בלשון רומי, אבל הערצוג שהוא מלכות בלא כתר י"ל דוכס הכף רפויה והבן.

**דלת** — עיין אות שי"ן.

**ה. השתא** — לשון עתה — מתורגמן, שי"ן שוואית, ובהגדה השתא הכא שין

פתוחה, השנה הזאת עמ"ש באות שין א"ה. ובשבת ריש פ' מפנין השתא חמשה ארבעה מבעיא, כמו מעתה.

**ומלת "הא"** — תרגום של הנה, עניינו מזומן הזמנה ערד"ק, ובדבריהם — הא, בהא תליא, כמו "זה", ועיין תשבי הא כלחמא עניא כהא. או הא לחמא עניא והבן.

**מלת "הכא"** — כאן, הכי ביו"ד — כן, אי הכי — אם כן, ועיין קידושין ד' ע"א ומנלן דדרשינן הכי, ותנא גופא מנ"ל דדריש הכי, המעיין ברש"י משמע [נדחין] הראשון פירוש "אף" דאם תאמר חסירות ויתירות לדרשא (עיין ריש פסחים "רכבת") מנלן לדרוש כה"ג באנפי נפשי אבל יש כסף, ומשני דרב יהודה למד מהתנא, ופריך אתנא מנ"ל דליהוי דרש כלל הו"ד, דלמא "אין" בלא יו"ד לאו מלה הוה, ומלת הכי השני הוא לאו דווקא והבן.

**ו. בערוך ו"ו קטיעא** — קידושין ס"ו, ובאור תורה הרבה לפרש קטיעא חתוכה לשנים ממש יו"ד מלמעלה ומקל למטה חתוכה באמצע, והביא פירוש הריטב"א ו"ל כן, ותרגם של תמים שלים וצ"ע לדינא, כי משמעות קטיעא כמו זעירא. שתהיה זעיר מן שאר ווי"ן שבאותו כתב, ובהגהה שם שאמר כן לפני הגאון מוהר"ר חיים הכהן רפאפורט בהיותו אב"ד דסלוצק (הוא רבינו הגדול שהיה בימי אב"ד דק"ק לבוב והגליג), ועכ"פ אף למ"ד קטיעא לשנים יהיה אות לתינוק דלא חכים ולא טפש וצ"ע. ומלת קטע — חתוך במתורגמן, ומ"מ י"ל קצרה ג"כ בכלל קטע.

**אמר הכותב** ראיתי במ"ש המ"א באו"ח סי' רפ"ב באות ח"י מנהג החיובים וס"ת, ובפריי קצת שם אכתוב מעט כאן בעזה"י.

**סדר המעלות.** חתן ביום חתונתו — א'. נער בר מצוה וחתן שמזמרין אותו בשבת שוין הם — הרי ב'. בשבת שהולכת אשתו לבית הכנסת הן לזכר והן לנקיבה — הרי ג'. וחתן שהיה חופתו מיום ד' ואילך — הרי ד'. ויארצי"ט — הרי ה'. ואבי הילד בשבת שקודם המילה — הרי ו'. ואבי הילד שקודם המילה בזמנה קודם לאבי הילד שקודם המילה שלא בזמנה — הרי ז'. ולקמן אבאר עוד מעלות בעזה"י.

**ובאן** אזכיר ספיקות שיש לי.

**א' —** אם שייך דיחוי בב' כהנים או ב' לויים, די"ל אחד יעלה כהן לוי, והשני אחרון מפטיר, ול"ש קדימה בזה עיין הל' חנוכה כה"ג.

**ב' —** נער בר מצוה באותו שבת מהו הפירוש, אם דווקא שלמו לו י"ג שנים בשבת, או לאו דווקא אף שנעשה בר מצוה קודם שבת או בשבוע שאחריו רק עושין לו בר מצוה בשבת כנהוג. [עיי' שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' קכ"ט בענין זה].

**ג' —** אם יש לאחד ב' מעלות חתן שמזמרין אותו ונעשה בר מצוה באותו שבת עם נער

בר מצוה, יש לומר ב' מעלות קודם, וכדומה לזה [אשה] הולכת לבית הכנסת ומילה שלא בזמנה באותו שבת עם מילה לחוד.

**ד' —** חתן ביום חתונתו קודם לכל החיובים, מהו הפירוש, אם ר"ל ב' וה' בחול או החופה בע"ש סמוך ללילה בשבת הוא קודם לכל.

**והנה** אומר נער בר מצוה באותו שבת וחתן שמזמרין שוין זהמה, ודוחין למי שהולכת אשתו לביהכ"נ, היינו אם שניהם כהנים או לויים ג"כ נדחה זה מפני זה, וכן משמע בלבוש שם ב' כהנים ולויים העיקר הוא מקומו של כהן והב' נדחה ואחרון ומפטיר, ומ"מ י"ל נער בר מצוה בשבוע שאחריו או אין לו עדיין ב' שערות לקטן מקרי, וכחן מצות עשה וקדשתו יש אומרים דבר תורה או דרבנן באין מוחל צ"ע, ואם חכהן בעל מוס י"ל שזה הוא לקטן, לחם ה' מקריב כו' והבן זה. ולפ"ז עכ"פ אם בר מצוה בשבוע שאחריו י"ל בעל היולדת קודם בכחן ולוי כה"ג, כי קטן לאו בר עבודה הוא ויעלה בר מצוה כה"ג לאחרון ומפטיר, אבל אם נעשה בר מצוה בשבוע שלפניו — י"ל בר מצוה קדום, ולא לייתי לאנצויי כה"ג.

**והתן** ביום חתונתו משמע שחופה היה בע"ש סמוך ללילה וביאת מצוה בליל ש"ק מקרי יום חתונה, עיין לבוש חתן היינו יום שמחה לא יום חופה וערד"ק וצ"ע.

**ומי שיש לו ב' מעלות יארצי"ט ויולדת וא' חתן שמזמרין או בר מצוה, י"ל חתן ובר מצוה קודם כי אין מצטרפין המעלות להכריע, אבל חתן בר מצוה י"ל קודם לחתן לחוד מאחר שבלא"ה שוין כשיש ב' מעלות עדיף הוא עכ"פ. ואם יש מילה בשבת עיי' מ"א, ולא היה הזמן כעת לעיין בזה כראוי, ועיי' א"ר וא"ז סי' קל"ו ולאן, ויש מנהגים אחרים וקצת מה שיש לעיין כתבתי\*.**

**ז. זקק** — כתשבי בשם ערוך קישור, והוא ז"ל כתב לשון צריך, מתי אעשה לביתי ירושלמי זקוק לפרנס ביתי, נצ"ע כי בערוך מיייתי ראייה גם מקרא ומלכיהם נהוגים תרגם זקוקים (ישעי' ס), וקידושין דף ד' ע"ב זקוקה ועומדת משמע נמי מקושרת, וא"כ זקק פירוש קישור וגם צריך, ושרשו בלשון הקודש זק. וי"ל מלכיהם זקוקים לא מקושר, עיין מתורגמן. [עיי' בסמוך].

**זרו, זהר** — חולין ק"ז ב', ותשבי ומתורגמן זרו חיזוק או קדימה, וירק חניכיו — זוריו, למהר לשלחם — לזרום, זריזין מקדימין ענין אחד הוא חיזוק, ובעל הדבר מקדים לעשותו שלא יארע אונס אח"כ. זרו — ארמית, זהר — לה"ק, והזהרת העם אזהרה בדברי חז"ל, ואין מזרזים אלא למזורזין, י"ל חיזוק ג"כ, ומלת התראה אזהרה, תשבי בשרש התראה, ובערוך בערך תר התראה אזהרה. ולכאורה נתר שורשו, ונלקח ממנו ענין ההסרה והריחוק ערד"ק בשרש נתר, ולפ"ז אזהרה אפשר אף על מ"ע. התראה רק ל"ת, וי"ל התראה "ראה" שורשו, ותי"ו וה' התפעל, כלומר העדים מזהירים בו ראה את הנולד כי תגרום לנפשך עונש ומלקות וכדומה והוא מקבל עליה\* והבן זה. עיי' רש"י

בראשית מ"ג העד בנו האיש היינו שלא תאמר תלכו כך אולי יתן תבואה, אבל התרה בהם בעונש אם יראו פניו בלי בנימין.

**זיבורית** — פחות בנכסים אולי מלשון זבורייתא, סבנו כדבורים — זבורייתא, מתורגמן, ואומרים לדבורה לא מדובשך ועוקצך, נכסים קרקעות הרעות לפעמים הטורה רב יותר מהריוח נ"ל\*.

**זקק** — קידושין (דף ו ע"א) הרי את זקוקתי. [עיי' לעיל]:

**ח. חנוכה** — חנוך הבית בכלל. "חנוכה" — רמז ח' נרות ויהלכה כבית הלל. הנרות הללו, כמו האלה, תשבי, ומ"ש שם שוה לנקיבות כזכרים, לכאורה נר זכר הוא, וכן בדר"ל אף הכלי בלשון זכר מטמלין נר חדש לא ישן, והקבוץ בנקיבה כמו אבות ופילגשים בהיפוך, י"ל ב' ידיעת אי שייך. עיין בשערי תפלה, לזמן הזה, ההר הטוב יע"ש, עמ"ש בפריי. הנרות הללו ח' אותיות, אי גרס נרות הללו הוה אתי שפיר, ובכל נוסחאות הנרות הללו. ומלת מדליקין בהן הן קשה כמ"ש.

**יש לעיין** אי הוקצה המנורה ח' ימי חנוכה למצותה וצ"ע.

**ז. טוב** — במדות, טוב-יפה, טוב-מועיל, עיין רד"ק ומתורגמן. ובעוה"ז ההכרח לבד טוב והמותר רע, ועוה"כ כל מה שיכול לרבות טוב. גם טוב עוה"ז ספק הוא וטוב עוה"ב אמיתי הוא. בספר החיים) כשהוא שבע מברך — שרואה שעוה"ז יש לו קץ וסוף, ויש שמוזק לו אכילה, לכן ראוי להודות לה' הטוב שאין לו הפסק, משא"כ כשהוא רעב אין מכיר כל כך זה.

**וברכת** שהכל נהי' בדברו לא במאמרו, כי בתחלת הכריאה די במאמר קל, [בעשרה מאמרות נברא העולם], משא"כ ע"י חטא נתגשם ובכל יום (בעוה"ז) [בעוה"ז] וכו' צריך גבורה וחיווק, על דרך על ג' דברים\*\* [העולם] עומד וקיים.

**זבורא נפשות רבות** קאי על גופים, וחסרונם — ההכרחיות לבד, על כל מה שברא להחיות — פעמים לתענוג ג"כ, עיי' או"ח סי' ר"ז במ"א ומ"ז ופריי שם, והיינו אם מתאמן במצות יותר מדאי יש לו קצת פירות בעוה"ז ג"כ\*\*\*, כעין מ"ש הרמב"ם ז"ל

(\* פי' מה שאחז"ל (ברכות ל"ה ע"א) דילפינן ברכה ראשונה מק"ו מברכה אחרונה, דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, וק"ו כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש, ופי' בספר החיים הכוונה.

(\*\* דיבור לשון קשה, שאע"פ שבריא את העולם הי' במאמר, מ"מ קיום העולם צריך בדיבור.

(\*\*\* עיי' לקמן אות ס' ד"ה והנה, בענין זה.

סוף חל' שכירות יעקב הצדיק עבד לבן בכל כחו לפיכך נמל בעוה"ז ויפריץ האיש כו' יע"ש. ויש לפרש על כל מה שברא, כלומר הקושיא למה ברא כלל העולם גופם וחסרונם, התירוץ להחיות נפש נשמת הצדיק הנקרא חי וצדיק א' יסוד עולם. עמ"ש אי"ה באות נו"ן ואות סמ"ך.

**נהיה** בקמן או בסגול עבר ובינוני, עיין בשערי תפלה.

**יוד. יער** — ידוע כתפוח בעצי יער (שיר השירים ב') והמעין בתרגום שם אתרוגא ביני אילני סרק, ופסוק וריח אפך כתפוחים (שם ו') כתפוחים בגנתא דעדן, אתי שפיר מ"ש בשבת (פ"ה ע"א) נמשלו לתפוח פריז קודם לעליו של שנה חב' ואתרוג כמ"ש תו' שם, וקאי בין אהקב"ה ובין אישראל שבחר בנו מכל עכו"ם, משא"כ וריח [אפך] כתפוחים לא תרגם כן, וקאי אנפש ויפח באפיו נשמת חנני' משאל ועזרי' השליכו גיוס מנגדם. והמ"ז בס"י ר"ג שכתב דתפוח בעצי יער כו', קשה קצת דקאי אתפוח טוב עכ"פ ביני אילני סרק, ורש"י בשבת (שם) כתב כך דרכו דלא כתוס', ואי אתפוח באילן סרק נחזי אנן וצ"ע. ורמז מה תפוח באילן סרק אין ראוי כך רק לאחר בישול, כך ישראל ע"י יסורים מתמרקין ונעשים זכים.

**עיי'** רש"י (שיר השירים ה') אכלתי יערי עם דבשי — קנה שהצוקר גדל בו, ומתורגמן. ורמז כי המספיק מוזן לת"ח בבית המדרש שלו ונותן להם ספרים ללמוד בהם מצוה גדולה, על דרך בצל החכמה בצל הכסף. גם זו שהת"ח הולמד תורת אמת, אף שלפעמים דרך פלפול בתוכו ואין אמת, מ"מ חדי הקב"ה בפלפולא דילי, וע"י הפלפול בא לאמת, גם נותן מראה וזוהר בעיני התלמידים ומתוך שלא לשמה בא לשמה, כעין חלב שנותנין ביין אעפ"י שלפנם הוא עיי' יו"ד סי' ק"ג סעיף ד' בהג"ה, מ"מ יפה הוא עיין שו"ת צמח צדק סימן פ' בזה. ומה שיש לעיין שם הואיל ונתבטל ביין שוב אין חוזר וניעור אין מקומו פה וביו"ד גם בהל' פסח כתבנו מזה\*.

**יונתן. ירושלמי**. ר"ל תרגום יונתן בן עוזיאל, ותרגום ירושלמי. הנה במתורגמן בהקדמה כתב, יונתן תרגם נביאים ולא כתובים, ירושלמי — על כתובים, אונקלוס — התורה. ויונתן לא מצאנו על התורה. והר"מ מריקאנטי פ' מצורע כתב שיונתן תרגם על התורה ושלח צפור החי' ויפטר ית צפרא חייתא יע"ש, והנה לפנינו חומשים עם תרגום יונתן ופ' מצורע כתב כך ויפטר וכו'. ופסוק אחיך רועים בשכם, הרשב"ם בשם ר' יוסף קרא מקום סכנה, והוא ביונתן שלפנינו. ותמי' לי שלא היו יודעים הראשונים מזה.

**ופסוק** ויעש גם הוא מטעמים (בראשית כ"ו) ומצא כלבא חדא כו', חידוש, ורמז בישעי ס"ו השמים כמאי וגו' שוחט השור מכה איש זובח שז עורף כלב, כי לעתיד לבא יאמר עשיו שיכנה גם הוא ביהמ"ק כו', והוא אין נאמן כי עשה רעה ליוסף ויעקב ויצחק, ארמי אוכל אבי כי יעקב נענש במכירת יוסף כ"ב שנים שביטל כיבוד אב ואם, וע"י עשו ששלח אליפז ונטל ממנו והוצרך להתעכב שם הי' זה, שור — יוסף, איש —

תם יעקב, וליצחק במקום שה דפסח שני גדי עזים ערף כלב — אין ראוי שיכנה ביהמ"ק, רק אנו בני ישראל והבן.

**כ. כיבוד אב ואם** מן המושכלות המה ובני נח נהגו בו מעולם, ומסתמא ה' מענישין ג"כ עליהם בנימוסיהן, ועל דרך ראש דברך אמת, נעני קידושין ל"א ע"אן וביו"ד סימן רמ"א סעיף ט' גר אסור לקלל אביו שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה היינו בנימוסיהם, ושמעתי מקשים בזה ולמ"ש אתי שפיר. גם מ"ש [ביורה דעה שם] בסעיף ח' בנו מהורתו שלא בקדושה אין חייב על אביו ואמו הוא מהרמב"ם ז"ל פ"ה מחל' ממרים כל שאין חייב על אביו אין חייב על אמו, ושתוקי דחייב על אמו, היינו ברוכ ישראליים דאביו ישראל, אלא דאינו יודע מאן ניהו וכדבעינן למימר בעז"ה באות ק' ר' א"ה. ובחולין דף י"א ע"ב איתא ממכה אביו ואמו" דאם לאו אביו הוא דלמא עכו"ם, עיי' תוס' ומהרש"א שם דהעמד בחזקת צדיקת רק עכו"ם אנסה, א"כ אף על אמו אין חייב כאמור, ועיין באר הגולה שם משפחה בל"א פטור רק הורתו שלא בקדושה כדאמרן.

**מלת בר כסת.** עיין תוס' יו"ט פרק עשירי מס' מקוואות מ"ב ג' פירושים, י"א כר תחת ראשו כסת בגוף, וי"א בהיפך, וי"א תחת הראש א' קטן וא' גדול. ובערוך יע"ש. ותשבי הכיא יחזקאל י"ג וערש"י שם המתפרות כסתות.

**ל. שמושי הל"מ"ד,** אחד מהן "למ"ד הקירוב". ותהלים ל' בערב ילין בכי ולבקר רנה, בספר תפלה למשה למהר"ם אלמושינו ז"ל בתוס' ביאור, כי הרופא שנותן רפואה על דרך משל סם קשה לאכול בשר החי וכדומה, מתוך שאין רפואה בדוקה כל כך החולה צועק ביסורין יותר מאלו לא נתן, וכשירפא אז שמח ומשבח להם ההוא, אבל יסורים מאת ה' למרק עון ומקבל באהבה וודאי רפואה בדוקה הוא, ודוד המלך עליו השלום "בערב" כינוי ליסורים היה בוכה, וכשזכר ש"י זה בכל רגע הוא מתקרב "לבקר" ויהיה אור במושבתו להתם הפשע ולכלה החטא אז היה שמח ומרנן בעת היסורין ויפה הוא יע"ש.

**מלת לוז פירשתיו** באות ב' בטנים ולוים ובתרגום ירושלמי יע"ש.

**מ. שמושי המ"ם,** אחד מהן הוא במקום מלת מן, ונקודה בחירק, ואם אות שאחר"י אינה מוכשרת לקבל דגוש היא צרויה, אמנם מ"ם הנוספת לפעמים שוואית, כמו מראשותיו, עיין מה שכתבתי למעלה בשרש אסד, ותרגם איסדוהי, ושמואל כ"ו מראשותיו הראשון והשני המ"ם שוואית. מראשתי שאלו המ"ם צרויה, עיין מתורגמן בשרש אסד, ותרגומו בב' ראשונים אסדוהי כי המ"ם נוספת, ושלישית מאסדוהי כי שמושית הוא.

**בקדושין** דף (ע"ו) [ע"ח ע"ב] בקרא דיהזקאל והאלמנה אשר תהי' אלמנה מכהן יקחו מ"ם במקום מן, והא דפריך ורבא, כתבנו בספר פ"י [פורת יוסף] די"ל על ידי יבום מאירוסין דין תורה, ולרבא דאמר ביבמות דף כ' ע"ב דלא דחי פריך. עתה ראיתי

ברד"ק במלת מן כתב די"ל ביהזקאל מ"ד שאמר והכהנים כו' בתעות בני ישראל מעלי אף כהן הדיוט לא ישא כי אם בתולה, שאלמנה מישראל בחזקת בעולה לפסול להם, והוה זונה, ואלמנת כהן המה בחזקת כשרות יקחו כהן הדיוט כו' יע"ש, ולרבא דפריך ביבמות דף נ"ט ומשמע דס"ל נבעלה שלא כדרכה בכלל בתולה הוה, מקשה כתב קרא הכי כי אם בתולת מורע ישראל אכתי נבעלה של"כ בכלל בתולה הוה, ואיך הותרה אף לכהן הדיוט הלא לא שמרו וכו', ודלמא נבעלה לפסול והוה זונה אף שלא כדרכה, כן י"ל קצת:

**נ. נפש** — נקיבה, נפש כי תחטא וכמוהו רבים, ומצאנו זכר — (בפ' מטות) אחד נפש מחמש מאות, ועיינתי ברד"ק מצאתי חידוש כי נפש המתאווה ובעלת רצון נקיבה, וגוף ידבר בו זכר, נפש שנים נפש ארבעה עשר יע"ש, ועמ"ש בפריי סי' ר"ז במ"א, בורא נפשות רבות וחסרונם — במ"ם, כי יכלול בו נפש המתאווה והגוף, ובעלי חיים כמעט שווים המה בטבען, ובאדם טבעו זה לא כזה והכל נמשך מאת נפש המשכלת והשכל והנשמה, ופעמים הגוף יתהפך לזכר המשפיע אם יגבר השכל, וח"ו להיפך אם תגבר הנפש המתאווה הגוף והשכל יתהפכו לנקיבה, על דרך לסוסי ברכבי פרעה כו', ובא נפשות בקבון נקיבה כמו אבות, ומצאנו נפשים יחזקאל י"ג כ' כמו פילגשים בהיפך.

**נקר** — בלשון הקודש נקב, וכן בארמית, עיין מתורגמן בשרש נקר, ויש בארמית לשון נקוי ונקיון יחזקאל י"ו פסוק ד' לא רחצת למשעי — תרגום לאיתנקרא, ובדחו"ל ניקור בשר יע"ש, לנקר חצירו, וברד"ק בשרש שוע למשעי מהרה בערבי מהר קערה אמשע. והנה במדינת פולין ארצי ומולדתי שמעתי כמדומה כן שאומר אמשע רוקא כמו מהר ידיים לא רחיצה ממש רק ענין נקוי וטהרה, והמעין יראה כי רוב הלשונות נלקחו מלשון הקודש. ופ' קרח העיני אנשים הזהם תנקר תרגם לאעורא מתורגמן, י"ל כפירוש הרשב"ם ז"ל סבור אתה שאנשים הזהם עורים הם ולא מכינים זה כלומר עין השכל ויהי פירושו תשלח שליחותך מה שאתה שולח אנשים לנו להשקיט הריב עורים הם כו' והבן.

**ס. סייג** לתורה, סוגה בשושנים שיר השירים ז' ג', דסייגא להון, עזרא ונחמ"י מתורגמן, סייג עם פתח — טוב, אבל סייג בלי פתח — רע, שמעתי הלצה, [על מה שאמרו במדרשן] הוציא ספר תהלים מכורך, מקושר מכל צד, באין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הגוף ונפש למה לא עסקתם בתורה על דרך ונפש כי תחטא ושמעיה קול אלה. והדפסת ספרים חדשים בכל דור הוא סייג עם פתח לתורה כי הראשונים קצרו לפי שכלם, סוגה בשושנים ששונים הלכות בכל יום אחר שהתפללו בבית הכנסת הולכים לביהמ"ד, אבל הנך שלוחי דיצה"ר ההולכים בכל יום לבית הכנסת לבלבל התפלה ח"ו ומשם לביהמ"ד ומסיחין לבטל שיעורין כסידרן, ע"ז נאמר כי פנו אלי עורף ולא פנים, פניה זו לא לשם שמים כי נסוגו אחור עיי' ר"מ אלשיך ז"ל.

**והנה** על חסיגים מדרחז"ל אדם נומל שכר בעולם הזה ג"כ, כי שכר מצוה גופא בהאי

עלמא ליכא כי אם ההכרח להחיות נפשם, משא"כ הסייג והיתרון שעושה האדם בשמחה וטוב לב, על זה מקבל שפע בריווח בעוה"ז כמ"ש בח"מ סימן של"ז סעי' כ' בפועל, שהרי יעקב אבינו הצדיק אמר בכל כחי עבדתי וכתוב ויפרץ האיש מאוד, והוא לשון הרמב"ם ז"ל סוף הל' שכירות, ק"ו לפועל במלאכת ה', ה' ירחם אמן.

**ספרך** — במתורגמן מאיש מדבר תהפוכת ספרכיתא, ובשרש פרך יע"ש. ומ"ש מלשון **פירכא** בדרח"ל, קשה דפרכא מלשון שבירה – עבודת פרך, ובארמית ג"כ גרש [כרמל] – פירוכין יע"ש, ועיין קידושין דף ה' ע"א אלא פריך הכי ומה חופה שאין קונה גומר, היינו לחזק הק"ו והוא לשון הפוך בה כלומר הפוך לצד אחר ולמוד ק"ו הכי וזה מענין פרך בתרגום, ועמ"ש אי"ה באות פ' מזה.

**ע. עגלה** — על שם אופנים עגולים עיי' רד"ק (וי"ל באולי לשון מהר בארמית, [בעגלא ובזמן קריב] ע"י עגלה וסוסים הולך מהר) וביונתן שלפנינו פ' ויגש עגלות סדנייתא יע"ש, ובפ' נשא עגלן ואיני יודע למה, ובערוך סדן ומוכני גרם בחולין י"א' הא בסדנא דפחרא בדלית לא בסרנא כרי"ש (כמדומה ט"ס בדפוס כרי"ש) סדן גלגל וז"ש סדנייא גלגלים. ואולי עגלה למשא העיקר האופנים, ועגלת צב מכוסה כעין עגלות שרים נקרא עגלתא וצ"ע. [בפ' וישלח הנ"ל] סדנייא – רמז סבוכים וגלגולים מאת ה' היתה ותחי רוח יעקב.

**עזב** — עזיבת הדבר, והפכו חיזוק ערד"ק. וביודי יום כפור קטן בית דין בשר ודם אם תבעו במזון כו' ובית דינך הצדק כו' ומודה ועוזב מרחמהו, כי בית דין בשר ודם וודאי אין מודה לענין מיתה ועונש גוף כל אשר יש יתן כו' רק ממון יצויר שיודה, אבל בית דינך הצדק אם מודה במיתה שהוא חייב ועוזב החטא ומחזק עצמו במצות כי הבעל תשובה צריך חיזוק יותר מצדיק במקום (ממקום) שבע"ת עומדין כו' אתה מרחמהו יותר מצדיק גמור לחד דיעה.

**פ. פרך** – עמ"ש באות סמ"ך קדושין ה' א' פריך הכי כמו הפוך כך. ואגב שם דין דרב הונא באה"ע סימן כ"ו י"א חופה ספק הוה, לכאורה לפ"י האומר הרי את נשואתי בחופה זו נמי ספק הוה עס"י כ"ז ס"ג שם בכסף אין נשואה משא"כ בחופה, וי"ל ס"ס לקולא שמא חופה אין קונה ואת"ל קונה שמא אין גומר בתחלת הקניין עיין מהריב"ל ומהרש"א ז"ל בקדושין ה' בתוס' שם, וכבר ידעת מ"ש כנה"ג ביו"ד בעיא דשהה כמיעוט סימנין כי בשביל החזקה לא ישתנה הדין, ובקדושין נתן הוא ואמרה היא ספק ומדרבנן כו', ואמנם ברובא מאחרי רבים ילפינן מהני כה"ג ומיהו ס"ס בתרי פלוגתא י"א ספק אחד הוה ועיין חלקת מחוקק ובית שמואל שם אין מקומו פה.

**פטר** — במתורגמן בשרש פטר מצה ובשרש גרץ עונה גרץ. ומשלי ז' בעד זונה עד ככר לחם מטיל דמייא זניתא כגריצן דלחמא, י"ל עונה נאפית ע"ג נחלים אין בו

(\* עיין לעיל אות ט' ד"ה ובורא, בענין זה.

לחלוחית רק יובש, גם נחרכה קצת בנחלים, כן הבא אל אשה זונה ליש אומרים פלגש מותר מכל מקום אין בו תועלת בו עפ"י הרוב לא יפרה ממנה, מזנה מתהפכת, וגם אי אפשר שלא ישלום בו נורא דיצה"ר מן המותר אל האיסור. וערד"ק בשרש עוג, ואמנם לאחר העיון ככר לחם הוא לחם עב לא ענה ערד"ק בשרש ככר וערוך גרץ ביצה כ"א ב' פתין גריצין ברש"י ורמב"ם ז"ל, וא"כ מלת גרץ בתרגם פעם לחם עב ופעם ענה לחם דק וצ"ע\*. עמ"ש אי"ה באות ק' מזה.

**צ. צמרמר** – במתורגמן על פסוק לבי סחרחר תהלים ל"ח לשון כאב בערוך צמר, ורש"י פסחים כ"ה ב' צמר חמימות ויהיה פירוש "סחרחר" ב' מלות – "סחר" מסובב בדאגות, "חר" חרר יובש וחימום חרר שרשו, "צמר" חימום, "מר" מסובב מרירות ודאגות, והיא היא, ולפי פשוטו הוכפלה העיין והלמיד.

**ק. קדש** — לשון הבדלה והפרשה, קדושים. תהיו פרושים מעריות, היפך כל הדברים שמשביעים האדם בעשיה וראי' ואכילה ושתיה, סומא צריך כפל כי הוואה יש לו שובע קצת במראה עינו, כמאמר הכתוב כי אם ראות עיניו, ואמנם זנות היפך זה — אכר קטן יש משביעו מרעיבו ומרעיבו משביעו. ובאות פ' כתבנו עמ"ש התרגום משלי ז' בעד אשה זונה בעד ככר לחם והנחנו בצ"ע, עתה ראיתי לפרש לאחר ההתבוננות, מלת "גרץ" בתרגום וגם מלת "ככר" "חלה" "ענה" "רקיק" ד' שמות כעז"י. ואען ואומר כי מלת "גרץ" הוא לשון עבה וגדול – ערוך גרץ תרגם חלות גריצן פירש לחם עב, וביצה כ"א ב' פתין גריצין ורש"י ורמב"ם שם עבים וגדולים. ומלת "רקיק" פירש לן רד"ק ז"ל לשון דק וריק. "עונה" היא החררה כרו"ל על גבי נחלים, עונה בלי הפוכה לא נאפית יפה דממהר לימלה שלא תחרך. "וחלה" נאפית בתנור, ושניהם ר"ל עונה וחלה עבים הם נגד הרקיק, ואמנם ככר יראה שהוא כעין שלנו ככרות בעל הבית לחם עגול, וביונתן ככר לחם שמות כ"ט ועגול דלחים חד, ואונקלוס תרגם ופתא, כמו פת לחם. וברד"ק ככר וככר לחם פירוש ככר גדול כי השאר היו חלות ורקיקים, באופן "רקיק" – דק, "חלה" "עונה" – עבים קצת, זה בתנור וזה בנחלים, "ככר" הוא כעין שלנו עב וגדול ועגול עב ביותר מטפח כפי הקרגל. ולפ"י מה שתרגם במשלי ז' בעד אשה זונה בעד ככר לחם דמייא זניתא לגריצתא דלחמא לחם עב וגדול, על דרך מ"ש באו"ח סי' ת"ס ופסחים ל"א א' וביצה כ"ב ב' פת עבה טפח אין האש פועל בו שלא יחמיץ אדרבה מחמת עוביו וחימום אש ממחר יותר בתנור להחמיץ, ומשל הוא כן בהול על עריות החימום ועבירה אין משביעו אדרבה ומחמיצו יותר וממותר לאיסור והבן זה, ה' הטוב יכפר אמן.

**קטל** – ענין חתיכה בערוך קטול אספסתא, קטלי קניא, וברד"ק קטל הריגה, והריגה כחרב מסתמא, ד' מיתות הרג סייף, והושאל ג"כ קטלא על שאר מיתה, וכן הריגה, רב קטוליא – שר הטבחים, וערש"י חולין י"א ב' ד"ה קטליא הורגהו, ולא אמר דרחמנא אמר יומת, וגם רש"י לכאורה מיותר, ועל צד הרמז אי"ה יבואר באות רי"ש בזה.

**ר. רובא** — אזלינן בתר רובא, עיי' תוס' סנהדרין גבי נסקלין בנשרפין, וזכחים פרק

התעורבות לחד תירוצא מקלה לחמורה אין הולכין בתר רובא, לכאורה קשה הורג אביו למה בסיף דלמא טריפה הוה אביו כמו רוצח ובתר רובא מקלה לחמורה ולידון בחנק בטריפה ג"כ, והא וודאי חידוש כזה היה כתוב בתורה, ש"מ אף כה"ג אזלינן בתר רובא, דאי לא דלמא לאו אביו ולית כלל מיתה, ובהכרח בתר רובא, שוב נידון בסיף, עיין אות כ' ואות קו"ף רמז קמ"י הורגוהו סיף בכלל כדאמרן, ורמז יפה הוא לדעתי, עיי' מה שכתבתי בפריי א"ח סי' שכ"ח במ"א אות ל"ג לרבי שמעון חנק חמור, ופריך בסנהדרין דף פ"ד כ' לר"ש אימא עד דקטל, ואמאי דלמא לאו אביו מקלה לחמורה, אלא הואיל ועל כרחך בתר רובא דלמא טריפה שוב בתר רובא וחייב חנק, וכה"ג כתבנו בשריפת בת כהן בתיבת גמא. ובאמו כה"ג לכאורה מקלה לחמורה, וטריפה לא הוה דילדה בר ואית חזקה ברורה ואוקמה אחזקה ועיין יורה דעה סימן נ"ו בנכבה שתתעבר ותלד, ולידה לחוד אין ראי', א"כ לית חזקה מבוררת, כל זה דרך פלפול ורמז, ולכך אמר ממכה ולא ממקלל לומר אף מקלה לחמורה כה"ג הולכין בתר רובא כאמור.

**רגז** — ע' רשב"ם פ' ויגש אל תרגזו בדרך, ובכרד"ק הכנתי כי שורשו תנועה ורעדה הן מחמת פחד אדם רועד ומתנועע הן מחמת כעס יע"ש.

**ש. שתא** — במתורגמן בשרש שנה, כל שנה בלשון יחיד בלא ה' הידיעה תרגם שנה, ובה"א הידיעה שתא, בראשית מ"ז ותתם השנה ההיא — שתא, בשנה — בשתא, ותחסי' ה"א והבי"ת קיימת, ובהגדה [של פסח] השתא הכא — ה' פתח וכן השי"ן, והתי"ן קמוצה כמו בתרגום, ולשנא כירא כתוב בה"א, לשנה הבאה ראוי להיות לשנא דאתית, עיין בפירוש אברבנאל שם ואתי שפיר. ומלכים ב' י"ג פסוק כ' בא שנה — ותרגום יונתן במיעל שתא, נמי ידיעה הוה — תמיד בתחלת השנה, ערש"י שם ורד"ק ומכלול לר"ש בן מלך בה. שתא בה"א נמי אתי שפיר.

**שמור** פתחי פיר — כלל גדול, וערד"ק בשרש דלת, ראוי לנבון שלא יפתח שפתיו כי אם לצורך, תהלים קמ"א נצרה על דל שפתי י"א דלל וי"א דלת, וכן בפירוש תהלים יע"ש. ואמנם הפרש יש בין דלת בעל הכית שאין פותח כי אם לצורך והכרח, וכל שאין צורך הוא סגור, אבל דלת בעל הפונדק תמיד פתוחה רק בעת השינה סגורה, ודלת החנות ג"כ פתוחה (בל"א "פונדק" "קריגר" בעל ריב מגביה פתחו איש זונה לא בסגול, תשש כחו כנקיבה, איזהו גבור אשרי מי שכולם במריבה).

**ת. תנועה** — עשר תנועות שמתנועין האות בהן, ובתשבי בשרש דגש דלי"ת קמוצה גימ'ל צרויה ולא נודע פתרונו יע"ש. והנה באולי "דגוש" במלאופ"ם או שורק קמן "גוש" בערוך גש חתיכה, גוש זיתים ובלה"ק גוש עפר, וביוורה דעה איסור גוש, ודגש בא להשלים חסרון חתיכה או תנועה קמנה כאילו אמר "דא" — בכאן "גוש" — החתיכה נ"ל.

**תשבי** מלכים א' י"ז ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד, תרגום יונתן דמן תושב מתותבי גלעד, עיין מתורגמן ותשבי בשם רד"ק, תחלה ישב בעיר ששמה תושב ואח"כ נתישב בגלעד. ובתשבי כתב כהכו יושבי יבש גלעד (שופטים כ' וכ"א ושם פנחס זה אליהו)

וברחו קצת ואח"כ נתישבו בגלעד אנשים אחרים, והראשונים שבאו ג"כ ואליהו ג"כ היו נקראים תושבי גלעד יע"ש כמו תושב ושכיר, ולכן כשאדם נולד בעיר כותבין תושב קהלינו. והנה אעפ"י שהכתוב יתפרש כמ"ש ז"ל, רמז יש לנו כמ"ש גר אנכי בארץ כו' גל עיני ואביטם כו', בקש מאחר שנפשו גר בחלק ארציי כי תשובה לאביה מחר, אל תסתר ממני מצותיך שלא תבוש, גל עיני השכל ואביטם הבט ממעלה למטה מנפלאות המכוסים סודות, ומשם אקיים פשטיות בשמחה רבה, משא"כ כשאני עושה תחלה פשטיות ומשם למדרגה קצת סוד, אין עושה כל כך בשמחה, וכמ"ש בספר החיים בפ' חקת ויאמר ה' אל משה ואהרן יאסף אהרן, פירוש דיבר אל הנשמות משה ואהרן יאסף הגוף כי כל אדם שמו על דרך משל ראובן הוא ראובן האמיתי הנפש, והגוף על דרך ההשאלה ע"ד בשר אדם, גר אנכי בארץ (קורין רבי פלוני ולס"ת מוריני הרב ואין כל כי אם הכוונה לנפש), ואליהו זה פנחס נודרך גופו וחומרו במעשה זמרי, נמצא אליהו האמיתי הנשמה נעשה תושב בגוף לא גר, עיר קמנה הגוף, דמן תושב מתושבי גלעד עדות ה' נאמנת, וזהו שאמרו "תיק"ו" ר"ת ת"שבי יתריך קושיות ו'אבעיות, ומי סני איק"ו אליהו יתריך כו', רמז תשבי דמן תושב, שאין לו מסך מבדיל הגוף ולו אין ספק כי נפשו יודעת מאוד יבאר הכל, יהי רצון שיבא במהרה בימינו אמן. ועל דרך כי גרים בארץ ותושבים את"ם עמדי הנפש, על דרך ופגריכם את"ם — כלומר הגוף הוא העצמיות שלכם עיין בס' החיים.

**אני** העני קורא בחיל לאנשים פחותי ערך כמוני יזהרו בילדותם יקחו אלה הספרים אשר נרשמים פה, ואלו הן, תנ"ך מקראות גדולות דפוס א' טוב מאוד, ספר קונקורדאנ', ספרי הרד"ק מכלול והשרשים, ומכלול לר"ש בן מלך, ערוך עם המוסף, מתורגמן ותשבי לר"א בחור ז"ל, ספר רא"ם ז"ל על רש"י בתורה, ספרי האלשיך ז"ל, אשרי עין ראיתם כל אלה, אשרי איש בעוד איש גירסא דינקותא ללמוד לשונינו לה"ק על נכון, והם קילורין לעינים. גם היו ת"ל שאר ספרים ג"כ אצלנו בכותבי האגרות הללו, ואני העני כואב ודואג על איבוד הזמן שלא זכיתי ללמוד כסדר הראוי, ואודה ה' על מעט הזה הנשאר לי כמאמר החכם הכסיל כמה שאבד והחכם במה שנשאר. גם ספר אור תורה וחומש מר"א פרעמסלא טוב מאד. והספרים ספרי מוסר ללמוד שיעור בכל יום ואשר הועתקו בלשון אשכנז וטוב מאוד, אשרי שומע זאת בילדותו ולומד חנוך לנער כו' גם כי יזקין לא יסור ממנו.

\* \* \*

**אמר הכותב** כאשר השלמתי החיבור בעזה"י, והנה קול אלי קורא יוסף ואומר הנני. והבנתי שהוא רבנו וגבירי הוא המלמד להועיל השכל ההיולי. ויאמר שמע נא אל דבריי, והן אמשול לך משל לאשת חיל יש לה בעל עגלון הוליד בנים ממנה אבל הוא שותה שיכור בסוכ"ת בכפרים ופונדקאות בדרך העגלון (מלשון איש סוכו ענף המסתעף מזה), ומשתדר על אשתו בכפל, א' — ממקרא כתוב והוא ימשול כך, שנית —

שיכור כל עלמא דיליה, ויראה האשה להוכיח אותו כי יכה אותה, אבל עת שהוא מצוח ומצוח מחמת מאיסה וגיעול בהתעות שיכור בקיאו ומוטל על ערש דוי סרוח וצווח ככרוחיא (מתורגמן בשרש כרח בע"כ) ומתחנן אליה לעשות לו רפואה מע ובדומה אז תוכיחהו ראה נאה מה השכרות ותדרמת הזמן עושה או אז יכנע לכבו הערל וקפץ ונשבט שלא ישוב לכסלה עוד, כן האדם בבחורות ורתיחות דמו אין שומע להנפש והשכל, וכשתש כחו בזקנותו נפקחו עיני השכל ושומע כו'.

**ובסוף** מועד קמן אמר רבא נשי דשכנציב אמרן ווי לאולא ווי לחבילה עיין בערוך ערך ווה יע"ש. ויראה כעין דרכו כי הגוף אדון בעוה"ז ומשתרר על השכל ונפש, ולזקנותו תש כחו כשוך חמתו נכנע, אז מוכיחה אותו ווי לאולא הגוף הולך לבית עולמו נדון בקבר, ווי לחבילה המשכן הנפש נצחי משכון יפה שניהם נדונים בניהגם, ו"שכנציב" כתרין מילין "כשך" "נציב", על דרך נציב באדום שר ומושל כו', על כן בעת זקנה ושיבה ראוי לתקן העיות ולשלם מה שהזיק בארבעים אבות נזיקין מלאכת מחשבה ודיבור ומעשה. עד כאן דברי המלמד החשוב מלמד להועיל.

**על כן** בקשתי בקשות המומין (בחינת עולם בקשת הממין ואמנם במלאופ"ם היא מומין כל עמל אדם לפיהו בשביל פיהו) וחשבתים ומצאתים ארבעים אבות נזיקין, כנגד מלאכות שבתורת והלכות שבת, כי התלמיד חכם ראוי להקרא שבת.

**א', הזורע** - לקוצים. **החורש** - מחשבות און. **מרקד** - שחוק וקלות ראש אבי אבות וכו'. **מיסך** - אילן המיסך סוכך מכסה פשעיו כו'. **מעמר** - מאסף אנשים מושב לצים. **מלבנו** - מלכין פני חבירו. כו'. **מתיר אסורים** - ח"ו כהוראה. **מפשיט** - עור עניים ע"י רבית. **מעבד** - לא תרדה בפרך עם עבד ישראל. **מבעיר** - מחלוקת. **מוציא** - מרשות היחיד ח"ו ז"ל. **ממרק** - עונו לא פעלתי און. **הקושר** - קשר בוגדים ח"ו. **מכה בפטיש** - הגומר עבירה. **מחזיק** - במחלוקת. **מחרחר ריב**. **מוסר** - ממון כו'. **מלשין** - בין איש לחבירו. **מפגל** - בתפלה. **מחשב** - בקדשים החושד בכשהים. **מתנאה**. **מושב לצים**. **מצה** - ריב ומצה, אף תוכחה בנחת ולא תשא חטא. **מערך** (ר"ל מעריך אחרים ולא עצמו, ועל דרך הצחות המערוך טמא בערוך). **ממאן** - היינו מסרב. **מואס** - בעושי מצוה. **מהמה [מתמהמה]** - עושה המצוה בעצלות. **מתכבד** - בקלון חבירו. **מלץ** - השח שיחת חולין בעשה. **מוק** - כמתורגמן איש לצון. **מרמה** - אחד בפה [ואחד] בלב. **מעלים** - עין מצדקה. **כת מחנפים**. **משתרר** - על הציבור. **מכנה** - שם לחבירו. **ממון**. **כעס**. **קנאה**. **כבוד**. **מחלץ שבת** - כהררים התלוין בשערה. **מום** - שבועת שוא במתורגמן. **מוציא** - שם רע, כל אלו אם תחפשם תמצא גדולה שבגדולות וקמני קמנים, חז"ר אח"ד, על דרך סילון קין הממאיר יצרך הרע חסר אחת - חכמה, שאם אין חכמה אין יראה. הרי אלו למעט, **שבט ומדקדק**, ר"ל נותן שבט מוסר לעצמו תחת גערה במבין, ומדקדק במעשיו אם יועילו עושה ואם לאו אין עושה.

**והנה** אלו שמנינו קשה להזהר מהם וצריך זהירות יתירה, ובפרט מי שבגדר תלמיד

חכם יצרו יותר גדול כמאמר חז"ל. ובכל אלו המדות שמנו חז"ל פ"ב מאבות להתרחק מהרעות, עין רע, לב רע, נבהל להון, ביטול תורה. והם חציין שרשיות, וחציין שמושית, ר"ל חציין מהאבות בשרש ומזג בני אדם, וחציין שמושית ולמודות מאחרים. גם בקשת הממין, חציין בשורשם וחציין משרתים. ויתאונן אדם בעוד שהוא חי ולתקן מעשיו, אהה אדוני והוא שאול, הגוף מעפר ולעפר ישוב, ועל דרך מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין, רמו חורף - ימי השיבה, הלכינו שריגיה, אפ"ה עצל בתרדימות הזמן לא יחרוש ושותק מלרדוף קניני הזמן, ובקציר בקבר שואל שישב ויעשה ואין, כן הבנתי מספרים, ועיי' ר"מ אלשיך שם, ואם על כל אלה הוא מרח, אן יהא מרח (במתורגמן "מרח" גאווה, "מרח" - רפואה) ואם הוא בעוה"ז מסמר מגסטר, שם יהא שפל וקמן ובזוי מאד, (ערוך ומתורגמן מסמר מגסטר שרים), אשרי מי שמתחרט על כל אלה ומשפיל עצמו לפני יוצר כל. ואם היה יחיה אלף שנים, ועשות ספרים הרבה חכם ועשיר, הלא סופו לעפר, ושם יתן חשבון אם לא התנצלות, כי הגוף תואנני חומריי עלול להמשך אחר מדות רעות, עלובה עיסה כו', וגם יצה"ר משיאו ומטעה, על דרך ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, אין למצוא מענה. לכן ידאג ויבכה כל אחד וישוב ושב ורפא לו וד' הטוב יכפר וירחם אמן.

**והנה** כתוב תחת ידי חידושים על שבעה מסכתות, ברכות שבת פסחים מגילה חולין בבא קמא קידושין שבע שיטות המכונים בשם ראש יוסף, וחילוקא דרבנן על כמה הו"ת, וקונטרס פרשת דרכים על ספר פרשת דרכים, ופסק חודש, וספר המגיד דרשות במוסר ומשלים ומנהגים, קבלתי עלי שלא להדפיסם, רק אם יהי' רצון הש"י יודפסו ע"י י"ח ונדיבים, זולת חידושי אדוני אבי הרב ז"ל אם יזכני ה' אדפים בחיי כמ"ש כמה פעמים.



## אל"ף ב"ת שלישי

ואני אוסיף בכאן עוד אלפא ביתא אחד בדברי חידושים.

**א. אחד** – בעקידה שער פ"ג פ' (שמים) [שופטים] ושער תשעים פ' ואתחנן, ב' הוראות בלשון הקודש, א' – ההפרדה והחלוק משולל רבוי, פירוש שלא יש שנים, ובו גופו אין מקובץ מחלקים רבים. ב' – אחד שלם בתכלית לא יחסר ממנו כל על דרך ויהי המשכן אחד. ועיין הראב"ע שמות כ"ו ו', וי"א ויהי ערב ובוקר יום אחד – שלם, ולא ראשון, ובחקב"ה נכללו ב' הפירושים למעליותא, ומלכות – נכלל בה שלטונות וממשלה מטיב ומעניש נותן ונוטל וכדומה הכל ממנו וכו', וזה פירש שמע ישראל ה' אחד ברוך שם כבוד מלכותו יע"ש יפה. והנה בארמית "אחד" אחיזה ותפישתה, בערוך ומתורגמן ערך אחד, אחוזת נחלה אחידת כו', דל"ת וי"י מתחלפים בתרגום, על דרך ה' נחלתך וגורלך.

**עי'** בית שמואל אח"ע סי' קכ"ט בשמות אנשים (אות א') **"אקסיל ראד"** "רד", הובא בשו"ת מור"ם מלובלין ז"ל אין כעת תחת ידי, ועיין מתורגמן אקסיל, תחלים מ"ה מור ואחלות מירה דכ"א ואקסיל ליאון – שם בושם, ובערוך אסא רדא – הדם לח ורענן, ולפ"ז "אקסל – ראד" בושם טוב ולח וריחו נודף, וי"ל כמ"ש הפ"ז (שם) [אקסיל ראד] המכונה בענדים, כי ארמית חשוב כלשון הקודש בזה וצ"ע. "רדא" כמו ראד, או רי"ש ולמ"ד מתחלף בארמית עיין הרמב"ן פ' משפטים על פסוק כי יפתה השתדר להיות איש – השתדל, ודל"ת בני"ן – דטלנ"ת, יהי "ראד" "לאן", וכל שכן "רד" בלא אל"ף עיין ערוך ותשבי.

**אזל** – בתרגום הליכה, נפק – יציאה, והפרש יש ביניהם כמבואר, וז"ש ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, היל"ל וילך מבאר שבע לחרן אלא יציאה לחרן עשה רושם, וז"ש וכמה חמרים יצאו, [ובפרשת] לך לך ביונתן ואייל ופוק כו', ואי"ה בנו"ן אבאר נפק נפקת ברא יע"ש.

**ב. בעט** – ברד"ק בהמה מבטת ברגלי' לאחור דרך בזיון, ויראה וישמן ישורון ויבעט תרגם יונתן ופחזו, לשיטתיה אנשים רקים ופוחזים סריקין ובסרין, דבר ה' בזה – בסר, ערד"ק בשרש פחז, והיינו מכעט ומכזה מצות ח"ו, בשר – בושח סרוחה רמה, היינו "בסר", ובערוך פחז נדרים מ' ב' [נפעם אחד בא אדם אחד נוזר מן הדרום וכו' אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בכבואה שלי] פחז עלי יצרי, ברש"י נתגבר, ובר"ן מיהר, וי"ל יצרי – הגוף נתגבר על השכל דרך בזיון, לומר אין כי אם לשמוח בעוה"ז, ורמז רועה לאבי שבשמים, בעירי הגוף, כי השכל רועה נאמן, ומלאתי מים ממעיין, בעיין, ונתגבר ואמר הלא כל זאת בחכמתך ח"ו, ועיין במוסיף ולמה שכתבתי אתי שפיר, ה' יתן בלבינו להבין ולהשכיל כי ה' יתן חכמה כו'.

**בתולה** – ברד"ק בשרש עלם עלמה איננה בתולה, דאל"כ כמו שלא יאמר בתול מבתולה כן ראוי שלא לומר עלם מעלמה, ועוד דרך גבר בעלמה (משלי למ"ד) ואילו בתולה ניכר יע"ש, וק"ק דבתולה ב' סימנים דם ופתח סתום, ולא שייך בזכר, אבל עלם

עלמה לשון זריות כי הבעילה מחליש קצת, ראוי שיאמר כן. ובהו"ת כתובות י"ג א' הארכתה, וכאן אקצר, כי יש דיעות בהעראה אי משלם קנס אי משיר בתולים בהעראה. עיי' תו' יבמות נ"ט וסנהדרין ע"ג ומ"ל הל' נ"ב, ועל דרך זה בתולה ואיש לא ידעה, וריש קידושין ביאה – דרך, כי נקנית לא גומר, ואם פירש שיקנה בהעראה וגמר י"ל גומר כמו ביאה לאחר כסף, ורמז דרך' התחלה ומבוא, העראה לא ניכר בעלמה, ואמר בחכמתי כי הבתולה משמרת עכ"פ בתולי, ואמנם דרך אשה מנאפ"ת, והניאוף יאמר על אשת איש אכלה ממש לא מעימה על דרך משל והכינוי, ומוליד בן ממזר מעוות לא יוכל לתקן, ותולה בבעלה, ורמז מדברת נבעלה גמר ביאה והבן\*, אין מקומו פה, עמ"ש לקמן באות ח' חשש וספק.

**ג. גמ** – בתשבי נתכוין לתירוץ הב' בתוס' ריש גיטין, ועברת על ה' חומשי תורה שהריוון י"ב שיטין, ובטחה ב"ב מזלות, ואמנם התורה עושה פלא ונסיי שהמים יבדקו אותה, על דרך החודש הו"ה לכס, אין מזל לישראל, ובודקת כי מעלה בו מעל באיש שלמטה ובה'. ובספר החיים להגאון רבינו חיים ברכי בצלאל בחלק שני פרק שלישי מצאתי פלא, שבכל התורה לא מצאנו ב' אותיות של **גמ** בזה אזור זה יע"ש, י"ל גמ כמו שלא יתחברו בתורה כן יפרדו זו מזו, וכי תימא אותיות ג"ס גם כן לא נמצאים בתורה זה אחר זה כמ"ש שם בחלק חמישי פרק שני, מ"מ [נקרא] גמ, לחזרות פעמים ג"ס מ"ב נוסריקון, ערות דבר וכדומה. נוסריקון גמ – גיפיתא מ"מאה, כי שם זה שייך לאשת איש עיין מתורגמן.

**ואגב** בפסוק לא תמצא חן, והא אסורה ממש ערות דבר, וי"ל בעד אחד ע"י כיעור ע' רמב"ם פכ"ד הי"ט מהלכות אישות ופ"א מהלכות איסורי ביאה ז"ט. ואם טועה וסבורה מותר לזנות, וז"ש לא תמצא חן דכאמת אסורה כמ"ש מהרי"ק (בקע"ח) [בשורש קס"ז] ושורש אה"ע סי' קע"ח. ואם תחלה באונס וסוף ברצון ואמרה הניחו לו דמותרת עיי' בית שמואל אה"ע סי' וי"ז ב' ג' כתובות נ"א ב' כרבא, רמז ערות דבר. ספק הערה במקצת אם נאמר דהוה כנשיקה או נשיקה ונתרצית י"ל אסורה, וערש"י שם תחלת ביאה ותוס' ב"ק מ"א א' ד"ה וכמאן וברמב"ם ז"ל והבן\*, אין מקומו פה.

**גף** – בערוך ומתורגמן ובשבת דף ק"ד ע"א גיף דכ"ץ, ופסחים דף ה' ע"א אך ביום הראשון ברש"י אית דאמר אך חץ באח"ס במ"ע, רמז חץ שחוט לשונם מרמה דבר ברית המעור ותשב באיתן קשתו נמשך מברית הלשון ר"ל, ובא לידי טומאה עם אשת איש מעוות לא יוכל לתקן הבא על אשת איש ואוסר על בעלה עיין חגיגה דף ז', ומבן מ' ואילך ביאתו ביאה, ושאר המחמץ אחרים בין שניהם עבירה, וז' ימי מצה נגד ז' ימי עשירות האדם, ונאמר שבעת ימים שאור לא ימצא בגר ואזרח, שניהם בצרה הנפש גר בארץ ואזרח הגוף חטאת נעורים צריך תשובה, על כן הזהיר אך חץ צריך לזוהר ביום הא' בעשירות הא' לא יראה לך במל בלכך, כי בשר חזיר יאמר אפשי ואפשי משא"כ גזל ועריות שנפש מחמדן צריך להרחיק החימוד על דרך שכתב בספר החיים במלת לא תחמוד יע"ש, ה' יתן בלבינו יראה ולשוב בתשובה שלימה אמן.

**ד. דקוריא** – חולין ד' א' רש"י ותו' מחולקין, ובערוך יע"ש. רמז חותך כז"ת הא חצי שיעור הלכה למשה מסיני אין נזהר, וקשה חותך ראש עוף מסתמא אין כזית, וי"ל עשה שאין זכוח בחצי שיעור נמי שייך כמ"ש בפתיחה להל' שחיטה, רק כהמה בדיקת הריאה צריך כזית, ואחזיק מהני אף כדרבנן, והנה שמוטה לדעת בה"ג יש לומר בעוף דרך להשטם לא בבמה, ומומר לתאבון לבה"ג יש לומר בעוף לא מהני בודק סכין והבן. ונקיט בבמה בא מצאו ששחט בהמת ישראל ונתן לכותי לשחוט ומשום בדיקת הריאה כזית, ועוף אף שחט לצורך עצמו שמה שמוטה ומוכר לאחרים קומע ראשו, אף ששלם לא מהני בדיקה אחר זמן רב נתיבש ולא יצא לחוץ ונקיט בידו כו', וז"ש התוס' סל', ולרש"י לא כן, כי לאינך פוסקים שמוטה אי"צ בדיקה, ודקוריא מחרוזת מוכר לאחרים, ותוס' עפ"י הרוב נמשכו אחר בה"ג, וכותי אחזיקו בבדיקת שמוטה וכשאוכל שרי והבן\*.

**דמים** וממון. בתשבי כל"א געלט, ובערוך דם ומתורגמן ממון, ישע"י מ"ה לא במחיר ושוחד דמים וממון, אלמא יש הפרש ביניהן, ובשרש דם כל מחיר מתורגם דמיון. והנה י"ל ממון מזומן או מטלטל ידוע השער, אבל דמים מטלטלין אין השער ידוע צריך שומא מחיר חליפין כן הוא, ומלכים א' כ"א אתנה לך כסף מחיר זה, לא בתורת מכירה רק תורת חליפין, מחט שזה לו אלף זה ערד"ק, ועיין מאיר נתיב מחר – ערך ושומא עי"ש. ופסחים ל"ב א' פטור מתשלומין ידועים ומדמי עצים טמאה להסקה צריך הערכה ושומא. ושמות כ"ב א' אין לו דמים, או דמים לו, עיין רשב"ם ז"ל תשלומי דמים יוה"י דמים בעברי וארמית ממון עפ"י משל ודמיון והערכה כדמותינו כערכינו, והיינו בלא התראה שאין חיוב מיתה, עיין הרמב"ן ז"ל שם, רק תשלומי דמים כעבד הנמכר בשוק ליורשיו, ומפרש פשוטו כר' חנא מדרומאי כתובות ל"ה א' ותוס' ד"ה ומי והבן. ולאחר ההתכוננות ראיתי ברמב"ם ז"ל פ"ט מהל' גניבה הלכה ז' ח' י' משמע לכאורה דבעל הבית אין נהרג עליו דבהול על ממון רק שאין לו רשות להרוג הגנב ושייך שפיר דמים תשלומי כעבד, והראב"ד ז"ל שם סובר כרשב"ם עי"י מ"מ שם ועיין חו"מ סי' תכ"ה יע"ש.

**בשם "מעות"** שבימי משה ותלמוד היה מקח וממכר שלהם במטבע מעין, עשרים גרה תרגם מעין, ונשאר זה השם עתה. וערש"י ריש קידושין ד"ה איסר ודמיו כו' והבן.

**ה. הדרן** עלך והדרך עלן דעתן עלך ודעתך עלן, פירוש חזר, אבל בספר החיים פירוש יפה הדרך תפארתך עלן – תורה שבעל פה, כי תורה שבכתב גם אומות העולם יודעין, דעתן עלך – בקבלה שלא ישכח ודעתך עלן מגין עלינו.

**הרג** – כידי אדם ועפ"י הרוב כסייף ע"י מאיר נתיב בשרש הרג, וכד' מיתות הרגסייף, ופלא ראיתי בתרגום יונתן שופטים (דברים ח"י כ) ויתקטיל נביא בסייפא, וצ"ע דג' מיתתן בחנק כמ"ש רש"י ז"ל שם ובסנהדרין פרק הנחנקין, ולומר שלקח שמה אחרת וסובר הרג קל מכולן ולהקל עליו, א"כ באשת איש מגלגל בחנק, עיין סנהדרין ג"ב ב', ובויקרא כ' יו"ד אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו תרגם נשואה וארוסה, אפשר סובר כארוסה שלם הוא הדין נשואה חנק, ועתו' סנהדרין נ"ג א' ד"ה

קמפלגני, ברמב"ם הל' סנהדרין פט"ו, כל מקום מיתה סתם חנק, משמע כרכי, ולא משום אין אתה רשאי למושכה כו' ועלח"מ, ולכאורה נ"מ בנתערב אשת איש כב' רוצחים, זיל בתר רובא ואין שקר דלמא גם היא כסייף לחד תירץ כתוס' סנהדרין הנסקלים בנשרפים, וזה אינו להמעיין ברש"י שם ואין צריך לפרש והבן.

**הך** – מתורגמן ומוסיף ערוך הליכה, ובגט "למהך" יש מפרשים הוי' קידושין, ולכאורה שיעור בגט, ופלגש נמי מותרת למהך למיזיל ושלמים הם אתנו, ושאר דברי הגט יבואר אי"ה כל אחד בשורשו.

**ו. זה** – שמחה, וז"י – צער, וערוך הביא גמרא דסוף מו"ק נשי דשכנציב אמרין ווי לאולא ווי לחבילה, פירשתיו בריש האגרת נלפני א-ב השלישין "שכנציב" תרין מלין שך נציב יע"ש מוסר.

**ורד**, שיר השירים (כ' א') אני חבצלת השרון שושנת העמקים, ברד"ק רוזא ועיין פרש"י שושנת ההרים ועמקים, והראב"ע יע"ש. ובתרגום [שיר השירים שם אני מתילאן לכרקום רטיב וכו' כוורדא וכו' ובמתורגמן בשורש קרכום לא מצאתיו, ובשורש כרכום מורא כרכומא ספרים אחרים יע"ש, ומשמע וורד בחד וי"ו, ויש ספרים ככ' ווי"ן].

**ז. זונה** – כבר כתבנו באגרת הקודמים, במתורגמן מלת זונה פעם תרגם טעה ופעם זנות, פעם נפקת ברא, פעם פונדקיתא, ופלא בעיני מ"ש רש"י יבמות דף ס"א ע"ב זונה כשמה, ציין רק מלת כשמה לשון טועה שמועה מבעלה לאחורים זונה אשת איש, נתכוין למ"ש התרגום זונה בכהן – מטעיא, ואל תחלל בתך להזנותה – לאטעיותא, ולא ציין על מלת זונה כשמה, כי מלת זונה אין המובן ממנה אשת איש רק כשמה שקורין העולם, והמתרגם מטעיא ולשון טועה בארמי כתועה בעברי כמ"ש המתורגמן, והיינו תועה מרשות לרשות תועה בשדה וכדומה, היינו יצאה מרשות בעלה לאחרים, ורבי אליעזר לשיטתיה בסנהדרין דף ע"ו אל תתן את בתך להזנותה – חמשיא בתו לזקן כו', וכדינה פנויה היתה, גם אשת איש אין הפקר מתרגם נפקת ברא כעין מטעיא, וביונתן אתתא מטעיא נפקת ברא כעין זה כו'. ערש"י ורא"ם ז"ל שם ובספר המגיד הארכנו. **ראה נא איך ללמוד רש"י ז"ל.**

**ח. חכו ממתקים** – שיר השירים, במתורגמן כל מתוק תרגם בסיס או חלי וזה [תרגם] דובשא, רמז הלומד דין ומצוה כאלו עשה המצוה, והפילפול שבו אעפ"י שבמקומו אין מועיל, מהני דברי תורה עניים במקום זה ועשירים [במקום אחר] כו'. גם ילמוד ולא יצא חוץ לשיטה חז"ל עפ"י פילפול, כדבש מתיקות, ושעוה פסולת מאיר הוא וארסיי ג"כ, זכה נעשה סם חיים, וז"ש חכו חייך טועם וכלו מחמדים, וז"ש שכר מצוה ותורה הטעם ופילפול שבו אור מאיר למרחוק במקום אחר. ובשופטים (י"ד י"ה) מה עז מארץ ומה מתוק מדבש, כי הדבש טבעו המחזיר [דבר] הנופל לתוכו לדבש, עיין אר"ח סימן רי"ו מוסק במג"א (פסקי), "ארי" היצה"ר קשה כי גוריא דנורא (סנהדרין ס"ד ע"א) יתגבר כארי לא יותר פן יתגרר בו, חכו ממתקים ממתק לגוף ונפש, יו"ד מ"ם הרבים, ומ"ם היתרון ערד"ק והבן.

**חזר** — במתורגמן משלי י"א נזם זהב בנחירי דחירתא בלשון נקיבה, ותמהתי בו יע"ש, ועיי' ר"מ אלשיך ברב פנינים א"ש דימה זונה, לחירתא ומכואר הוא. ועיי' הראב"ע פ' חיי שרה נזם תרין נזמי אוזן ונזמי האף יורד ממצח ע"י חוט, רמז כי מצח הזונה בלי כושה כבהמה, והנזם אף הוא היופי, ופרצוף פנים מקורה ממצחה הנחושה והבוזי, ואיך תשכב עם בהמה, וזהו אשה יפה וסרת מעם מעצה בלי הכנת כבהמה והבן.

**חשש** — הפרש בין חשש בעלמא ומדרבנן ובין ספק שהוא מדינא לחומרא, ויש אומרים מן התורה לחומרא, וערש"י כתובות י"ג א' משום חששא דנתין וממור אף רוב כשירים אפ"ה בעינן ברי דידה לר"ג ואף ברוב פסולים נאמנת ולא מספקינן לפסול לה, השמיט נתין וממור, לומר עכו"ם ועבד הרוב, אפ"ה מהני ברי דידה לר"ג. ובקידושין נתן הוא ואמרה היא ספיקא וחיישינן מדרבנן, כי מן התורה אוקי אחזקה ולמ"ש בפריי ליו"ד כי ספקא דדינא לא אוקי אחזקה, כההוא בעיא דשהה במיעוט סימנין, אפ"ה כאן רק חששא כו', וערמב"ם ובשו"ע אה"ע השמיט חיישינן מדרבנן ובהו"ת כתובות הארכנו.

**חמה המיך חמותי** — שם זה על אבי ואם של בעלה, חותן חותנת על אם ואבי של אשתו, ובדרז"ל מצינו גם על אבי ואם אשתו חמיו חמותו, האוכל אצל חמיו כיהודה בריש יבמות, חמותו, ערד"ק ומאיר נתיב, אבל חותן וחותנת לא מצינו על אבי ואם של בעלה אף באשה, והמעם איני יודע למה, ואולי חמי בתרגם ראה — דחמית יתהון, ומדרך שאם בעלה משגיחה על הכלה הן לישר בדרך ישרה, וגם לרעה — ה' נשים השונאות (יבמות ק"ז ע"א), ומש"ה נקראת חמותה, ואגב האישי ג"כ חמי, משא"כ אם אבי האשה דרך לקבל קידושי בתו נערה ובין שניהם נגמר החיתון, נקרא חותן חתן ואגב חותנת כו' — ולפ"ז אבי זקינה של אשתו ג"כ חותן.

**מ. ממון** — בערוך הביא סוכה כ"ט ב' משמע אוצר המלך כברייתא שם, ותרגום (אסתר ג' ח') אין שוה להניחם — סימני, אבל ברש"י משמע סתירה — נטמעיין וכלים מאיליהם, וערד"ק בשורש טמה, והוא ג"כ בארמית מתורגמן, ולא תשעינה עיני רמאים ישע"י ל"ג, וטמטאון ורבאין, חולק על ברייתא יע"ש, ויראה נטממין ולא יקבלו שפע וריווח, וממילא כלים, וזה פירוש שלישי והבן.

**טבח** — ענין זביחה, ערד"ק בשם רבי יונה, טבח — בישול, ורש"י פ' וישב שר הטבחים שוחטין בהמות המלך, והראב"ע יש מהן הריג"ה ובישול ותרגום ארמי נכון, היינו רב קטוליא, יתכן הרג וזביחה וקרבי יונה, ובמתורגמן טבח דבא קמל יע"ש. וערא"ם ז"ל בלשון הקודש טבח רק זביחה וצ"ע, עיי' מאיר נתיב. במלכים ב' כ"ה נבזראדן רב טבחים ושמואל א' ח' י"ג לרקחות וטבחות מבשלות כרבי יונה, ועתו' (רישן) חולין אי נשים שוחטות ואף אית שוחטות וכי לא יש ליקח אנשים. ערד"ק בשרש טבח בערכי טבח, וביצה כ"ה ממקום שטובחת אכילתה ערש"י מתחתך ומתעכל המאכל, פירש זביחה ענין חתיכה לא בישול, ודשמואל אפשר דרך נשי הטבחים הן מבשלות, ועיי' זביחה

יונתן פ' וישב רב ספקלמריא רק הריגה, אבל תרגם ארמי אונקלס יפה תרגם קטוליא כולל זביחה והרג. עמ"ש אי"ה בשרש תקף.

**יוד. יאה, ושפר** — בארמית, להמעייין יש הפרש, כי יאה עפ"י הרוב שורשו יופי והידור, ושפר עפ"י הרוב טוב וישר והעמדת הדבר על מתכונתו, וז"ש המתרגם יפת תאר — שפירת בריזוא, יפת מראה — יאה בחזווא, היינו שפר בריזוא תאר, ויאה בחזווא זיו קלסתר. עמ"ש אי"ה לקמן בשרש קלסתר. ופ' כי תצא יפת תואר שפירת חיוו, הרכיב, בעיניו דומה לו שהיא נאה עיין הראב"ע, ובקדושין דף כ"א וחשקת אעפ"י שאין נאה, כאלו אמר טוב במראיתו של הרואה ועיי' תרגום יונתן. עיי' ר"מ אלשיך פ' כי תצא הבא לטהר מסייעין לו, אויביך המיוחד לך הגדול מחבירו כו' צריך תחבולה שלו מלחמת חובה, ושביית שביו מזדון זכות, ועיקר תהיה וראית בשביה אשת איש הנשמה אפילו ע"י נלגול צריך אתה לתקן, כ"ש שלך יפת תאר בת מלך נכרת בתאר, אעפ"י שאבדה זוהר ומראה שלה ע"י עון נכתם עונן, אבל כבסי מרעה לבך בהמיות הלכ אז מהני, עיין במפרשים ז"ל והבן זה ובדרוש הארכתי.

**כ. כלומר** — כתובות דף מ"ה כלומר ראו גידולים, כלא אמור יש בו קצת מהדוחק, ורש"י קידושין דף ע"ד וכהן הוא כלומר מיוחס, ועיין הרע"ב פ"ק דכתובות כי י"ל ר' אליעזר דמשנה כתובות אם הוא ר' אליעזר דיבמות דף ס"א פנוי על הפנוי' זונה ע"כ לתרומה מיירי דלאו זר אצלה כפירש"י קידושין שם, ומעוברת על כרחך גמר ביאה, דאין מתעברת בהעראה, וסובר ביאה אחת עושה ב' איסור נתחללה כבר, ע"כ כהן אינו רק מיוחס, משא"כ אי ביאה אחת אין עושה ב' איסורין א"צ לכלומר עיי' מל"מ הל' איסורי ביאה, ובהו"ת הארכנו אי לאו דקדשה בהעראה וכאן אין להאריך.

**חומה — כותל** — בלשון הקודש, שיר השירים אני חומה אחר כתלינו, וארמית כותל עיין מתורגמן, וחומה בא נקיבה דברי הימים ב' ל"ג י"ד בנה חומה חיצונה, כותל — לכאורה זכור במסכת כ"מ (דף כ"ה ע"ב) כותל ישן חדש מוחציו כו' וב"ק י"ג ב' נפרצה פירש"י ז"ל נפרצה כותל מאליה, אולי בא זכר ונקיבה וברמב"ם ז"ל פ"ד מהל' נזקי ממון נפרצה מחיצה, ערד"ק בשרש חמין ביחזקאל יע"ש, ומחיצה י"ל בלשון נקיבה.

**כבד** — אבר הכבד פעם זכר ופעם נקיבה, משנה תרומות פ"י מ"א הכבד אוסרת ואינה נאסרת שהיא כו' — נקיבה, וחולין ק"י כבדא מה אתון ביה — זכר, ותרגום כבדא לא כבדתא (אל"ף לפעמים זכר) וכאלו טרפות ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום וסיפא נטלה הכבד נשתייר הימנה כזית לכאורה רמז למקום חייתא כליות או טרפשא שם נקיבה עיי' יו"ד ס"י מ"א ולהכי זכרו בנקיבה. ומוסר — אית כבוד זכר טוב, אבל כבוד נפש הכעסניות המשתוררת תש הולך וכלה, בנקיבה הכבד אוסרת ואינה נאסרת על דרך ידיה אסורות פולטת ואינה בולעת, אשרי שומע ומקבל תוכחה שמעו ותחי נפשיכם, תרתין כבדין טרף ומבלבל אשרי מי שמקבל תוכחה.

**כנה** — ערד"ק ומאיר נתיב, בלשון הקודש ההעלם וכסות, המכונה בגימין — שמו

המיוחד נתעלם על ידי שם הלע"ז שקורין אותו. ובמתורגמן אז הוחל לקרא בשם ה' תרגם ירושלמי ומכניין בשמא דה' כי לא אלקים המה יע"ש, הכי נמי המכונה ואין זה עיקר שמו.

**ואגב** אבאר בשרש חנך ברד"ק ומאיר נתיב חנך ההתחלה בלשון הקודש היינו התחלת משפחה, בניסין דף פ"ח ע"א עד יו"ד דורות או ג' דורות וזה וחניכה, אמנם חכינתו בארמית שורשו חכן ובערוך ובמוסיף על ולחם עצלות דברי נרגן מתורגמן בחכינות, ויראה כמו דופי וגנאי, ובמתורגמן בשרש עמל הביא זה התרגום ובשרש חכן לא מצאתיו. ומגילה דף כ"ח אמרי לה בחניכתו וברש"י שם יראה להיפך, ובתענית דף כ' ע"ב בחכינתו יראה כמו בחכינתו, ועיין ערוך שרש חנך והוא פלא כעיני, ונ"מ טובא לגיטין, וברמב"ם ז"ל פ"ג מהל' גירושין לא מצאתיו זה עד עשר או ג' דורות וחידוש כעיני.

**5. לבנה חמה** — בלשון הקודש, וכן שמש ירח שיר השירים ו' יפה כלבנה ברה כחמה, וברד"ק שרש לכן לבינה לובן מלובן באש לבנה על שם לובן. שמש כן תרגומן בין ערביים בין שמשיא מתורגמן, ומוזה בין השמשות יע"ש, ולכאורה בין השמשות שימוש שמש, וירח תרגם סהרא, אסתר על שם אסתר יפה כלבנה ערוך ערך סהר, ובמוסיף אסתר על שם כוכב נוגה נקרא כן, ובמתורגמן ונקרא אסתר סטילה בלע"ז על שם כוכב יע"ש. ובית שמואל אה"ע סי' קכ"ט בשמות נשים באל"ף ושי"ן לא מצאתי שם זה. ובא' סתירה בה"א, צ"ע קצת, חדא בארמית יש לומר באלף, ועוד דיגזור מאתל. ושמעתי שם אשה סטרנע, י"ל נגזר מאסתר וראוי לכתוב סתרנא בתי"ו, ונר"ן נוספת, וכל זה צריך עיון.

**מ. מיימון** — ברד"ק בשרש תכה ומכלל לר"ש בן מלך במלכים א' פסוק יו"ד ותכיים יש אומרים פאוזן כתרגם טאסין, ויש אומרים חיה שקורין גאט"ו מיימון, ואולי שם האיש מיימון על שם החיה כמו לייב וכדומה, ובית שמואל בשו"ע אה"ע בשמות אנשים מימון בחד יו"ד וצ"ע.

**מתא** — בגמ', עיין ב"י אה"ע סי' קכ"ח בשם המרדכי הל' גיטין משמע מתא כולל כפרים ועיירות גדולות, וכותבין דמתקריא היינו-עיר נקיבה, כי מקום זכר הוא. ובסידור מהר"ם פדוואה ז"ל מתא שלא יאמר כפר הוא, משמע כפר כותבין כפר וצ"ע.

**נ. נפק** — תרגם של ויצא, והליכה תרגם ואזל, ויצאה שייך ממקום זה לבד, והליכה ג' נדרים, ממנו, אל מה שבין, ואליו. ערש"י פ' לך התרחק וצא יע"ש וברא"ם ז"ל, וז"ש ויצא מבאר שבע וילך חרנה הול"ל וילך מבאר שבע לחרן, אלא יציאה מיד עשה רושם.

**נאה** — ערד"ק בשרש אוה ותשבי בשרש נאה ויאה, ובהגדה כי לו נאה כי לו יאה, אם נאה לשון הקודש משורש נאזה תחלה, ויאה ארמית. ובירמי' יו"ד פסוק ו' לך יאתה תחלה שורשו נאה ערש"י שם, אתי שפיר הכפל בעברי ומתורגם, אבל אם אוה שורשו יופי, ויאה ג"כ יופי ונאה תלמודית, קצת קשה לומר תחלה נאה ואח"כ יאה, ומש"ה

הרד"ק לשיטתו, ועיין תשבי והבן זה\*. ובתפלת ח"י הטוב שמך ולך נאה להודות ועיין במתורגמן, ויראה לפרש מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים מאין כמוך, כי מלך בשר ודם מקלסין גבורה ומורא על שם מלך במשפט יעמיד ארץ, אבל שבחיו יתברך גבור שותק מה שבניו בגלות הן גבורותיו, נורא יראת התרוממת כי ישראל מכינים מעלותיו יתברך, וז"ש אין צריך לומר מלך על הגוים פשיטא מהללים אותו ביראה ומורא, אבל בניו מהללים אותו ביראת התרוממות וזה כי לך יאתה שבח זה, ובזהר אבל בישראל כו' והבן זה.

**ס. סממית** — שקורין שפין בסמ"ך, ובמשלי ל' "סממית" בשי"ן שמאלית, ובדפוס בימין טעות סופר ועיין רד"ק ומאיר נתיב ומכלול בן מלך בסי"ן שמאלית, ושבת דף ע"ו ע"ב סממית בסמ"ך. וברד"ק יש מפרשים כמא"ף ארונדל"א ויש מפרשים עש היינו שפין, עיין במגיד. וביו"ד סי' פ"ב בט"ו ונקודות הכסף צפור דרור טהור או טמא ובשרש דבר ברד"ק עוף טמא. והתרגום בתהלים פ"ד צפור יונה מצאה בית ודרור שפנינא אצל מזבחתיך בזמן שביהמ"ק [קיים] שכשירים למזבח. ובמשלי כ"ו כדרור לעוף פרחתא אלמא יש דרור טמא וטהור וערד"ק תדולים.

**רמז** (משלי ל') שממית בידים תתפש, אין מקבלת מרות דרה בית כבשדה, אף בזמן ביהמ"ק שלמו אומות העולם בנו מחמת עוונותינו, והיא כהיכלי מלך, כי היכל יאמר ארמון המלך, אבל בית הוא פנימה שם לא יגורך רע, לעתיד לבוא בית ה' ישע"י ב' בית יעקב, שם אין שליטה והבן זה\*. עמ"ש אי"ה באות שי"ן.

**סגל** — מתורגמן תנועה סגל ג' נקודות ביחד דומה לאשכול ענבים, ומתרגמינן בירושלמי אשכול ענבים סגולתא דענבין וערד"ק בשרש שכל. עיין פ"ו דפאה וברמב"ם פ"ד הט"ו מהל' מתנות עניים. והייתם לי סגולה בסגל ג' ביחד כהן לוי ישראל. תורה נביאים כתובים באשכול ענבים ויין המשומר כענבים, שניכר בעולם הבא כמו שכתב המטה משה הביאותיו בהקדמה למשכצות זהב.

**ע. ענה** — עינוי. ופ' תצא (דברים כ"ב כ"ד) בנערה מאורסה ענה אשת רעהו עיין כתובות דף ל"ט ע"ב, והרמב"ן, ואגב שדה ועיר צ"ע עיין הרמב"ן וברמב"ם פ"א מהל' נז"ב והל' סנהדרין, התראה שיקבל בפירוש א"כ אין חילוק בין עיר לשדה, ובחזקוני הבנתי מלתא דרבא כתובות דף נ"א תחלתה אונס וסופה רצון יצויר זה, וקשה בעיר נמי כל שבאו עדים באמצע והתרו כבר בעולה היא וחנק, ועיין קידושין (דף ט' ע"ב) באו עליה [נעשרה] ועדיין בתולה שלא כדרכה. וצ"ע שלא כדרכה דלא נהנית אי שייך יצר אלבשה, ועתו' יכמות דף נ"ט כ' בהעראה יע"ש. וביונתן ולנערה לא תעשה דבר ויפטרנה בגמ' - דאסורה לבעלה, י"ל או דחד ספק שמא צעקה אסורה, עיין כתובות פ"פ וברא"ש שם, ולמ"ד דמותרת לומר באונס, י"ל בכה"ג מיירי תחלה באונס לא תעשה דבר מספק, ואסורה לבעלה חיישינן שמא ברצון ממש או כאכזה דשמואל עיין אה"ע סי' קע"ח.

**פ. פטורין שבוקין תרוכין**, בגט אשה, עיין תה"ד פסקיו סימן רכ"ח ספר ואגרת לשון הקודש וגט דחו"ל וארמית, ומ"ש שביק תרגום של עזיבה, ואמנם במתורגמן וערוך שבק גרושה, תרגם ירושלמי שבקה יע"ש והיא היא (וכעת לא מצאתי בירושלמי כן). נמצא גם פטורין לשון אונקלוס כפ' תצא וספר תרוכין יונתן שם ואגרת שבוקין ירושלמי שם, וכישע"י נ' אגרת. ובסוף מסיימין ודן בלא יו"ד אעפ"י קורין דל"ת בצ"ר, עיי' בית שמואל אה"ע סי' קכ"ו, ספר תרוכין גירושין, ואגרת שבוקין ג"כ גירושין, ומפני שיש למעות תרך קללה שבקין חובין עיין מתורגמן בשרש תרך ושרש שבק, לכן מסיימין גם פטורין שלוח במתורגמן, ובלשון הקודש פתוח פטר רחם פוטר מים פתוחה מכבלי העיגון נ"ל לשון מבורר טפי.

**פריך** — קושיא, תירוצא — פירוקא, קושי הבנה פרך רציצה ושבורה ערד"ק ומאיר. נתיב בשרש פרך, תירוצא טוב וישר מתורגם ותרין מיושב, שינויא, שינוי ממה דסלקא דעתא, פירוקא מלשון פרקו נזמי זהב הסרת הטענה. ובלשון חז"ל פרק — אבר, מגורה של פרקים, זמן — בו בפרק, עיין תשב"י וערוך בשרש פרק, ופסחים מ"ג א' הגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים ורש"י כאלו הגיעו לפרקן, ובשבת דף פ' נראה הגירסא הגיעו ולא הגיעו לבד, ותוספות נראה מפרשים "לפרקן" למ"ד הקירוב, קרוב לפרקן ולא הגיעו עדיין לפרקן, טופלת שיהיו לבינים לא הסרת שיער, גרש"י מפרש הסרת שיער, ובמז"ק דף מ' ע"ב לא הגיעו לשיער, ותענית מ"ז ע"ב פרקו נאה הציון ברש"י וכתב אפילו כשעמד "על" בחרותו היה נאה בלי שם רע, משמע רמז למ"ש ואל תעמוד על הפרק להכרית עובדיה א' י"ד עיי' מאיר נתיב, וכולן י"ל הפרשה בפרשת דרכים, ככה כאן כשעמד בפרשת דרכים בימי הכהונות שאז יש בחירה בידו בחר בטוב ומאס ברע, וזה בפרשת דרכים לאיזה דרך יפנה, משא"כ נשא אשה ובימי זקנה קצת אין בחירה חפשיית כל כך, ויהיה פרק הפרשה, לא זמן, ומה קורין **בחר** לרך בשנים, וברד"ק בשורש בחר, שבחרין אותו למלאכה ומלחמה ובשורש פרק יע"ש נ"ל\*.

**צ. צורת הצדיק** — רמז נפלא בספר החיים להגאון מוהר"ר חיים ברבי בצלאל ז"ל, ולי העני קצת תוספת כי צורתה נו"ן יו"ד סומך נופלים נושאים על שכמם יו"ד אות ברית קודש יהדות עול המצות והיינו כשהיו"ד על צוואר הנו"ן לא כשהיו"ד בירך להמעין בבי' ולכוש באו"ח סימן ל"ו בתמונת האותיות כשהוא בצוואר ענקים לגרורותיך משא"כ למשא בגוף ואותי השלכת אחר גיווך מלכים א' י"ד ט' בירבעם ח"ו שאנו נושאים היוד רק למשא כבד ורק ליוהרא אז מתכבד בתורה ומצות זה קשה מאוד ד' הטוב יכפר אמן. ומה פעם נקרא צד"י ופעם צדיק עיין תשב"י וערוך, והיינו כשאנו בגלות המר ונושאים היוד לעול ומשא בירך וגוף צדי לשון שממה וריקות ולע"נ עיין במתורגמן, משא"כ בזמן המקדש וגאולה אחרונה צדיק יסוד עולם ויפה מאד רמז זה, והיינו בלא תעשה יאמר אפשי ומה אעשה, וזה המשא על שכמו, ומיהו בלא תעשה שיש חימוד אל יתגרה ביצה"ר, עיי"ש בספר החיים מזה, משא"כ במצוות עשה יקיים באהבה רבה והכן. והוא סוד נפלא ציצית כרוספדין רבים על ציצית הכנף כרוספדא

עיין מתורגמן לשון יחיד, וערד"ק ומאיר נתיב וערוך ומוסיף בלשון יווני שפת הבגד, עבי' ושו"ע הל' ציצית אי צריך לחתוך חוטי היוצאים מהבגד ואולי מפרש התרגום ונתנו לציצית על ציצית הכנף וא"צ לחתכם, והטעם הוא טעם ופסק יע"ש וביונתן, ומש"ה ציצית שהם חובה רבים כי הם רומזים כל אחד לסוד, ומאמרם ז"ל קלוסו של משה באז, א' מושל על ז' כוכבי לכת, פתיל תכלת דומה לכסא הכבוד, משא"כ ציצית הכנף שפה אחת לכולם תרגם יחיד נ"ל\* רמז יפה.

**ק.** במתורגמן חידוש בפסוק מהר קח הסוס והלבוש מן קרק מדינתא, אולי העיר קראקא במדינת פולין עכ"ל, היא עיר מלוכה ויהיה קרק כפל כמו קרקר שלומדים בה תמיד תורה ורבותינו (ג"כ בצע"י) [נחם כבוד בגע"ן] שם כידוע, כי הכריע איסור הל' עומר שלומד עם תלמידים כו', ואם שרחוק הוא מכל מקום העיר הזאת מפורסם בתורה וגדולה.

**קץ** — עיין רש"י והראב"ע סוף או התחלה הפרש יש, קצה איזה צד, וקיץ הוא סוף. וערד"ק בשרש קצה קצץ קיץ ירמיה ל"ד יע"ש, ומתורגמן בשרש סוף תמה מ"ש ריש, וי"ל שמואל ד' קצה המטה ממש מלוכלך בשיט אין דרך למעום בו, גם בגדעון שופטים וי"ן אין דרך כבוד למעלה גם אשר כידו מיותר לומר בצד שכידו והכן.

**קלסתר** — בתי"ו או בתי"ת, עיין ערוך ומתורגמן, ומשמע שכולל תואר פנים עם זיו זוהר. וערש"י בראשית כ"ט ורחל יפת תואר ויפת מראה זיו קלסתר ובמתורגמן שרש זיו הביא הזוה"מ בהם בראשית י"ד שם מקום ובירושלמי זיוותא דבהון, ובראשית רבה פרשה מ"ב ועיין מתנות כהונה עשרות קרנים גבריא זווים זותנא דבהון, "בהם" כאלו קמץ סגול ועיין מאיר נתיב שם, וכן העתיק ירומינו בלאטין יע"ש במתורגמן. (נכסים נכסים מזה נגלים לזה, זווים זווים מזה לזה, וי"ל זוו הוא מטבע כסף צרוף הנאה לובן והכל כוספין אליו שע"כ נקרא כסף, ועל דרך שכתב בס' החיים במלכים א' אין כסף לא נחשב בימי שלמה כלומר אין לו שמו כסף לחשוק כי לא נחשב, זווים זיו זוהר ומראה כמו זיו אילנות, והנה כותבים מאה זהובים פויליש רייניש א"י מהן כי הזהב אינו כסף).

**והנה** בב"מ פ"א א' מיד נהפך כו' משמע ביום הגמל, וברש"י ורא"ם בשם תנחומא צר במעי אמו, וי"ל שניהם אמת במעי אמו צר תאר מחוגה פנים, וצר כאלו אמר צור או ציר לשמן ציון. עיין מתורגמן בשרשם, וביום הגמל נהפך מראה זוויו וזהרו גם כן לאברהם ממש בלובן ואודם וכדומה. והנה ספר בארמית מטבע במתורגמן וערוך על פסוק כשכיר יקוה פעלו אויב כ' סוטרית, וקלסתר ב' תיבות קלס סתר, כלומר שכח של מטבע כאברהם, וביום הגמל נהפך הזיו וזהר שהוא הלובן ואודם שניכר בפני אדם בעת כעסו וזעמו בעת הסתרת פנים, עיין מתורגמן בשרש סתר והכן זה\*.

יותר לא נמצא, וכנראה מחמת אפס מקום לא הדפיס יותר, עיין לעיל אות ט' ערך "טבח" ציין לשורש "תקף", וכן באות ט' סוף ד"ה רמז ציין ש"ן, ולא נמצא כאן על אותיות אלו.

(שני מכתבים הבאים נדפסו בירחון "כרם שלמה", תשואות הן לירידי מוה"ד שמרי ציטראנענבוים הי"ו על הרשות להדפיסו בכאן).

ב"ה יום ד' מו"ב אדר התקמ"א פה לבוב

אל כבוד אלופי קהל קודש פפ"ד הנגידים הגבירים המפורסמים מנהיגי עדת ישרון כ"א קרגו ומזלו יתרומם ונזכה כולנו לראות בנין בית הבחירה על תלו מתקומם והכהן מלובש באורים ותומים אמן.

בנידון הרבנות בקהלתכם, אם מה' יצא הדבר יהי' למז"ש לכם וגם לי אולי אוזכה ללמוד שם בתמידות ולהדפיס ספריי בחיי כי זה כל מגמותי. ואמנם זה יצא ראשונה להודיע לי אם הוא בהסכמה אחת ושאלו שום חולק בדבר כי מפני המחלוקת אני בורח כבוד מן הנחש וטוב לי פת חריבה ושלום בו כי ת"ל פה לבוב עיר הגדולה לאלקים יש לי פרנסה בצמצום כי כן טוב (שאכל) [שאוכל] ללמוד, וח"ו מרוב טובה [כין] ומה לי לכסף וזהב אם ח"ו אתבטל מלימודי וכבוד המדומה ת"ל אצלי אין שום כלום, כי רועי צאן אנחנו אני ואדוני אבי הרב המאה"ג ז"ל ה' מפורסם חסיד ועניו גדול, ה' לומד עם תלמידים, בכך תודיעו לי מה מלאכתי שם כי יכול אני ללמוד עם בחורים ולתפוס ישיבה לערך עשרה או י"ב בחורים ולא יותר וגם זאת שיהיו יראים חפצים ללמוד מה שאני רוצה, ולעת עתה אני עוסק בפריי לש"ע אורח חיים ת"ל, יותר ממחצה צריך אני להשלים אי"ה.

ומה שכתבתם לי אודות הדיינות בירידים, לדידי טוב יותר ללמוד בהתמדה, בכך תודיעו לי מה מלאכתי ושירותי בעבודת הקודש שם שלא תמילו עלי עול ביותר. הכנסה לפרנסה אם יהי' די מוטב ובוודאי לא תרצו שאהי' ח"ו מחוסר פרנסה ולימוד התורה שמעתתא בעי צילותא. הילוכי כמו בפולין ראק ובריסל ושייבל בשבת, ואף ששפת יתר הוא מ"מ לא יהא שום נדנוד וספק בינינו ע"כ טוב לפרש הכל. על הוצאת הדרך עשרים הגררים אם הם עשרים דואקמין הוא מעט לפי טורח הדרך, ת"ל ידוע בכאן ובכ"מ שאין אני אוהב ממון ומסתפק במיעוט, ספרים צריך לי הרבה ואני יודע [כין] בקהלתכם יש. גם תדעו שבת אחת (היא) [יש] לי עם בעלה נר"ו וי"ה, אפשר תרצה ליסע עמי, וגם אני אי אפשר להניחה חוץ למחנתי בכך תכתבו (עם) [אם] תסכימו על זה, וודאי א"צ לפרש זה כי כל רב מוליך בניו ובנותיו עמו ואני אין לי כ"א בת יחידה אעפ"י כן טוב לפרש.

ולענין הנסיעה מכאן אי"ה אחר הפסח הבע"ל בר"ח אייר, ואפשר בחצי אייר. וכל זה אם מה' יצא הדבר בלי שום חולק, שלא יהא ח"ו קנאים פוגעים בי. זה לי שבע שנים שאני יושב על כסא הוראה פה לבוב כי הרב המגיד דפה שייך לו גיטין וחליצות ועול הוראה מוטל עליו ת"ל לא יצאתי ולא זזתי מכותלי ביהמ"ד ד' אמות ואין לי שום עסק

להיות מלכד האיסור גם אין ראוי לכל מכין להיות מכמו טובה אחרת להחזיק טובה לקהל עדתי ק"ק פרנקפורט דאדר יע"א ישמח"ל. ויתן להם משאלות לשם לטובה וכיחוד להפרנסים, האלופים מנהיגי הק"ק י"ו ה"ה הקצין כבוד הר"ר הירץ בעריצו הקצין כבוד הר"ר יהודא ליבליץ י"ו הקצין כבוד הר"ר אליהו בוקי י"ו הטיבו עמי כמה מיני הטבות קרנ"ס ומל"ס יתרומם מעלה מעלה אמן. גם קצת יחידים סגולה וכתובים לאשה החשובה מרת רייזל תמי' אלמנת המנוח האלוף הקצין כה"ר אהרון ז"ל שהיה פו"מ פה עם בנה הקצין כהר"ר יוסף נרו"ה ה"ה האלוף הקצין כה"ר חיים כה"ר נרו"ה גבאי נדקה דפה היטיבו עמי יתן ה' להם משאלות לכם לטובה אמן. ה' הטיבה ה' לטובים בהיותי מ"מ מו"ץ כה"ק לכוב היא העיר הגדולה לה' וכיחוד לפו"מ מנהיגי הקהלה. גם הסגניתו עלי הני' לתא גבירי אנשים חשובים כבוד מוה"ר יהודא ליבליץ נדק ומוה"ר אלי' ריבליץ והל"ר אשר בוקי נרו"ה יברכס ה' ויגמל משאלות לטובה אמן. גם פה פ"ק א' בסגית עלי ה"ה התורני כבוד הר"ר יהודא שו"כ דהק"ק ככל מיני הטבות יתן ה' לו משאלות לכו לטובה אמן.

יזבור ה' לטובה נשמת התורני כבוד הר"ר נפתלי הירץ ז"ל שהיה פו"מ דק"ק פפ"דא להגיתי מעצמותי סג"ס לסיוע. הדפסת הספרי תנכ"ה אמן. יזכור ה' לטובה נשמת הצנועה הכתולה עדיל ז"ל בת התורני הקצין פו"מ כבוד הר"ר נפתלי הירץ בער נרו"ה שחיה נדר נדקה בעד הזכרת נשמתה גם היה לסיוע להדפסת ספרי תנכ"ה. ושמ' אתנו איש עברי מעבר לנהר ווייסל ה"ה הבחור החשוב כה"ר יעקב כמהו"ר ר' דוב בער מק"ק ווייסגראד תלמידי עזר ליבליץ כוחו בהדפסת ספרי יתן ה' לו משאלות לכו לטובה אמן. והנה האשה אשר הנצבת עמדי כזה זוגתי הצנועה מרת טויבא שם היתה לי עזר יתן ה' לה כל משאלות לכה לטובה אמן.

# תולדות יוסף

בשם ה' ובטוהרת ית"ש.

רבינו בעל הפרי מגדים נולד בשנת תפ"ז בק"ק שטערק לאביו הגאון מוה"ר מאיר תאומים וצ"ל מ"מ ומו"ץ בלבוב, ונתגדל בעיר לבוב על ברכי אביו. אחרי נישואיו ישב כמה שנים על שולחן חותנו בעיר קאמארנא ואחר כך נסע לבערלין, ולמד שם כמה שנים בבית מדרשו של הגביר מוה"ר דניאל יפה מבערלין ושם חיבר רוב ספריו. כשחזר ללבוב נתקבל שם למגיד מו"ץ וה' שם בערך ז' שנים עד שנת תקמ"א, שהוזמן לבא לכהן פאר כאבד"ק פראנקפורט דאדר.

נפטר לב"ע ד' אייר תקנ"ב בפראנקפורט דאדר ושם חלקת מחוקק ספון.

עם בני אדם, אין אני איש ריב ומדון ח"ו ולא חונף ג"כ. דירתי בכאן רחבת ידיים, בקשתי שגם שם יהי כן סמוך לבית הכנסת, וצריך לי חדר מיוחד ללימוד כידוע. ועל כל זה אם בלב שלם הוא ולשם שמים, כי בוודאי מיעוט ערכי אני מכיר בעצמי וגם הלא ספריי אשר המה בדפוס הם אצליכם ספר גנת וורדים ופרי מגדים הלא תבינו שם ערכי כי יש בכם לומדים מופלגים ואין צריך לכם לבחון עוד אותי, מעט זה שחנני ה' אותי, ואשים קנצי למלין.

כ"ד א"נ עבדיכם המוכן לשרת בקודש חותם באישון לילה אור ליום ד' טו"ב אדר התקמ"א פה לבוב.

נאום הצעיר יוסף באאמ"ו הרב מוהר"ר מאיר ז"ל תאומים בעמ"ה ספ"י וג"ו כעת מגיד מו"ץ וה' שם בערך ז' שנים עד שנת תקמ"א, שהוזמן לבא לכהן פאר כאבד"ק פראנקפורט דאדר.

\*\*\*

ב"ה ט"ו אייר פה לבוב

לכבוד האלופים הגבירים המעולים פו"מ קהל עדת ישורון ק"ק פפד"א קרנם ומזלם יתרומם עד לשמים ויזכו לראות בנחמות ציון וירושלים אמן.

ג"ק הנכתב יום ה' ר"ח אייר בא ליד יום ג' י"ג אייר ושטר הרבנות הנכתב יום א' י"ב למב"י עם אנ"ש מאלופי הקהל הנכתב יום ג' כ"ט ניסן בא ליד יום ד' לעת ערב ע"י הרבני הקצין הנגין מו"ר אברהם ר' אורי מזאלקווי וחי' לעת ערב הי' אור בראותי כוונתכם לשם שמים, גם אני מוכן ברצות ה' להקדים ביאתי במה דאפשר וצ"ל מוד תורה לשמה כפי אשר יורוני משמים ובפרט עם בחורי חמד הרוצים לשמוע דבר ה'. וקבלתי מהנגיד הנ"ל שלשים אדומים רענדליך על הוצאת הדרך, ובאמת כי הנגיד הנ"ל טרח בשבילי ובשבילכם הרבה, אם לא ראיתיו לא האמנתי בכמה מטרות כראוי לו כמ"כ ובאשר הוא ממשפחת רם נכד הגאון ר"ח ר"ל מלבוב, ואשים קנצי למילין ה' יתן לנו לב טוהר לעבוד ה' עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים אמן. כ"ד א"נ דש"ת ומצפה לראותכם עם בניכם וי"ח בשלום ובכבוד.

הצעיר יוסף באאמ"ו הרב המאה"ג מו" מאיר ז"ל תאומים בעמ"ה ספ"י וג"ו מ"מ ומו"ץ פה לבוב ומצ"פ לק"ק פפד"א יע"א.

ואני פורס בשלום יחידי סגולה שכאן על החתום בשטר הרבנות כולם יעמדו על הברכה בבני חיי ומוזני מעתה ועד עולם וכל בני הקהלה מרבא ועד זעירא בכלל הברכה, אמן.

יוסף הנ"ל

ז' הרב הגאון הקדוש ש"כ המחבר מ' יוסף תאומים ז"ע, היה בן הרב הגאון מ' מאיר תאומים וצ"ל שה' מ"מ ודרשן ומו"ץ בק' לבוב ומקורם בק' ליוברשוב. בע"ס ברכת יוסף ואליה רבה (ואלקווא תק"ו) גופת צופים, וטאירת עינים (פפד"א הקנ"ב). בן זרוב טו"ה יוסף מק' סוויז, וכתב אל ידנ"פ הגאון המפורסם מ' חיים דובער נראם שי' אבד"ק פעטרייווא וצ"ל ראיתי בס' אנשי שם סי' שנ"א שכ' שהר"ר מאיר היה בן הר"ר שמואל תאומים מפראנ, ושמועות נפל בס' מצבה קודש בהעתק נוסח מצבה קבורה ע"כ, ובאמת המעשה עמו ובטח עינו המערה בראותו כהתה שער ס' גנת ורדים, ופרס"נ אות שכ' ביחוסו, נכד הרב מ' שמואל תאומים מפראנ" הכין שהפרס"נ הי' נכד סמ"ש, ושפט שה' אבי אביו מ' מאיר, ומעוה לעולם חזור, דמלכד דצ"ל דקאי על אביו הרב מ' מאיר והוא הי' נכדו של ר' שמואל מפראנ, עוד זאת שאין הכרח שהכוונה נכד סמ"ש, וכבר ראינו שכותבים כלשון נכד גם על קטן מלפני כמה דורות כנהוג. ונ"ע הלכות קטנות ח"ב סי' שי"א כלשון וקני אם כותבין דוקא על אבי אביו, וכשה"נ אות א' סי' קצ"ט, וחיים שאל ח"א ס"ס ס"ח, ואף שאין בירי כעת ס' ברכת יוסף שסמס יתברר הדבר היטב, מ"מ ברור לי שכן הוא וערה המצבה כזה שסמס אביו הי' מ' יוסף, ויקרא לבנו ליוסף בשם אביו עכ"ל, ולכרי יר"נ הג' הו"ל נכונים כי ראה בסוף הקדמת הגאון המחבר וצ"ל לס' נטריקן הוה, שכ' סייסתי הקדמה היקרה הוה בעוה"ש' היום יום א' ראש חרש כסלו שנת חמשה אלפים וחמש מאות וחמשים ושתים לביאת עולם פה קהל קודש פפד"א יע"א, עיר מולדתי בק"ק שטערק סמוך ונראה צ"ק לבוב, לעמבערג עולם פה קהל קודש פפד"א יע"א, מאיר וצ"ל במהר"ר יוסף מק"ק סוויז ואמי מורתי הרבנית הצנועה מרת נישל שחתי' בת הקצין מהר"ר שלום וצ"ל מק"ק שטערק בנוסעם צ"ק לבוב דרור שם הביאו אחי ואו הייתי בן חצי שנה, ובלבוב נתגדלתי והייתי שמה מגיד מו"ץ בערך שבע שנים מסלא מקום א"א הרב וצ"ל, וכעת אני כאן קבלוני קהל קודש דאב"ד ור"מ פה פפד"א וכו' ע"ש, ועיין בשם הגדולים החרש מערכת מ' אות י"א, ופ"ע י' אות ק"ז שכ' אשר הגאון הגדול המפורסם מ' שמואל תאומים מפראנ (וקניו של הפרי מגדים הנאונים היה וקני' מ' אריה ליב תאומים אבד"ק קרעשוב ומ' חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא בע"ס קונטרס ר' חיים יונה, ואחיהיהם היו א' אשת הנ"מ שלמה אבד"ק פינמשוב בע"ס ויקהל שלמה ונכד יחסי בהק' ס' הפארת שלמה לנכדו וצ"ל, ב' אשת האלף הראש והקצין מ' מאיר קריש ר"ה יפרנס בפראנ ואחר מהשהדלנים להציל את הקצין ר' שמואל מניסע פו"מ בפראנ מרת שחתי' ע"י ערילה

## תולדות יוסף

עליה שקר כמכור המעשה באורך בקני' מנילה שמואל הפריסם דפראג בשנת תס"ב המה בני וקני' הנה"ק מ' יהושע פייבל האימים אבר"ק פרעמיסלא בן הגאון רשכבה"ג מ' יונה האימים אבר"ק מין בע"ס קיקין דינה בן הגאון מ' ישיע' האימים ספראג בהג' משה האימים מוין. הן הג' ישראל הלוי איש הורוויץ ספראג וכ"כ ש"ב הגאון"ק ספראצק במני' שליו בהג' אהרן משולם ולמן הלוי ספראג. בן הנה"צ שר וקצין מ' ישיע' הלוי מעיר הורוויץ במדינת פיהם. וכפי המספר ה' הוא הארון של העיר הורוויץ ואח"כ בא לפראג וקראו אותו איש הורוויץ על שם עירו. אשה וקני' הג' יונה האימים הג' היתה בת הג' מאיר קאצניעלנבון אבר"ק בריסך בהגאון השר ר' שאול וואהל ולמעלה בקורש כמכור בס' דעה לנבונים וש"ס והג' מאיר מבריסך הג' היה חתן הגאון מ' פנחס הלוי איש הורוויץ. פו"מ רד"א מקראקא בן הג' ישראל הלוי ספראג הג', ולמעלה בקידש כמכיר בהק' ס' שטן הטוב. ובקונט' בית צדיק. ובקונט' מטה לוי שלי. אכן בס' דעה קדושים צד ק"ב דעה דברי השה"ג דח' ע"ש. אבל מ"ס נראה שה' הנה"ק המחבר מנע יחוס האימים הג'.

ג) וכן בס' אנשי שם אות שניא נוסח מצבת הג' מאיר האימים הוא בן. הלא הרעו כי שר וגדול נפל בישראל. מאיר עיני חכמים בהלכה. וי להאי שופרא דבלי בארעא. צנא מלא ספרא. הני ומהני. מגיד מישרים וימכית גדול תוכחה כמולה ואהבה מסותרה ורבים השיב מעין. ה"ה הרב הגאון המגיד ודרשן גדול בתורה החרף ובקי מוהר"ר מאיר ו"ל בן מו"ה יוסף הויס"מ ו"ל. בעהמ"ח ספר ברכה יוסף ואליהו רבה. נפטר י"ט תמוז הקל"ג לפ"ק ובוכות זה הנצב"ה וכן יד"ג הגד"ח מפעטריווא הג' עוד באנשי שם ס' ר"ה מוכר רכמץ"ל כ' שנפטר ה' מאיר י"ט תמוז תקל"ג. ובהסכמת הפ"ג ע"ס מראה כהן יום ב' ניסן תקל"ב מוכר על אביו ו"ל. ואולי ה' היות על המצבה הקל"ב ע"כ ושנה ברואה דגם זה לא יונח דאך חתם כבר ביום ב' ניסן ו"ל. יהוא לא נפטר עד י"ט תמוז. ע"כ או דנפטר הקל"א. או דמ"ס בהסכמת שם מלת ו"ל.

ד) עוד כ' יד"ג ה' הג' ו"ל הפ"ג היה חתן הרבני הנכבד מ' אליקים ו"ל מקפרא. וישיב שם בקפרא כמה שנים עה"ת. ובס' נגה ויורדים כלל ס"ה ופרמ"ג ה' פסח ס' תס"ו משבצות סק"י הביא הוראות שהורה בקפרא. ובכלל ג"ט בני"ר הביא מה ששאל ממנו הג' שאול סרגליות אבר"ק קפרא. והוא שהיה אח"כ אבר"ק לובלין בנו של הנה"ק בעל מאיר התיבם בידע. ובשנת תקצ"ו נמר שם בקפרא ספרו ראש יוסף על הלוי קצ"ל. ובגנת ויורדים כלל ע' כ'. בשם גיסי הרב החסיד המפורסם בחסידות המנוח כבוד מוהר"ר אהרן בהמניח מ' אליקים ו"ל מקפרא וכו' ע"ש. ושם הובא גם ח"ת מאביו. וחותם א"ע. כ"ד מאיר בסהור"ר יוסף האימים ו"ל מגיד ק"ק לביב.

ה) עוד כ' יד"ג הגאון מפעטריווא הג' ו"ל פרנסתו כנראה היתה מטה שלמר עם תלמידים גדולים נפ"ה. ראה בהקדמתו לפרמ"ג או"ח. וברוב ענותנותו ויתם עצמו מקרי דרדק. כאלו ה' מלמד פשוט. וע"ש בהקדמה ד"ה ואני הדל וכו' והעמדתו מעט תלמידים חשובים ה"ל וכו'. וכן תראה בהסכמת הג' ליבוש הכהן ראפאירט ו"ל ע"ס פורת יוסף שהעמיד תלמידים בלכוב ע"ש. ברועה עדיו. והואיל ואיתנהו בשמירה. שר שימור איתנהו בשכירה. בשנת תקל"ב סוצאים איתנהו אותו וישיב עה"ת בברלין הבירה כביהמ"ד של הגביר המפורסם הגדוע בצדקת פורוני בישראל מ' רניאל יפה ו"ל. שהתנדב והפריש סמוני סך מסוים והחזיק לומדי תורה בבית המדרש שלי. ושם בית מלא ספרים. כפי' הפרמ"ג סוף חתמו לוי"ד. ושם עשה מהדורא שניה על ספרו פרמ"ג על יו"ד. והסכים ע"ס מראה כהן על זבחים (ופרמ"ג תקל"ו) ביום ב' ניסן תקל"ב. ובדאש הסכמתו בתיב. והסכמת הגאון אבתי מוהר"ר יוסף מלכוב אשר נתפשטו חבוריו בישראל מח"ס פורת יוסף ונו"ד ופרמ"ג פוק חוי פריסמו הגדול גם או טרם ישיב על כמא רבנות. והואיל דאתא לידן הסכמתו לא אמנע מלהעיר במ"ש שם בזה"ל. ואף כי אמרו ר"ל כמקום גדולים אל העמוד ובאמת דבר זה בתוב הדרה היא בקהלה ע"י שלמה הע"ה ולא מרז"ל יצא. ואחשבה כי מ"ס הוא עכ"ל. וגם כאן בס' נמרקין בהתנגלות המחבר כ'. גם בוסנינו זה הגביר הקצין כבוד הר"ר דניאל ברלין יפה כו' גם לי הכנים בבית מדרשו כמה שנים ולמדתו שם מה שאהבה נפשי בספרים רבים אשר יש. והנחת כתר תורה על ראש נדיב בזה לא משהבש. ועיין בס' שטן הטוב ח"ב אות צ"א שהובא מה שסיפר וקני' הרב הצדיק המאה"ג.

## תולדות יוסף

המאה"ג מ' אליעזר דעס מגיד מלובלין אשר אביו הנה"ק מ' דובעריש היילפרין ראב"ד ומגיד מלובלין סיפר לו שלמר בבית המדרש של ר' דניאל יפה בברלין יחד עם הפרי מגדים. ונתן לו לבע"ל פרמ"ג נידר להדפסת ספרו ע"ש. וכ"כ בהקדמת מ' תרשיש שהם (פיעטרוקוב חרס"ב) במכתבו אלי וו"ל כאשר נתאכסן פה א"ז ה"ג ר' לייזרל כו' סיפר לנו הרבה ענינים מאביו המגיד הה"ר ר' רובער ו"ל מלובלין ושהוא ה' חבר להפרמ"ג ו"ל כי שניהם למדו יחד בבהמ"ד של ר' דניאל יפה בעיר ברלין וכו' ע"ש:

ו) וכבר כתבתי בקונטרס חוסן רב דף ט"ז ע"א בראש מ' צנא רב שסיפר הג' אבינודר יהודה אבר"ק קי"ל ששמע מוקנו הגאון מ' אפרים אבר"ק קי"ל אשר לקח היתר הוראה מהגאון בעל פרי מגדים בפפרא. ונשההה שם חרשים אחרים. ועבר או דרך פפרא. הגאון מ' מאיר ווייל בנסעו לברלין אשר נחמנה להיות רב שמה והלך לקבל את פני ה' הפרמ"ג ו"ל. וקבלו בספי' וכברו מאד ועשה לכבדו סעודה גדולה. בתוך הסעודה אמר לו הפרמ"ג ו"ל בזה"ל: אף שכת"ה אינו שואל עצה ממני. עכ"ל לא אכחד תחת לשוני ואומר את אשר ידעתי. ויוכל להיות אשר כבודי לא ישמע לי. אני אעשה את שלי. ואחיה לו דעתי. כאשר יבוא כהה"ר לברלין ויתחיל לנהג ברכנות שמה. יעשה א"ע כבטלן וכאלו איננו בקי בטוב העולם ואז יוכל ליטב בהתמדה על התורה והעבודה. יאם לא כן יעשה. רק חכמתו בחוץ חרונה כי שמו כבר ספורסם לחכם גדול. או לא כבר אשר יסיריו אותו ויבטלוהו מלימוד תוה"ק אך גם ישלילו ממנו פנאי לההפלל במנוחה. כי עיר גדולה היא. יאין חכם כבעל הנסיון. כי אני הייתי דיין בלכוב והייתי שם ברחוקות גדול. ואמרת לי אשתי הלא פרנסתי רחוקה וטרדותי עלו למעלה ראש ולא אוכל להנות כחפצי. ע"כ אעזוב את משמרתו ואסע לברלין לקבוע מושבי בבית המדרש של ר' דניאל יפה והוא ישלח הספקה גם לך. והסכימה לרברי ינסעתי לברלין. ושם בביהמ"ד הג' חברתי כמעט כל ספריי. אך ביומים הראשונים לבואי. כאשר הקול נשמע בברלין כי גברא רבה אתא הנה. באו לפני לרין כפעם בפעם. ומאד הוטב בעיניהם פסקי עד שאמרו עלי כי הבע"ד צדקו את משפטי ופשרי הוטב בעיניהם ונהרו אלי עם רינים ומשפטים מכל קונו העיר. וכאשר ראיתי שמטרידים אותו מאד עד שאין לי פנאי אף לבלוע רוקי. ושמתו אל לבי הלאה חיה תכלית נסיעתי וריחוקי מאשתי וב"ב. וגמרתו כלכי לעשות א"ע כבטלן. וכן עשיתי. וכאשר באו לפני לרין שנית את מעמי ושאלתי וחור ושאלתי את הבע"ד איזה פעמים על מענותיהם. וכאשר שנו ושלשו את דבריהם ונלאו בפיהם. אמרתי להם באלה לרהאות שאניני כבין עוד מענותיהם. ונשמטו והלכו להם. כאמרו בלענ: מה שאנשי פולין יכולים לזנו גומאות לקראו לבטלן כזה חכם ונכון. וכן עשיתי הרבה פעמים. ומאז היה לי מנוחה ולמדתי בההמדה כחפצי וחברתי שם כל ספריי ע"כ יעשה גם כ"ת כמוני וייתב לו בזה ובכא. עם כי בראשונה יוכל לצמוח לו מזה ענינ כי יאמרו מה לנו לרב כזה. אולם אח"כ כשיראו חכמתו והתמדתו ויראתו כי שם ד' נקרא עלי ויראו ממנו עכ"ל:

ז) עוד כ' יד"ג ה' הג' בשנת תקל"ז נתקבל למלאות מקום אביו בלכוב ולכהן פאר בתור מ"מ ומו"צ שמה וכן נראה מ"ש בסוף הקדמתו לתבת גמא שהי' בערך שבעה שנים מ"מ בלכוב ממלא מקום אביו. ומרבשנת תקמ"ב נתקבל לעיר פ"פ דארז כו' מהסכמות שע"ס פרמ"ג או"ח דפוס הראשון. מכלל שבשנת תקל"ז בערך נתקבל ללכוב) ובשנת הוראה אירע המעשה מסירותו הנה שכתבו בו וכו' שום יחניא ע"ש אבי המגיד. ורצה הג' יצחק אבר"ק סטריא לפסלו. והפרמ"ג המסדר הגט חנר מתניו להכשירו. ונדפסו דבריהם בשו"ת זכרון כהנה בסופו וע"ש שנכתב ג"פ שנת תקל"ז. רק בתשו' ראשונה של ח' דסטריא כ' תקל"ז וט"ס הוא כנראה) וראיתי בס' אנשי שם ס' ר"ה שכי' שחי' מתחילה מ"מ ומו"צ בלכוב. ואח"ז תקע אהלו בברלין. ושוב נתקבל שנית למ"מ בלכוב. והכל כיוון ה' הלא ילה"מ. רק אחר פטירת אביו הג' מאיר ואיזה שנים חלפו למו. נתקבל למלאות מקומו. לא מקורם כלל. ובמכתבו מכל הקדמותיו. ומקורם ה' רק מלמד דעת לתלמידים כשבר בלכוב. ועסק בתורה מתוך דוחק ועוני רב. עד אשר היום ה' קרנו בש' תקל"ז שקבלו למ"מ ולמו"צ. אך ואה מכורא שגם טרם שנתקבל בקבלה מקומו למ"מ ולמו"צ. עסק בהוראות בקפרא ועוד מקומות

המזהים דהתם באדם קיימי וע' נובי מהת חייד סי' יז בתש' בן המחבר השני כן. ועוד נדחם ו' ע"ד פלפול לבון מה עלה כרתו ע"ש. איכא כבר גרע כי הפס' בעצמי תקן דבריו דשם בפס' אורח סי' תצ"ח במשכנות, וכן כתבת נמא פ' במדבר ע"ש:

(ז) ובס' אור חדש עה"ת פ' בא הביא כדבריו בס' פורת יוסף והשני עליו, וחור הרב בנגת ורדים כלל נ"ז ומביא וקרא השנת אור חדש עליו, ומתרג' דבריו בעניית צדק, וחור האור חדש בחבורו על פסחים וסוהר דבריו שבנז"ר האלה ע"ש, ובתש' קנאת סופרים להג' מהרש"ק ז"ל מכיב שבהות הפס' בלכוב אירע שהורה כבד אור, ושאלוהו דבספרו פרמ"ג פסק להיפך, והשיב מה בכך, או כתבתי כפי מה שהעלתה מצורת שכלי או ע"פ הפוסקים, ועבשיו ע"פ מה שאני רואה כעת וכו'. ע"ש. והנהיג מרחידי' ז"ל כשהג' ח"ב אות מ' סי' רל"ב ספר בשכחי, וכו', משבצות זהב הם שני חיבורים שחיבר הגאון החסיד ועניו כמ"ה יוסף אב"ד ור"ם דק"ק פפד"א וכו' ובהם הראה ענותנותו וחסירותו מוקפים חוסת תורתו עכ"ל, והיה מורה על האמת ובנראה בפתחי השוכה ר"ס מ"א שהעיר על דברי הפס"ג ע"ש שם סי' מ"א ובשער ההעריכות בדיון ג' ביותים מ' בהמות שנימל מכ"א בית דכר וכו' וסיים שוב שמעתי אשר בעור הגאון המחבר ז"ל ה' בחיים שאף חכם א' מק' פלאנים את זאת ממנו בעצמו והורה לו כי שגגה פלטה קולמסו בזה ע"ש, ובפרמ"ג לא"ח מ"ז בס' תצ"ח מק"ו הביא בשם הגאון מ' סענדר מסאמנוב ז"ל שה' או אבד"ק ובאריו שהעיר על ספקיו ביו"ד סי' נ"ד ע"ש וסיים ויפה אמר, יענין בדעת קרשים סוף ה"ש כללי הפס"ם מה שהר"ב נטע שעשועים ז"ל אמר לפני הפרמ"ג ז"ל הלכה למעשה בענין הרי הששות אין להקל גם בהפס"ם ע"ש:

(ח) דרכו בקידש בפרמ"ג לשנות בדרך קצרה מאוד, ובנראה א' מטעמי ה' משום הוצאת הרפוס כי רבה עליו, והעתיק הפרמ"ג ליו"ד שלש פעמים, והעתקה השלישית היותר קצרה ומועילה הרפוס, ענין בשפ"ד סי' פ"ז סק"ג, ובאמת בנגת ורדים כלל נ"ז כ' שמהח"ט על אשר חבר סי' פורת יוסף בקצרה ולא פרש דבריו היטב, וא"כ לסת חור בפרמ"ג וכתבו עיר יותר בקיצור ע"כ שמרוב הוצאת הרפסה הוכרח לוה, וע"כ לא יפלא מה שראינו בראש יוסף וכן בנז"ר כ' כמה פעמים שבפריו ליו"ד יבואר זה, ואין שם לפנינו כלל מזה, יען שהוא העתקה השלישית שגרע הרבה ממנו, וכן הוסיף על הראשונה כמובן, ויען שדבריו קצרו ועומקי לא רבים ויחמלו לדלות פניו הלכותיו מעמקי מצילת פלפולו, ע"כ קם: נתעורר הרב ר' יונתן שמעון פרענקל ז"ל וחדר מ' עין פרי קודש כולל קיצור פסקי הפס"ג ביו"ד ינרפס בלכוב תקצ"ט, בהסכמת גאוני דורו, וגם בזמנני נרפסו מ' נועמ"ג, וס' משמרת שלום, וס' ישועות חיים, וס' רבע שקל בספ', ממין זה ולכאור ד' פרמ"ג ביו"ד, וחדשים מקרוב באו עוד ספרים ע"ד ביאור דבריו, אך באמת למי שלומד המושע בעיון א"צ לו לפירוש על דבריו הפס"ג כי דבריו מעצמם מנהירים ומאירים כידוע להר"ג בו:

(י) שמעתי שפ"א ה' הפרמ"ג בעיר שגר בה או הגאון ישמח משה ז"ל בימי חורפו, והלך היש"ם לקבל פניו ולרדת עמו בדת וכו' ואו שאלו באוהא ספרים יעסוק שמרבים באדם בקיאות, והשיבו מ' הרא"ם על פרש"י הוא כלל גרול בהורה, ועל ירו יבולים לאב לכקיות רב, והבא גם באנדרו הראשונה שבריש פמ"ג לאו"ח וז"ל ראה נא, הרא"ם: שהאיר עיני כל ישראל בחיבורו על פרש"י עה"ת עכ"ל:

(י) וב' בס' אנשי שם אות רל"ה: הרה"ג מ' יוסף אבד"ק סעראצק כ' אלי אוהו דברים הנוגעים לחיי הגאון בעל פ"ם: הוא היה מעיין גדול בעה למדו כמעט בכל רושיו והיה שוקד חסיד וחור כמה פעמים על למדו, והגאון מ' שמחה אבד"ק בוברקא ה' הלמיו (ענין בהנהגותיו בפס"ג יו"ד סי' מ"ז) והלך אליו בכל יום אחר עלות השחר, ולמד בדעה צלולה עשרים שנה ממ' חולין קירם שהתחיל לחבר ספרו פרי מגדים, ובעת שכתב ספרו ראש יוסף ראה הג"ם שמחה הג"ל בהם כמה רברים פשוטים, ושאל אותו למה יצטרך לכתוב, והשיבו כי יניע חוסן כי יקצו בפלפולים ויהיה הפי' הפשוט לתועלת יותר, הוא היה גוהר שלא יסרידו שום ענין בעת למדו ויפילו מאורה ענין, גם סיפר לו רב אחר מלובלין (כפי שאמר לי הרה"ג מסעראצק הרב הפס"ג הנה, היה וקני ההצ' המאוה"ג ר' לייזריל דעם מנירם מלובלין הג"ל) כי הפס"ג

מקומות אשר התגורר שמה כאשר כ' לעיל וכן מכואר מספרו פמ"ג ליו"ד בכמ"ק עכ"ל: אבל לפי שכ' לעיל מקני חוסן רב משמע שהיה גם מקורם דיון בלכוב, ואולי משום זה כ' בהק' לס' חכת נמא שה' ערך ז' שנים מ"ם בלכוב ממלא מקום אביו, ולא כ' מו"צ, והיינו משום דדיון ומו"צ היה גם טרם נסעו לברלין, ורק בתור מניד משרים ה' אח"כ מסלא מקום אביו: וענין בפתיחה לס' שירת ישראל, שכ' כי בעת שה' חותני וקני הגאון בעל מעין הברכות מ' ישראל יונה הלוי לגדא אבד"ק קעמפנא ז"ל בילדותו בק' לוכרמוב היו שם הגאונים בעל בה עיני, ובעל קדושה לוי ושם בשירת ישראל, ובקני' מטה לוי נרפס כמעות שהיו חתני הר' שמואל בר' פרץ, אבל כפי שכ' אלי עתה הגאבד"ק סעראצק יחיים פרץ בדיוק, היה הגה"ק בעל קדושה לוי חתן הקצין הצדיק מ' ישראל מלוכרמוב בן הר"ר פרץ בן הגאון מ' ליבש מק' אפטא בן הג"ם יונה אבד"ק, מאדלי בע"ם עלה דיונה, ואשת הג"ר ליבש מאפטא היתה כה הגאון מ' יצחק מאיר פרענקל תאומים אבד"ק, ואלקוי בן הגאון מ' יונה תאומים בעל קקיון דיונה הג"ר, והנהיג בעל בה עיני הג"ל היה חתן הרה"ג מ' יונה מלוכרמוב בן הר"ר פרץ הג"ל, וענין בהסכתו לס' חק לישראל, והג"ר משה פרץ מלוכרמוב בנו של ר' פרץ הג"ל הוא אביו של האחים הג"ר ליבש פרץ, ור' שמואל פרץ הי"ד חותני של הג' מעין הברכות ז"ל והגאון בעל פרי מגדים, והג"ם ישראל איסר שה' אח"כ אבד"ק ריזוועל, (חתן ה' משה בר' פרץ הג"ל) והגאון מ' ארי' ליבש בר' משה פרץ הג"ל, והג"ם מאיר הלוי הרוויץ שה' אח"כ אבד"ק לוכרמוב וכו' ע"ש:

(ז) וב' עוד יד"ג הג' הג"ל וז"ל: הרב נתקבל לעיר פפד"א אחר הגאון מ' שאול ז"ל בעל כסא דהרסנא שעוב דרכוהו, ושם ה' או הפוס' הגביר הה"ח ותק' מ' מורי הכהן ז"ל, ומרוב אהבת הפס"ג אליו, לא זו מחבבו עד שהעתיק מהירושיו במשבצות זהב לא"ח סי' קס"ז סק"ז וב' עליו שידעו והכירו שהיה ירא ה' מרבים וכו' ואהבת אבות לבנים מתגלגלת הנה כי בן קם הגביר המופלג הפוס' מ' יודא ליב ז"ל בן מ' מורי הג"ל והדפים מכיוס מ' ראש יוסף על חולין לכבוד דגאון אב"ד שלהם שה' חביב עליהם ככתב עינם, וראה בהסכמת הג"ם נפתלי הירש קאצעלינבויג ז"ל אבד"ק פפד"א אחר הגאון פרמ"ג ז"ל, מזה, הג' מ' מורי הג"ל נזכר לשבח גם בהקדמת מ' חדות יעקב, ובנו למד בהמבורג אצל הגאון הר"ר יהונתן ז"ל בנו' כס' התאבקות הידוע משנת תק"כ עכ"ל:

(ט) וראיתי להנהיג ר' יצחק איווק וצ"ל מסקנא שכל בס' עצי ערן בהק' כסדר ורעים, אמר הה"ק סוהר"ר מיכל מולאטשוב להלמיריו הראיתם את זה לא יבנה לעולם להורה כהלכה אלא להפוך דברי אלקים חיים ויאתר על אסור מותר ועל מותר אסור על שלומד תורה כדוגמא משפה ולחץ וכן היה, וכשבא אצלו הגאון בעל פרי מגדים כיבד אותו ביותר ואמר לו שהבדיו ברקיע שיוכה לקבוע הלכה כמותו על שלומד כהדרה לשם אל עולם עכ"ל, והבא גם בס' דרך אמונה דף מ"ב, וב"כ בס' רמ"צ דף פ"ד ע"כ שסיפר הנהיג הרבי ר' בינם מפרשיכטא, איך שהנהיג הפס"ג ז"ל היה אצל ש"כ הנהיג ר' מנחם מענדל אבד"ק ליסקא ואבי הנהיג ר' נפתלי מ"אזשטיץ ז"ל ולקח ספרו וברכו שיתקבל ספרו כמותו שהיה מכירו בפניו שלמד לשמה ע"ש, וענין בזה באורך בס' שמן המוב דף ס"ד וכן שמעתי מתי"ח וכן שה' דפרי מגדים ז"ל בא לאומישטץ אל הנהיג ר' יוסף הוכנלערנימר אבד"ק ואומישטץ בע"ם משנת הכמים ז"ל לקבל הסכמה על ספרו, ולא רצה ליתן לו הסכמתו, כאמור בי הלומד המושע ממקור הש"ס וראשונים, איננו צריך לביאור הפרמ"ג, ונסע ממנו בפחי נפש, וכא משם אל הנהיג ר' אלעזר הרוויץ אבד"ק טריגראד בע"ם נועם מגדים וניחמו ונתן לו הסכמתו, ואמר לו, הספר משנת חכמים יהי' מונח בקרן זויה, וספר של כבוד תורתו ילמדו בו בכל עבר ופניה, והיו שותים בצמא את דבריו, וענין בשו"ת דברי חיים ח"א חו"ד סי' כ"ב שכ', הן אמת שדבריו, הפס"ג בכל מקום הן קולורין לעינים ודבריו מתלהבין בקדושה נפלאה ובחריצות בפלפול וסכרא ובקיאות, ומי בדור הזה לספח שברו וכו' עכ"ל, ויר"ג הגאון מפעריוויא כ': מ' פרמ"ג נתקבל מאוד בעיני הלומדים, והיה אך יצא יצאו מביה"ד, ונהדו רבים אליו ושהו בצמא דב"ק, וראה מזה בהק' הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ז"ל מבראדי לס' ראש אפרים שכ' שנתקבל לרצון וכו', ופוק חיו בת' חלם ספר חו"ד סי' יז מרד לייבש ר' הפס"ג ביו"ד סי' מ"ז מ"ז סק"ג מריה מסימל הוכא מהליגן, ולכא' דבריו תמציהם

## תולדות יוסף

לא היה תופס בשכלו כמהירות, ובעה היות הפס"ג בדובלין כבדוהו לדרוש והתנה מראשית כי לא ישהיקוהו ולא יקשו עליו עד יגמור הדרוש. והמה נכחלו להשיב בתחלה, או מזה עוד הפעם המאמר כנתחלה ויבאר מה שלא הבינו, ובקשם עוד הפעם לחסם עליו, והמה לא שמעו לדבריו והשיבו קשות עליו, וחזר עוד הפעם להגיד המאמר מראשיתו, וכשהשיבוהו שלישי ירד מעל הבימה ויבקש סליחתם כי נתבלבל מזה, גם כ' ששמע מהגאון הר' עניאל אבר"ק מצריא כי רבו הקהל"ח כתב להפס"ג תוארי כבוד והשיבו הפס"ג תוארי כבוד והשיבו הפס"ג במכתב: ,מדוע יתארני בכבוד שאני מתארהו, הלא מעב"ת ארגן לעשות מלבושי כבוד והכל משלו ואנכי כעני מלמך בחצרות מלכים ושדים את אשר ישאירו לפני ואין הכבוד הולמני" עכ"ל:

(י) ועיין בראש ס' נטריקן בהתנצלות המחבר חושב את טו"ב ספריו שחיבר, ונחשב גם כס' אנשי שם שם, וכן נחשבו שם הסכמותיו הרבים שנתן על ספרים ובהערות לס' אנשי שם אות שנ"א כ' אשר זקנו הר' שמואל האומים מפראג הוא הג"מ שמואל קראקאווער מפראג המלמד הגדול אברהם ברוד"א ז"ל, אבל יר"נ הר"ג מפערטיווא כ': ולא אדע המקור לזה, ובפרט לפמ"ש לעיל שה' זקנו של הר"ר מאיר א"כ הרבר רחוק, שהגר"ש קראקווער ה' עמיתו של הר"ר יונתן, והר"ר מאיר בשנת הק"ו כבר ה' לאיש נכר בנזכרין והרפ"ס ספרו ברכת יוסף וא"ר עכ"ל: (פ) ועיין בכללים בראש ס' פורת יוסף מביא בשם חבירו הרב מ' חיים אברהם הלוי הורוויץ מואלקווא, הוא היה מ"מ בלוב עיין קריה נשגבה אות פ"ב אורותיו, והמופלג הדרשן ר' טובי' נ"ו מק' בראק הוא נכדו של הגה"ק הפרמ"ג ז"ל:

**וכתב** אלו ש"ב הר"ג סועה"ד מ' אברהם סנ"ל אטינגא נ"י מרוקא: הנה"ק בעל פרמ"ג זצ"ל ה' ביולדותו מלמד בעיר קאמרנא הסמוכה ללוב וארוחתו ארוחת חמיר נתנה לו מאת הבע"ב אבות התלמידים שואכי מי בורו, מ"א לא בא אל הבע"ב שה' אוכל אצלו ביום זה בשעה המוגבלת לסעודת חצהרים, וישלח הבע"ב את בנו הילדה אל הביהמ"ד לקרוא לו, ותכוא להביהמ"ד והרא כי הרב הג"ל הולך בבית הנה והלום תפוש ברוב שרעפיו בקרבו ותקרא אותו בשם ולא שמע והתפשהו בבגדו ולא היגיש כלל והשב לביתה והספר לאכיה כדברים האלה, וילך הבע"ב בעצמו אל הביהמ"ד ויתחלח? סאר בבואו אל הביהמ"ד בדאותו אותו הולך בבית אנה ואנה ופניו פני להבים ותוארו רומה לסלאך ד' צבאות, וישב לביתו ויאמר אל אנשי ביתו הנה איש אלקים קדוש הוא דומה למלאך ר' צבאות ומלאך אינו צריך לאכול נחכה סעם עד יעבור וישוב למדינת ארם, כלילה שב בעצמו אל הבית וישאל אותו הבע"ב מה זאת היתה לו, ויען ויאמר לו הגה אנכי חברתי חבור על ש"ע או"ח וחזרתי עתה על כל החיבור לראות אם לא /טעיתי באיזה מקום, וסיפר לו הבע"ב כי כתו הילדה היתה בביהמ"ד ולא רצתה להפריעהו מלמדו ועיונו ולא צעקה אליו כ"כ, ויברך אותה באריכות ימים ונתקיים בה ברכתו של אותו צדיק כי האריכה ימים עד קרוב למאה שנה, והמעשה הזאת סיפר לי איש נאמן ששמע מפי הר"ג מ"ה מרדכי יצחק הכהן אבר"ק קאמרנא שהוא שמו מפי האשה הזקנה הג"ל בהיותה או למעלה מהשנים עכ"ל: ועיין בס' אהל אלימלך אות קצ"ה:

(פ) **הגאון** הוה הלך למנוחתו בפרמ"ג ד' אייר תקנ"ב וזה נוסח המצבה: פ"מ הרב הגאון הגדול מוה"ר יוסף אבר"ק דקהלתנו בן הגאון מוה"ר מאיר ז"ל, בעל המחבר פורת יוסף, גנת ורדים, פרי מגדים על יורה דעה, תבת נמא, ששנת עסקים, ופרי מגדים על או"ח כולל שני חבורים אשר אברהם ומשכנות אהב, מלכר ספרים הרבה בכתב, נפטר ונקבר יום ד' אייר תקנ"ב לפ"ק:

אלה הרבנים רשמי למזכרת לכבוד קדושת מאורן של ישראל המחבר זצ"ל, הכו"ח

יום ד' שלח בתענית כ' סיון שנת תרס"ט לפ"ק  
צבי יחזקאל מיכלזאהן אבר"ק פלונסק והצ"ל, כערמח"ס דגן שמים וש"ס



## א

כג	בת היענה	מז	אב (חודש)
נה	בתולה	לא	אבוקה
		לב	אגדה
	ג	מד	אגוז
כמ	גאווה	לז	אדמה
טו	גוון	יא	אדני"
נ	גוי (כבוד אב ואם)	כב, כג	אווזא
מה	גזירה שוה	נח	אזל
נט	גמ	נח	אחד
לא	גיגית	כב	אי אפשר
לח	גינה	מז	אייר
נט	גף	מ	אילנות טובות
כג	גרגרן	נח	אכסיל ראד
כד	גרגרניות	יג	אל
יח	גרים	נה	אליהו הנביא
נג	גריין	מא, נה	אליהו התשבי
		ח	אמת
	ד	מד	אסד
לב	דבור	לז	אסרסמון
לב	דבר	כב	אפשר
נד	דגוש	נח	אקסל ראד
לח	דודאים	לז	ארץ

## ב

כג	דופי	כו	בור
כו	דיעבד	מח	בורא נפשות רבות
נד	דלת	סו	בחור
ס	דם-דמים	מד	בטן-בטנים
נה	דקדוק	לא	ביאה
ס	דקוריא	יב	בינה
		לז	בלס"ם
		נח	בעט
		לא	בעל
		כב	בר אווזא
		טו	ברבי-ברבי
מו	הא		
לב	הגדה		
כ	הגה		
כד	הדיוט		

## ה

הדרן	ס	חלם	יג
הך	סא	חמה	סד
הכא	מו	חמה-חמיך-חמותי	סב
הנדי	לח	חנוכה	מח
הנרות הללו	מח	חניכה	סד
הרג	ס	חרג	כד
הרי	כג	חשש	סב
השתא	מח		
התראה	מו		

		טבח	סב
		טוב	מח
וה	סא	טומין	מב
ו"ו קטועא	מו	טיב	כה
ווי	סא	טמון-טימא	סב
וורד	לח, סא	טעם	כה
וושט	כד	טעמא	לב
ולד	טז	טריאקה	לז, לט
וותרן	לב	טריפה	לב

זאפרן	לח	יאה	סג
זהיר	מו	יבם-יבמה	כה
זונה	כד, סא	יד	לב
זיבורית	מח	יומא דפגרא	יט
זמן	כד, לג	יונה	כה
זעפרן	לח	יונתן (תרגום)	מט
זקק	מו, מח	יוצרות	לד
זריז	לב, מו	יסמין	לח, לט
		יער	מט
		ירושלמי (תרגום)	מט

חכצלת השרון	לט		
חדשי השנה	מו		
חומה	סג	כבד	סג
חותן חותנת	סב	כבוד	כט
חזקה	לב	כביכול	כה
חזיר	סב	כגון	טז
חלה	נג	כותל	סג
חלכה	יג	כיבוד אב ואם	ג

ממנו	טז	כיון	לג
ממתקים	לב	כילי	סא
מסכת	נג	כבר לחם	יד, טז
מעוות	לג	כל שכן	ס
מעט לעת	סג	כלומר	לג
מצוי	סג	כנה-כינוי	כז
מרבין תורה	ג	כסת	לד
מרחשון	ג	כר	טז
משארתין	טז-טז	כרוספדין	יד
מתא	מ	כרכום	סד

נאה	ג	למ"ד (אות)	סד
נדיב לב	כג	לא הרי זה כהרי זה	סד
נוטריקין	כג	לא ראי זה כראי זה	כה
נוסח	לג	לאלתר	לג
נוף	מ	לכונה	כה
נמילת ידים (הלכות)	מ	לבלב	י
ניסן	סד	לכנה	טז
נפק	ג	לזו	נה, סד
נפש - נפשות	כה	לכאורה	נא
נקר	יט	לפטים	נא
נרגים	י-יא, טז, נה	לשון הקודש	מ
נרד	מ		מ

סגול	ג	מ"ם (אות)	סח
סודות התורה	כ	מגן אברהם	א, יט, כז
ספר	נז	מגר	טז
סיגלי	י, נה	מדות	מא
סיג לתורה	מ	מוסר	נא
סיון	לד	מור דרור	טז
סימלק	כה	מחזור	לח, מא
סכת	לח	מפרזיתא	כו
סמיט	סד	מי וורד	לג, מא
סממית		מיימון	סח
ספרים (הדפסתם)	כג	מלאכה שאין צריכה	ה, ט, נא
ספרין	לב	לגופה	נג
סרגנס	ס	מלה	כו
		ממון	

